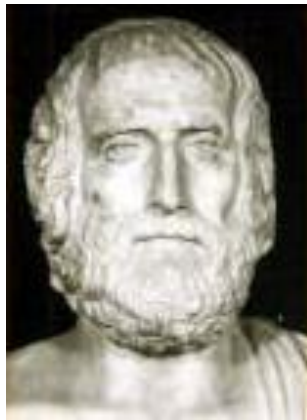


De HIPPOLYTOS

van

EURIPIDES



Eerste druk mei 2006

Copyright (C) Sjaak van Hal

Ingeleid, becommentarieerd en vertaald door drs. J.H. van Hal.

Inhoud

I. INLEIDING	5
I.1 De Tragedie.....	5
I.2 De opbouw.	7
I.3 De vijfde eeuw.	9
I.4 De tragedie volgens Aristoteles.....	11
I.5 Aischylos.....	12
I.6 Sophokles.	14
I.7 Euripides.	15
I.8 De opvoering.	17
I.9 Taal, metrum en prosodie.	22
I.10 De Hippolytos.	25
I.11 HYPOTHESIS I.....	26
 II. TEKST.....	 28
II.2 PROLOOG.....	29
II.3 PARODOS.....	50
II. 4 EERSTE EPEISODION	53
V. EERSTE STASIMON	83
VI. TWEEDE EPEISODION	86
VII. TWEEDE STASIMON	95
VIII. DERDE EPEISODION	97
IX. DERDE STASIMON	127
X. VIERDE EPEISODION.....	130
I. VIERDE STASIMON.....	142
XII. EXODOS	143
 WERKVERTALING.....	 154
I. PROLOOG.....	154
II.4 b. Phaidra is naar buiten gekomen spreekt het kootoe.	160
II.4. c. De voedster reageert op de woorden	162
VIII. d Theseus klaagt zijn zoon Hippolytos aan.....	167
VIII. e. De verdediging van Hippolytos	171
X. VIERDE EPEISODION	173
 IV APPENDIX.....	 177

I. Algemeen	177
II. De legende en haar hoofdfiguren	178
III. De twee vroegere drama's over de Hippolytos-legende.....	181
IV. Hippolytos Stephanephoros.....	183
V. De hypotheseis.....	188

I. INLEIDING

I.1 De Tragedie

Wie zou verwachten, dat twee zo verschillende zaken als tragedie en komedie dezelfde oorsprong hebben? Maar we hoeven ons daarover niet te verbazen. Zegt men niet, dat haat en liefde aan elkaar grenzen? Slaat liefde vaak niet om in haat? Gaan ook niet leven en dood hand in hand met elkaar? Zo is het ook met tragedie en komedie. Hoe dat komt? Omdat ze ontstaan zijn uit dezelfde bron: de cultus van de wijngod Dionysos, of moeten we zeggen Bakkhos, of Bromios? Dionysos staat bekend als de god van de wijnroes, blijheid van het leven, maar ook van de tragische strijd tegen de ondergang. Zie daar de kiemen van twee volledig verschillende soorten drama. Of zouden ze misschien toch niet zo verschillen en hetzelfde probleem misschien vanuit tegenovergestelde invalshoeken benaderen?

Het is natuurlijk voor een ieder duidelijk, dat niet zo maar op één dag, door één persoon het blij- en treurspel ontstaan zijn. Voor dat ontstaan is een langdurig proces nodig geweest. Oorspronkelijk werd het geloof in Dionysos geuit in muziek, dans, zang, in optochten, die koomoi heetten. Sommige van die koomoi waren vrolijk, andere waren serieus. Twee maal raden uit welke koomoi de tragedie en komedie ontstaan zijn. Dionysos werd in den beginne gevierd in dithyramben, gezongen door koren, die feestend verkleed over straat liepen. Zo'n koor werd aangevoerd door een leider, een koryphaios. Vaak zong dat koor, dat in twee delen verdeeld was, beurtzangen. Het ene deel zong een strofe en het andere antwoordde en dat alles deden beide halfkoren in dezelfde melodie. Als je een goede indruk wilt krijgen van hoe zoiets

geklonken moet hebben, moet je in de zomer op zondagmiddag omstreek 15.00 uur de haven van Syrakuse bezoeken. De kans is groot, dat dan oudjes uit de straten komen, die in beurtzangen gaan zingen en dansen onder begeleiding van een mondharmonica. Verbazingwekkend om mee te maken. Die beurtzangen uit de oudheid gingen over de Dionysossage. Het koor was als geiten verkleed en leek op saters, die in het gevolg van Dionysos zaten.

Je vraagt je af, hoe uit deze koomoi de tragedie is ontstaan? Wel, simpel. Die halfkoren werden aangevoerd door een koryphaios. Deze leider maakte zich op een gegeven moment los van het koor en zong een gedramatiseerd verhaal. Het koor reageerde daarop.

Thespis van Ikaria zou in 534 als eerste als hypokrites/ toneelspeler opgetreden hebben. Doordat hij los van het koor en dus ook naast de koorleider optrad, zou de tragedie ontstaan zijn. De koorleider kreeg weer zijn oude rol, leidde het koor o.a. in zijn reacties op wat de toneelspeler zei. Deze toneelspeler stelde een persoon voor en ging in dialoog met de koorleider. Doordat de toneelspeler gebruik maakte van maskers, kon hij van karakter veranderen en andere personen voorstellen. De tragedie was geboren, maar het was een zeer statisch toneelspel. Het koor had nog het grootste deel van het stuk en zong zeer poëtische en moeilijk begrijpelijke teksten en omdat er maar één persoon/toneelspeler op het podium was, was het spel ook niet flitsend.

Daar kwam snel verandering in. De eerste grote Attische tragedieschrijver, Aischylos, introduceerde een tweede acteur en een ieder weet, dat voorbeeld doet volgen. Zijn grote concurrent en opvolger Sophokles heeft de derde acteur geïntroduceerd en er zijn mensen, die beweren, dat de laatste der grote tragici en concurrent van Sophokles de vierde

acteur op het toneel gebracht zou hebben. En daarna? Daarna was de tragedie finita! Is dat niet vreemd? In 534 zou de tragedie geboren zijn, in de vijfde eeuw tot enorme hoogte geklommen zijn en aan het eind van de 5^e eeuw met Sophokles en Euripides gestorven zijn. Maar ja, welke kunstvorm bloeit lang? Als je de tragedies van de drie grote schrijvers bestudeert, zul je zien, dat er een duidelijke ontwikkeling inzit, die misschien wel naar een definitief einde moest gaan, zeker ook toen in 404 voor Chr. het financieel gedaan was met Athene, toen het ingenomen was door Sparta en consorten.

I.2 De opbouw.

Zoals je begrijpelijk zult vinden, maakte het koor in het begin een zeer groot deel uit van de tragedie. Mondjesmaat werd de handeling in het stuk gebracht. Dit kwam natuurlijk, doordat men eerst schoorvoetend van het oude patroon van de dithyrambe wilde afwijken, of ook niet anders durfde en ook niet meer kon door het gebrek aan spelers/karakters. Dit koor zong lyrische poëzie (eigenlijk is lyrische poëzie persoonlijke dichtkunst gezongen bij de lier met ingewikkelde metra/melodieën).

Toen eenmaal meer acteurs op het toneel kwamen, werden de gesproken teksten steeds belangrijker en al snel kende de tragedie een vaste opbouw, die overigens niet altijd volledig zo toegepast werd. Grote kunstenaars veroorloven zich vrijheden en laten zich gelukkig niet knechten door starre regels.

1. De proloog: hierin wordt de toeschouwer in het verhaal geïntroduceerd. Meestal kwam je midden in een mythe terecht en moest je dus helder naar het beginpunt toegelootst worden. Dit gebeurde of via

een monoloog van bij voorbeeld een god of via een dialoog van hoofdpersonages.

2. Parodos: na de proloog kwam het koor op, dat uit 15 personen bestond. Het koor bleef tot het eind van het stuk in de orchestra. Onder begeleiding van de fluit gaf het koor commentaar op wat er gebeurd was, of keek het vooruit. Tijdens zijn optreden danste het en zong het.
3. Na de parodos volgden 3 tot 5 epeisodia, bedrijven in dialoog, waarin de handeling zich ontwikkelde. Deze epeisodia hadden bepaalde vaste elementen:
 - a. de epeisodia werden gekenmerkt door heftige discussies. Wanneer deze op hun heftigst zijn, wisselen de sprekers elkaar af na ieder vers: stichomythie. Soms onderbreken ze elkaar zelfs na een half vers;
 - b. in iedere tragedie moest in ieder geval één strijdrede (agone) zijn, waarin de partijen, die tegenover elkaar stonden hun standpunten uiteenzetten. Dit waren de momenten voor bij voorbeeld Euripides om te laten zien, dat hij het nodige van de retoriek afwist;
 - c. iedere tragedie moest minimaal één bodeverhaal bevatten; hierin vertelde een bode wat elders gebeurd was;
 - d. ook een kommos moest voorkomen, een klaagzang, tussen acteurs of acteur en koorleider.
4. Na ieder epeisodion komt een stasimon, een zang waarin het koor zijn gedachten laat gaan over wat er gebeurd is en wat gaat komen. Tijdens deze stasima is het toneel leeg.

5. De exodos: dit was oorspronkelijk de uittocht van het koor; later vonden hierin de ontknoping van het stuk plaats en de uittocht van het koor.

Zowel

de parodos als de stasima als de exodos (tenminste de oorspronkelijke) werden als dithyramben gezongen.

I.3 De vijfde eeuw.

Van de ontelbare tragedies van de vijfde eeuw zijn slechts 33 bewaard: 7 van Aischylos, 7 van Sophokles en 19 van Euripides. Aangezien slechts zo weinige van de honderden tragedies bewaard zijn gebleven, zou je voorzichtig moeten zijn met regels voor de tragedie en met het veroordelen van bepaalde tragedies, omdat ze niet aan bepaalde regels voldoen. Toen de tragedie al lang uitgestorven was, heeft Aristoteles in de vierde eeuw het drama (tragedie en komedie) laten bestuderen door zijn leerlingen en zelf heeft hij een belangrijk werk geschreven: de *Poëtica*. Helaas is van dit werk alleen het gedeelte over de tragedie bewaard gebleven en is dat van de komedie verloren. Het werk van Aristoteles is voor ons van enorme waarde geweest voor onze kennis over de klassieke tragedie, maar het heeft ook nadelen gehad. Aristoteles is wel heel rigide in zijn oordelen over tragedies. Hij laat zich sterk door zijn eigen regels (en voorkeuren?) leiden. Sterker, een aantal regels is door schrijvers van de moderne tijd als maat genomen voor hun toneelwerk, zoals eenheid van plaats, tijd en handeling, waarover later meer. Deze benadering van kunst is die van een wetenschapper, maar niet die van een kunstenaar, die op allerlei prikkels van zijn omgeving en tijd reageert en een persoonlijke touch aan zijn werk meegeeft. Zo heeft

Aristoteles bij voorbeeld *De Medea* van Euripides afgewezen als zou zij niet werkelijk genoeg zijn. Geen vrouw zou haar eigen kinderen doden uit wraak op haar overspelige man. Echter, er is bijna geen tragedie, die vaker opgevoerd wordt en dus blijkbaar meer tot de verbeelding spreekt dan deze. Dus wees voorzichtig met het al te rigide toepassen van regels. Misschien voert deze excursie te ver weg van het eigenlijke onderwerp, de tragedie van de vijfde eeuw, maar soms zijn waarschuwingen nuttig.

De inhoud van de klassieke tragedie was de strijd van de (heroïsche) mens, meistens die uit de mythe, of het tijdperk van de legende en heel soms uit historische tijd, tegen het noodlot, de goden, of de mensen. Doorgaans eindigde die strijd in een catastrofe. De stof voor de tragedie werd uit de mythen gehaald, een enkele keer uit vrijwel actuele geschiedenis (wat een oxymoron!), zoals *De Xerxes* van Aischylos. Als bronnen gebruikte men natuurlijk Homeros, maar zeker ook de Thebaanse sagencyclus. Wat opvalt is, dat men een zekere vrijheid had met de manier waarop men omsprong met de mythe. Natuurlijk moest men de hoofdlijnen van de mythe volgen, maar enige verbouwingen werden geaccepteerd en kwamen niet zelden voor. Iedere dichter had namelijk met een onderwerp een eigen invalshoek en een eigen boodschap. Dit kun je vooral goed zien in *De Elektra* van Aischylos, die van Sophokles en die van Euripides. Het was geen probleem, als een onderwerp door verschillende auteurs behandeld werd. Sterker, het kwam voor dat één dichter hetzelfde onderwerp twee maal ten tonele bracht, zoals Euripides tot twee keer toe *De Hippolytos* op de planken (een anachronisme) heeft gebracht. Duidelijk moge uit bovenstaande zijn, dat de hoofdfiguren in de tragedie goden, heroën en historische personen waren. Normaal waren hun daden binnen de grenzen van het mogelijke, maar om met Parmenides te spreken: alles wat je

denkt is. Aristoteles had beter moeten weten en niet de persoon Medea als onwerkelijk moeten afwijzen.

1.4 De tragedie volgens Aristoteles.

Het Griekse woord voor toneelstuk is drama, handeling. Wie in deze tijd een tragedieleest, heeft vaak moeite een handeling te ontdekken in de tragedie. Wij zijn door het grove geweld, de harde acties in de film verpest en hebben daardoor misschien een verkeerd beeld van wat een drama is. In een klassieke tragedie vloeit alles vaak voort uit een dilemma. Een hoofdpersoon wordt gedwongen door het lot, soms deels door eigen wil, of volledig door eigen wil een keuze te maken en de keuze, die hij maakt, pakt altijd slecht uit. De gevolgen zijn desastreus. Alle harde handelingen, of acties zijn niet op het toneel te zien. Dat is verboden, omdat de tragedie op een religieus feest ter ere van Dionysos opgevoerd wordt en een god bezoedel je niet met bloedige daden.

In tegenstelling tot onze tijd (kijk vooral naar de soaps) was er in de tragedie meestal slechts één handeling met een crisis. De tragedie is dus simpel en misschien wel daardoor veel waarschijnlijker dan een soap. Wat er gebeurde moest in werkelijkheid ook kunnen gebeuren, maar ja, zoals gezegd, is dat een hachelijke voorwaarde. De handeling moest zich binnen 24 uur afspelen en dat op dezelfde plaats (eenheid van tijd en plaats). Dat laatste kon alleen als er boden waren, die vertelden wat er elders aan verschrikkelijks gebeurd was. Opvallend aan de karakters is, dat er geen sprake van karakterisatie is, zoals in onze moderne romans. Wij proberen het doen en laten van een persoon vanuit een karakter te verklaren, maar waar het in de harde werkelijkheid om gaat is de daad. Ieder mens kan op een bepaald moment iets doen, dat afwijkt van zijn karakter. Die

daad kan je verdere geluk bepalen. Vaak word je door omstandigheden in een bepaalde situatie gemanoeuvreed, waarin je bijna niet anders kunt doen dan voor een bepaalde oplossing kiezen, die je tot het ongeluk leidt. Dit soort daden staat centraal in de tragedie. Er is in de tragedie ook om praktische redenen geen karakterisatie en karakterontplooiing, omdat de opvoering een tragedie kort was, circa 90 minuten.

Volgens Aristoteles is een belangrijk deel van de tragediede mythos, de plot. Hierdoor is het stuk een afbeelding (mimesis) van een afgeronde handeling: het begin, midden en eind moeten logisch uit elkaar voortkomen en tot elkaar leiden. De mythos mag niet te lang zijn, omdat de toeschouwer het anders niet kan bevatten.

Het grootste effect bereikt men, wanneer het publiek, voordat er iets ergs gebeurt, fobos (angst) krijgt voor de hoofdfiguur en wanneer de peripeteia (omslag van geluk naar ongeluk) heeft plaatsgevonden, eleos (medelijden) heeft. Die fobos wordt tot stand gebracht door een hamartia (fout van de hoofdfiguur) en de eleos door anagnorisis (erkenning). Door de emoties van het publiek tijdens het stuk wordt het publiek gelouterd (katharsis).

I.5 Aischylos.

Aischylos heeft van 525 tot 456 geleefd. Hij was natuurlijk van adel. Waarom natuurlijk? Omdat je wel voldoende geld moest hebben om tijd vrij te maken om zoiets arbeidsintensiefs als tragedies te schrijven en in die tijd betekende dat in Athene bijna als van zelf sprekend, dat je dan van adel was. Natuurlijk waren er in die tijd wel nouveaux riches, maar die zullen toch niet zo veel anders dan in onze tijd geweest zijn, dat wil zeggen dat ze vooral energie

besteed zullen hebben zich maatschappelijk te handhaven en dat zij zich eerder zullen hebben toegelegd op geld en rijker worden dan dat ze interesse hebben gehad voor religie en waarden. Aischylos trad in 500 de eerste keer op en behaalde in 484 zijn eerste overwinning. Hij zou in totaal dertien overwinningen behalen. In de ogen van de Grieken was hij de grootste tragicus ooit. Ik hoor het je al zeggen:

overwinningen? Ja, tragedies werden op religieuze feesten ter ere van Dionysos in wedstrijdverband opgevoerd. Het is vreemd, maar waar. Op het eind van zijn leven is Aischylos ondanks het feit, dat hij een echte Athener was, waarvan het feit getuige, dat hij een Salamisstrijder was, uitgeweken naar Sicilië. Waarom is niet bekend. Ondanks dat, eerden de Atheners hem na zijn dood met een uniek eerbewijs. Alleen zijn tragedies mochten heropgevoerd worden. Op zijn naam staan 80 titels van tragedies en saterspelen (soort kluchten), maar slechts zeven zijn aan ons overgeleverd. Waarom deze zeven? Omdat men in de oudheid al voor het onderwijs selecties maakte voor de studenten. Zo is een selectie van zeven voor ons bewaard gebleven. Hiervan is het beroemdste de Orestie, drie aaneensluitende tragedies over de lotgevalen van Agamemnon na thuiskomst uit Troje, de wraak van diens kinderen Elektra en Orestes en hoe Orestes vrijgesproken werd van vervolging door de Erinyen in een godsproces te Athene.

In zijn tragedies toont Aischylos een onvoorwaardelijk geloof aan oude religieuze dogma's. Hij leefde en schreef in de tijd, waarin filosofie nog niet echt haar plaats had veroverd in Athene en waarin dus levensvraagstukken en vragen over de wereld (kosmos) beantwoord werden door de religie. Zijn boodschap was, dat het almachtige noodlot (de moira en anankè) de mens verplettert. Zijn helden strijden niet tegen dat lot, maar volharden in hun wil; hun fout (hamartia) leidt tot hun ondergang.

Deze ondergang van zijn helden wordt weergegeven in een uiterst eenvoudige handeling. Zonder verwikkelingen stevent het verhaal op de ontknoping af. Zijn stukken zijn verstoken van levendige dialogen en het koor neemt nog deel aan de handeling. Zijn werk is dan nog overwegend lyrisch. Zijn hoofdpersoon wordt gekenmerkt door één karaktertrek. Deze prevaleert. De persoon is hoog verheven boven de normale mens.

I.6 Sophokles.

Sophokles leefde van 490 tot 405. Deze tragediedichter beantwoordt meer aan onze smaak. Zijn thema, stijl en opzet sluiten dan ook meer aan bij onze tijd. Maar ja, de tragedie had dan ook meer tijd gehad zich te ontwikkelen en intussen had de filosofie haar plaats in Athene. De wereld en mens werd niet alleen meer vanuit religieus, maar ook vanuit rationeel oogpunt bekeken.

Natuurlijk was ook Sophokles van adel. Op 27-jarige leeftijd voerde hij zijn eerste tetralogie op. Op die religieuze theaterfeesten moesten namelijk de tragici drie tragedies en een saterspel, dus vier stukken opvoeren. Je kunt begrijpen, daar was men minimaal een heel jaar mee bezig. Wie zou in onze tijd in staat zijn vier drama's van hoogst poëtisch niveau in één jaar te produceren? Hij versloeg, o wonder, onmiddellijk Aischylos. Sophokles zou tenslotte 20 maal de eerste prijs winnen.

Hij was een grotere vernieuwer dan zijn voorganger en rivaal. Hij voegde niet alleen een derde acteur toe, maar als eerste voerde hij tragedies op in de tetralogie, die niets met elkaar te maken hadden. Dat betekende voor iedere afzonderlijke tragedie, dat er meer in moest gebeuren en verteld worden, omdat ieder stuk bevredigend moest worden afgerond, terwijl in een samenhangende tetralogie men bepaalde

informatie en ontwikkelingen over drie stukken kon verdelen. Tot die tijd was het gewoonte dat de schrijver o.a. ook de hoofdrol speelde. Sophokles brak daarmee. Ook liet hij decors schilderen.

Van de meer dan honderd werken zijn ook van hem slechts zeven over. Je weet nu waarom. In deze werken heeft evenals bij Aischylos ook de moira invloed op het menselijke leven, maar bij Sophokles speelt ook een eigen vrije wil een rol, waarmee hij zijn leven bepaalt. Zijn helden worden niet door het lot gedreven, maar dragen in hun karakter de verklaring van hun daden. Door die vrije wil wordt de handeling ingewikkelder. conflicten zijn onderhevig aan verrassende verwickelingen. Bij Sophokles is er in een tragedie meer handeling, omdat, zoals al gezegd, alles zich afspeelt binnen één tragedie. Doordat de intrige ingewikkelder is, neemt de omvang der epeisodia toe en neemt de omvang van de lyrische gedeelten af.

Door die eigen vrije wil zijn Sophokles' personages geschakeerder. Je krijgt een blik op hun diepste zielenroerselen, maar de karakters tonen wel een hardnekkig gedrag. Het koor is overigens nog wel belangrijk, maar beïnvloedt de handeling niet meer.

I.7 Euripides.

De laatste van de grote tragici was Euripides, die 480 voor Chr. geboren werd en 406 stierf. Hij is op Salamis geboren, ten tijde van de laatste Perzische oorlog. Euripides kwam niet voort uit een adellijke familie. Door anderen, zoals Aristophanes, wordt zijn moeder een groentenvrouwetje genoemd. Zijn afkomst was misschien niet van adel, maar hij zal ook wel niet uit de Atheense onderlaag zijn gekomen. Waar haalde hij immers anders het geld vandaan om tijd voor studie en schrijven vrij te maken?

Nee, misschien wel door zijn afkomst is hij een verlicht schrijver geworden, die meer bij onze ideeën aansluit, meer waardering van de meesten van ons kan krijgen. Misschien ook wel omdat hij niet van adel was, was hij minder gehouden aan oude waarden en normen en stond hij meer open voor de filosofie. Zo was hij leerling van Anaxagoras, de eerste filosoof te Athene, die de Nous (het Verstand) genoemd werd. En waarlijk, rationele redeneringen zijn eigen aan Euripides. Euripides was een kamerfilosoof, een cultureel revolutionair. Hij nam in tegenstelling tot zijn voorgangers geen deel aan het politieke leven.

Voor het eerst trad hij in 455 op. Een eerste prijs behaalde hij niet eerder dan in 441, omdat zijn vernieuwende ideeën door zijn publiek niet begrepen werden. Hij behaalde slechts 5 eerste prijzen en een 6^e postuum. In 408 verliet hij Athene om met andere kunstenaars aan het hof van koning Archelaos van Macedonië te werken. Hier overleed hij in 406 op tragische wijze. Hoe passend! In Macedonië was Euripides bezig met zijn laatste tragedie, de Bacchanten. Zijn zoon heeft die na zijn dood opgevoerd en hij heeft daarmee gewonnen. Van de 92 werken, die op zijn naam staan, zijn 19 tragedies en 1 saterspel over. Euripides' populariteit was vooral groot na zijn dood. Zijn vernieuwende geest werd later meer begrepen, toen de filosofische ideeën meer tot de gewone mens doordrongen.

Euripides was een rationalist, bestrijder van mythologische tradities. Bij hem betreden de goden het toneel bijna als mensen en dit is niet uitzonderlijk. Zijn helden strijden tegen hun eigen passies en die van hun medemens. Hij streeft ernaar steeds een natuurlijke verklaring te vinden voor gebeurtenissen. Zijn werk is dan ook rijkelijk voorzien van wijze spreken. Euripides laat bij voorkeur de menselijke verdwazing zien. Hierdoor is er meer actie, meer intrige in zijn stukken en zijn zijn stukken misschien minder

samenhangend. Vak laat hij een stuk eindigen met het optreden van een deus ex machina (een god, die aan een hijskraan uit lucht komt). Deze god maakt dan kunstmatig een eind aan het stuk.

Zijn karakters worden gekenmerkt door een innerlijke zielenstrijd. Zij zijn uit het leven gegrepen. Soms lijken hun passies afzonderlijke machten. Bij hem heeft de vrouw een grotere plaats dan bij zijn voorgangers. Het koor heeft een beperkte rol.

1.8 De opvoering.

Zoals al gezegd, werden de tragedies opgevoerd op religieuze feesten ter ere van Dionysos. Nu waren er voor de tragedie twee feesten van belang: de kleine en grote Dionysia. De kleine Dionysia, de Lenaia, waren klein, omdat ze in januari werden gehouden. Dit was de tijd, dat de dagen korter waren, maar vooral kouder en natter en wanneer door het slechte weer minder vreemden Athene over zee bezochten. Deze feesten duurden 3 dagen. De grote Dionysia vonden in maart plaats, wanneer het scheepvaartverkeer weer plaats vond en er dus meer vreemden in Athene kwamen. Deze Dionysia duurden 5 dagen.

Iedere feestdag werden er een tetralogie en een komedie van een komediedichter opgevoerd. Wilde je als tragicus in aanmerking komen voor deelname moest je lang van te voren met een opzet van je stuk naar de organiserende ambtenaren. De grote Dionysia werden door de archon eponymos (de ambtenaar, die zijn naam aan het jaar gaf; de Atheners hadden geen jaartelling zoals wij, maar hielden lijsten bij van wie wanneer dit ambt bekleedde). De kleine Dionysia werden georganiseerd door de archon basileus (van religieuze zaken). Onmiddellijk na hun aanstelling tot ambtenaar in juni kozen deze twee ambtenaren de beste stukken uit de

aangeboden werken. Dit was uitermate belangrijk, niet alleen om religieuze redenen, maar ook om politieke. Indien je een goede keus maakte en ervoor zorgde, dat de spelen goed verliepen, maakte je als archont weer goede kansen gekozen te worden voor een volgend ambt bij de verkiezingen voor het jaar daarop.

Dus na hun ambtsaanvaarding kwamen schrijvers met een synopsis van hun plots bij hen langs. De archonten kozen de beste werken en kenden aan de dichters en hun werken een koor toe. Een koor? Ja, laten we niet vergeten, dat het drama uit een dithyrambe, een koorzang, ontstaan is en dat het koor lange tijd het belangrijkste deel van de tragedie was. Zo'n koor bestond uit 15 man en werd gerekruteerd uit de Atheense bevolking. Het trainen en kleden van een dergelijk koor was erg duur. Om dat te bekostigen hadden de Atheners een apart belastingstelsel. Zij hadden een officiële lijst van de rijkste burgers. Deze rijkste burgers werden jaarlijks aangewezen voor een staatsdienst, een leitourgeia, bij voorbeeld het betalen van een koor, of voor het onderhoud en bemannen van een schip. Dit waren zeer dure zaken. Als je vond dat je niet tot de rijksten hoorde, of dat iemand rijker was, mocht je vemogensruil voorstellen. Hierdoor voorkwamen, dat iemand onder de diensten vandaan wilde komen. Overigens wilden de meesten maar al te graag deze liturgieën vervullen, omdat ze zeer eervol waren. Deed je het niet goed, was je te gierig, dan werd je of vervolgd, of bij voorbeeld in de komedie afgemaakt en dan kon je het verder wel schudden in de Atheense staat en samenleving. Als jij was aangewezen om een koor te bekostigen, heette je een choreeg en als je toevallig met de stukken in de prijzen viel, kreeg je een eervolle vermelding. Door de staat werd niet alleen een choreeg toegewezen maar ook een protagonist, of wel de hoofdrolspeler, over wie later meer.

Omdat het voor een archon politiek van belang was een goede keuze te maken, was hij natuurlijk vooral bekende schrijvers gunstig gezind. Daarom dienden nieuwe schrijvers vaak een synopsis in onder de naam van een gevestigde auteur.

Meestal kreeg een schrijver slechts één koor per jaar. Er waren uitzonderingen. De comicus Aristophanes kreeg in 411 een koor voor de *Lysistrata* en de *Thesmophoriazousai*. Soms was er te weinig geld, zoals in 406 door de oorlog van Athene met de Peloponnesische bond. Dan werden twee choregen voor één tetralogie aangewezen. De kosten voor een koor waren immens, voor een tetralogie 3000 drachmen en voor een komedie 1600. Ter vergelijking: een slaaf kostte 100 tot 300 drachmen.

De choreeg rekruteerde samen met de schrijver en de protagonist de koorleden. Dit waren amateurs, die bijna streng militair getraind werden. Hun kostuums en training en de fluitisten werden door de choreeg betaald.

Het gros van de dichters was zondagschrijver. Er was slechts een kleine groep professionals. De dichter was officieel ook de producent, de *didaskalos*. Ooit schreef de dichter niet alleen de stukken, hij regisseerde ze ook, verzorgde de choreografie, componeerde de muziek en speelde de hoofdrol. Uiteindelijk stootten de schrijvers alle bijtaken af.

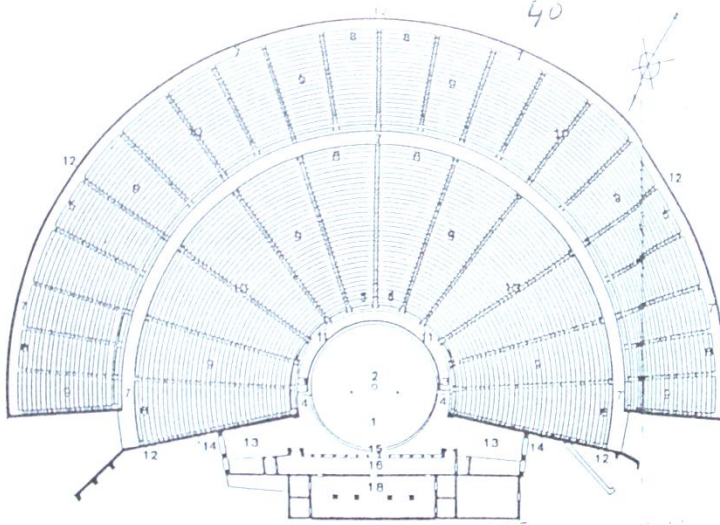
De eerste acteur, de protagonist, werd door de staat betaald. Hij werd door het lot aangewezen. Zo speelde de god ook een rol en was omkoping uitgesloten. Er waren niet zoveel professionele toneelspelers en die er waren, waren ook niet altijd van hetzelfde niveau. De protagonist moest echt goed zijn, omdat hij grote hoeveelheden tekst moest beheersen, 30 tot 50% van de hele tekst. Voor de karakters werden alleen mannelijke acteurs gebruikt. Vrouwelijke rollen werden ook

door mannen gespeeld. De deuteragonist en de derde acteur werden door de schrijver aangewezen.

Omdat er slechts weinig acteurs waren en er meer karakters waren, moesten de acteurs, afgezien van de protagonist, meerdere rollen spelen. Dit was mogelijk, omdat men gebruik maakte van kharakteres (χαρακτήρες), toneelmaskers. Er waren vaste types maskers: die van goden, helden, vrouwen, maar ook van bepaalde personen, zoals in de komedie van Sokrates. De acteurs gebruikten nauwsluitende kleding, skinpakken, waardoor de maskers geaccentueerd werden. Er werd gebruik gemaakt van toneellaarzen.

Ook gebruikte men toneelmachines, bij voorbeeld de hijskraan om een god naar beneden te laten, of een ekkuklema, een vlonder op wielen. Indien er een misdaad gepleegd was in het paleis, kon na de moord zo'n vlonder naar buiten gereden en aan het publiek getoond worden. De daad mocht men niet zien, het gevolg wel.

Men voerde de stukken op in het Dionysostheater aan de voet van de Akropolis. Zoals het een echt Grieks theater betaamt, is dat uitgehouwen uit de heuvelrug. De tribune, cavea, ligt om de ronde dansplaats, orchestra, de plaats waar het koor optrad.



Het theater van Epidauros.

De toneelspelers speelden gewoon op de grond, niet op een verhoging (dat is Romeins); op een kleine afstand van de orchestra bevond zich de skènè, het toneelhuis, dat een barak of tent was, in ieder geval niet van steen (dat was eveneens Romeins). Die skènè had meestal één hoofdingang en twee zij-ingangen. Voor de hoofdingang stond een klein altaar, waar men offerde aan de god (het was immers een religieus feest). Het koor kwam binnen aan de zijkant via de parodoi, gangen tussen cavea en toneelhuis. In de cavea zat het publiek: Atheense burgers, metoikoi en xenoï. Dit theater bood plaats aan 10.000 mensen. Natuurlijk waren dat niet genoeg plaatsen voor alle Atheners. Er waren er veel meer dan 10.000, maar ook niet alle 10.000 waren per se in die stukken geïnteresseerd. Bovendien zagen de toeschouwers ook niet per se alle dagen alle stukken. Op één dag werden namelijk 5 stukken opgevoerd. Dat duurde zeker met pauzes 10 uur. Wie houdt dat uit? Aan de andere kant weten we uit

de komedie, dat toeschouwers gewapend met proviand naar het theater kwamen en dus wel lang bleven.

De opvoeringen werden gehouden binnen het kader van een religieus toernooi. Aan het begin van het festival werden 100 potentiële juryleden geselecteerd uit de Atheense bevolking, 10 uit iedere tribus. Daaruit werden weer 10 in totaal geloot, 1 per tribe. Het oordeel werd op de laatste dag geveld. Van die 10 leden mochten 5 hun stem uitbrengen. Deze juryleden werden apart van het publiek gehouden. Alles werd eraan gedaan om omkoping te voorkomen. Maar ja, geen enkele verstandige jury stemt tegen de wil van het publiek in. Er werden drie prijzen toegekend.

1.9 Taal, metrum en prosodie.

De Attische tragedie maakte gebruik van twee dialecten. De lyrische koorzangen maakten gebruik van een semi Dorisch. Op zich is dat bevreemdend, omdat men ervan uitgaat dat de vroegste Griekse dithyramben in Athene ontstaan zijn en zich van daaruit over de Griekse wereld verspreid hebben. Aan de andere kant waren de grote Griekse dithyrambendichters Doriërs: Simonides en Pindaros. Deze koorliederen werden in een zeer ingewikkeld rithme gezongen.

De epeisodia bootsten voor zover mogelijk de dagelijkse taal na en waren in het Attisch geschreven. In de gesproken taal vind je natuurlijke ritmes zoals de afwisseling van korte en lange lettergrepen of vice versa. Bij het ritme kort lang (. _ ') spreekt men van een jambe. Zo' n combinatie heet een voet. Twee van die voeten heten een maat, of wel een metron. De epeisodia waren geschreven in jambische trimeters:

x _ ' . _ ' || x _ ' . _ ' || x _ ' . x'

x = lang of kort, zo' n onzekere lettergreep heet anceps

. = kort

_ = lang

' = arsis; hierop ligt het accent, de rest van de voet het thesis.

Je ziet het, een jambisch vers bestaat eigenlijk maar uit 12 lettergrepen. Helaas, of gelukkig maar, zo eenvoudig was het niet. Het stond een dichter enigszins vrij te goochelen met het aantal lettergrepen. Er waren daarvoor wel bepaalde regels. Met name Euripides permitteerde zich veel vrijheden.

De eerste van ieder metron is aangegeven als x. Dat wil zeggen, dat die lettergreep lang of kort kan zijn. Nu is het helaas mogelijk, dat een voet opgelost wordt. Gelukkig is doorgaans slechts één voet per vers opgelost. Meestal is dat de derde. Als een lettergreep opgelost is in twee korte is dat bij het begin van aan nieuw woord (dat hoeft alleen in de eerste voet niet). Oplossing is alleen toegestaan binnen woorden van drie of meer lettergrepen.

In het algemeen zijn de volgende oplossingen mogelijk:

x _ of . _ kan worden:

_ _ 1^e, 3^e en 5^e voet

.. – 1^e, 3^e en 5^e voet

_ . . alleen in de eerste voet

...

Natuurlijk moet je weten, wanneer een lettergreep lang of kort is. Daarvoor zijn de volgende regels. Lettergrepen zijn lang:

1. natura (van nature) als zij een lange klinker ω, η, α, ι, υ bevatten of tweeklank αυ, ευ, ου, ει, αι, οι, ηι, αι, ωι;
2. positione (door plaatsing), als een korte klinker door twee of meer medeklinkers gevolgd worden; de ζ, ψ, ξ gelden ook als twee medeklinkers. Een combinatie van muta (gutturalen

κ, γ, χ, labialen π, β, φ en dentalen τ, δ, θ) en liquida (μ, λ, ν, ρ) hoeft een korte klinker niet lang te maken. Zo kan de α van πατρός (<πατήρ) lang en kort zijn;

3. soms geldt een korte lettergreep metri causa toch als lang, meestal voor een rustpunt in een vers of voor een weggevallen digamma (een w-achtige medeklinker F, die niet meer gebruikt/geschreven werd, maar nog wel gevoeld werd).

Lettergrepen zijn kort,

1. als ze een korte klinker bevatten α, ε, ι, ο, υ
2. en als na een lange klinker of tweeklank een klinker staat, kan die lange klinker of tweeklank kort worden.

— — · — || · — · — || · — · —
1. Πολλή μὲν ἐν βροτοῖσι κούκ ἄνώνυμος

· — · — — — · — · — · —
2. θεὰ κέκλημαι Κύπρις, οὐρανοῦ τ' ἔσω·

— — · — · — · — — — · ·
6. σφάλλω δ' ὅσοι φρονοῦσιν εἰς ἡμᾶς μέγα.

— · · · — — — · — — — · ·
11. Ἴππόλυτος, ἄγνοῦ Πιτθέως παιδεύματα,
Op verschillende punten in een vers kan een rust zijn. Een rust binnen een voet heet **caesuur** (vs. 2 Κύπρις, ||). Aan het eind van een voet heet de rust **diaeresis** (vs. 6 σφάλλω ||). De rust valt samen met het eind van een woord, meestal voor een leesteken.

Elisie: een korte klinker aan het eind van een woord voor een woord, dat met een klinker begint, kan uitgestoten worden vs. 2 τ'.

Hiatus: als geen elisie plaats vindt, is er sprake van een hiaat (gaping). Meestal wordt een hiatus voorkomen, maar dat is niet nodig, als die in een caesuur of diaeresis valt. Vaak lijkt er sprake van een hiatus te zijn, omdat de digamma weggevallen is.

Aphaeresis: een korte klinker aan het begin van een woord kan weggenomen worden $\rho\alpha$.

Apokope: de korte eindklinker van een voorvoegsel kan weggelaten worden. Dit gaat vaak gepaard met **assimilatie** (aanpassing van de slot medeklinker van het voorvoegsel aan de beginmedeklinker van het verbum).

Synkope: als een korte klinker in een woord uitgestoten wordt. vs. 202 τίπτ'.

Krasis: als twee woorden tot één woord worden samengetrokken, aangegeven door de koronis boven de klinker, die door samentrekking ontstaan is: $\tau\tilde{\alpha}\lambda\lambda\alpha < \tau\alpha\tilde{\alpha}\lambda\lambda\alpha$.

I.10 De Hippolytos.

Ik begrijp het. Je staat voor een dilemma. Na een lange en informatieve inleiding wil je met de tragedie beginnen, maar je wilt ook weten waarover de Hippolytos gaat. Dus krijg je nu een korte inleiding op het stuk zelf en wil je meer weten, het spreekwoordelijke naadje van de kous, dan moet je maar naar achteren naar de appendix gaan. Welnu, waar gaat de Hippolytos over? Om je hierop antwoord te geven maak ik gebruik van één van de overgeleverde hypothesen, samenvattingen uit de klassieke oudheid. Deze hypothesis geeft een voldoende duidelijk beeld van de inhoud. Waarom zou ik zo arrogant zijn te denken het beter te kunnen dan een echte Griek?

I.11 HYPOTHESIS I

Theseus was de zoon van Aithra en Poseidon. Hij was koning van Athene. Nadat hij Hippolyte, één van de Amazones, gehuwd had, verwekte hij Hippolytos, die zich in schoonheid en ingetogenheid onderscheidde. Toen zijn vrouw gestorven was, huwde hij een Kretenzische vrouw, Phaidra de dochter van Minos, koning van de Kretenzers, en van Pasiphae. Toen Theseus Pallas, één van zijn verwanten, had gedood, vluchtte hij samen met zijn vrouw naar Troizen, waar toevallig Hippolytos bij Pittheus werd opgevoed. Toen Phaidra de jongeman had aanschouwd, viel zij ten prooi aan hartstocht: ze was niet teugelloos, maar ze vervulde de wrok van Afrodite, die besloten had Hippolytos op grond van zijn ingetogenheid te gronde te richten en daarom Phaidra tot liefde had aangezet en zo haar voornemens in vervulling deed gaan. Want hoewel Phaidra haar hartstocht probeerde te verbergen, werd ze na verloop van zekere tijd gedwongen haar hartstocht aan haar voedster te openbaren. Deze voedster beloofde haar te helpen, zodat zij zelfs in strijd met Phaidra's besluit de jongeling voorstellen deed. Toen Phaidra bemerkte had, dat de jongeman kwaad werd, voer ze uit tegen de voedster en hing zichzelf op. Op dit moment verscheen Theseus; hij haastte zich haar, die zich verhangen had, omlaag te halen en vond aan haar vastgemaakt een brief, waarmee zij Hippolytos met kwade opzet van verkrachting beschuldigde. Omdat Theseus de brief geloofde, gelastte hij Hippolytos in ballingschap te gaan en zelf sprak hij tot Poseidon gebeden, die de godheid verhoorde en ten gevolge waarvan Poseidon Hippolytos te gronde richtte.

Artemis verklaarde aan Theseus alles, wat er gebeurd was; zij uitte geen verwijten tegen Phaidra en troostte Theseus, omdat hij van zoon en vrouw beroofd was. Ze zei tot Hippolytos, dat voor hem inheemse eerbewijzen ingesteld zouden worden.

II. Tekst

II.1 KARAKTERS

AFRODITE

HIPPOLYTOS

DIENAAR

VOEDSTER

PHAIDRA

DIENARES

THESEUS

BODE

ARTEMIS

KOOR

II.2 PROLOOG

De voorkant van het paleis te Trozen vormt de achtergrond van het toneel. In het midden van de voorkant van het paleis bevindt zich een brede poort met twee deureleugels. Voor het paleis staan twee beelden: een van Artemis en een van Afrodite. Deze beelden moeten ons het hele stuk door herinneren aan de macht van beide godinnen. Het beeld van Afrodite staat dichtbij de poort.

Afrodite

1 Πολλή¹ μὲν ἐν βροτοῖσι² κοῦκ³ ἀνώνυμος⁴,
θεὰ κέκλημαι⁵ Κύπρις⁶, οὐρανοῦ τ' ἔσω⁷.
ὅσοι⁸ τε Πόντου⁹ τερμόνων¹ τ' Ἀτλαντικῶν²

¹ πολὺς veel, machtig; sterk geval van
hyperbaton bij θεὰ, vgl. ook Κύπρις, dat bij θεὰ hoort.

² βροτός sterveling; βροτοῖσι
epische/Ionische dativus pl.

³ κοῦκ = καὶ οὐκ (krasis, herkenbaar aan het krasisteken ' boven de
nieuwe klinker/tweeklank)

⁴ ἀνώνυμος 2 naamloos, roemloos

⁵ καλέω noemen

⁶ Κύπρις de Kyprische (bijnaam van
Afrodite, die op Kypros uit zee zou
zijn gekomen na haar geboorte en
daar een heilgdom heeft gekregen)

⁷ τινος ἔσω binnen in

⁸ ὅσοι zovelen, als, allen die

⁹ ὁ Πόντος de Zwarte Zee (De oostzijde van de
Zwarte Zee, waar het land Kolchis en de rivier Phasis zich bevonden, en
de grenzen van Atlas (dit zijn de zuilen van Herakles, oftewel de Straat

- ναίουσιν³ εἴσω⁴ φῶς⁵ ὁρῶντες ἡλίου,
 5 τοὺς μὲν⁶ σέβοντα⁷ τὰμὰ⁸ πρεσβεύω⁹ κράτη¹⁰,
 σφάλλω¹¹ δ' ὅσοι φρονοῦσιν¹² εἰς ἡμᾶς¹³ μέγα.
 ἔνεστι γὰρ δὴ κὰν¹⁴ θεῶν γένει¹⁵ τόδε·
 τιμώμενοι¹⁶ χαίρουσιν¹⁷ ἀνθρώπων ὑπο¹⁸.
 δείξω δὲ μύθων τῶνδ' ἀλήθειαν¹⁹ τάχα²⁰.
 10 ὁ²¹ γὰρ με²² Θησέως²³ παῖς, Ἀμαζόνος²⁴ τόκος¹,

van Gibraltar) golden als de oostelijke en westelijke grenzen van de wereld.)

- | | |
|--|------------------------------|
| ¹ τέρμων, τέρμονος | grens |
| ² Ἀτλαντικός | van het Atlasgebergte |
| ³ ναίω | bewonen |
| ⁴ τινος εἴσω | binnen, aan deze kant van |
| ⁵ φῶς τὸ | het licht |
| ⁶ τοὺς μὲν: <i>antecedent van ὅσοι vs.3</i> | |
| ⁷ σέβω | vereren, eerbied hebben voor |
| ⁸ τὰμὰ .. κράτη: τὰ ἐμὰ (<i>krasis</i>) | |
| ⁹ πρεσβεύω | vereren, respecteren |
| ¹⁰ κράτος τὸ | kracht |
| ¹¹ σφάλλω | ten val brengen |
| ¹² φρονέω μέγα | verwaten zijn |
| ¹³ <i>pluralis maiestatis</i> | |
| ¹⁴ κὰν <i>krasis</i> καὶ ἐν | |
| ¹⁵ γένος τὸ | geslacht, soort |
| ¹⁶ τιμάω | eren |
| ¹⁷ χαίρω + <i>n.c.p.</i> | blij zijn, dat |
| ¹⁸ <i>Postpositie, bij tweelettergrepige voorzetsels herkenbaar aan het feit dat het accent niet op de tweede, maar op de eerste lettergreep staat.</i> | |
| ¹⁹ ἀλήθεια ἡ | de waarheid |
| ²⁰ τάχα | weldra |
| ²¹ <i>Hyperbaton</i> bij παῖς | |
| ²² <i>Onderwerpsaccusativus van de a.c.i., die in vs.13. eigenlijk begint na λέγει</i> | |
| ²³ Θησεύς, Θησέως | Theseus |
| ²⁴ Ἀμαζών ἡ, Ἀμαζόνος | Amazone |

Ἴππόλυτος, ἀγνοῦ² Πιτθέως³ παιδεύματα⁴,
 μόνος πολιτῶν⁵ τῆσδε γῆς Τροζηνίας⁶
 λέγει κακίστην δαιμόνων πεφυκέναι⁷,
 ἀναίνεται⁸ δὲ λέκτρα⁹ κοῦ ψαύει¹⁰ γάμων¹¹.
 15 Φοίβου¹² δ' ἀδελφὴν Ἐρτεμιν¹³, Διὸς κόρη¹⁴,
 τιμᾶ, μεγίστην δαιμόνων ἡγούμενος¹⁵.
 χλωρὰν¹⁶ δ' ἀν¹⁷ ὕλην¹⁸ παρθένω ξυνῶν¹ ἀεὶ

-
- | | |
|---|--|
| ¹ τόκος | kind, afstammeling |
| ² ἀγνός | verheven, rein |
| ³ Πιτθεύς, Πιτθέως | Pitheus (<i>Pittheus is Hippolytos' overgrootvader. Hij voedt Hippolytos op. Pittheus is de vroegere koning van Troizen. Nu is Theseus koning van Troizen.</i>) |
| ⁴ παίδευμα | wat opgevoed wordt, kind |
| ⁵ πολίτης | burger |
| ⁶ Τροζήνιος | van Troizen (<i>stad aan de oostkust van Argolis</i>) |
| ⁷ πεφυκέναι = εἶναι; de aoristus ἔφυν en het perfectum πέφυκα van φύομαι hebben de betekenis van zijn . | |
| ⁸ ἀναίνομαι | weigeren |
| ⁹ λέκτρον | bed, hier concretum pro abstracto
huwelijk, de liefde |
| ¹⁰ ψαύω | iets aanraken |
| ¹¹ γάμος | huwelijk, hier gebruikt in
dichterlijk meervoud |
| Φοῖβος | Phoibos, de Stralende, bijnaam
van Apollo als zonnegod |
| ¹³ Ἐρτεμιν | Artemis, tweelingzus van Apollo;
<i>beiden waren kinderen van Zeus bij Leto, die hen met veel moeite na vele omzwervingen, omdat ze opgejaagd werd door de jaloerse Hera, op het eiland Delos bracht.</i> |
| ¹⁴ κόρη | meisje, dochter |
| ¹⁵ ἡγέομαι | beschouwen als |
| ¹⁶ χλωρός | groen |
| ¹⁷ ἀνά τι, ἀν' (elisie) | in |
| ¹⁸ ὕλη | kreupelhout |

- κυσὶν² ταχεΐαις³ θῆρας⁴ ἐξαιρεῖ⁵ χθονός⁶,
 μέizω⁷ βροτεΐας⁸ προσπεσὼν⁹ ὀμιλίας.
 20 τούτοις¹⁰ μὲν νυν οὐ φθονῶ¹¹. τί γὰρ με δεῖ;
 ἅ¹² δ' εἰς ἔμ' ἡμάρτηκε¹³, τιμωρήσομαι¹⁴
 Ἴππόλυτον ἐν τῇδ' ἡμέρᾳ· τὰ πολλὰ¹⁵ δὲ
 πάλαι προκόψασ¹⁶—οὐ πόνου¹⁷ πολλοῦ με δεῖ¹⁸.
 ἐλθόντα γὰρ νιν¹⁹ Πιτθέως²⁰ ποτ'²¹ ἐκ δόμων
 25 σεμνῶν¹ ἐς² ὄψιν³ καὶ τέλη⁴ μυστηρίων⁵

-
- | | |
|---|--|
| ¹ ξύνειμι τι | verkeren met |
| ² κύων ἢ, κυνός | hond |
| ³ ταχύς, ταχεῖα, ταχύ | snel |
| ⁴ ὀ/ή θῆρ, θηρός | beest |
| ⁵ ἐξαιρέω τι τινος | iets wegnemen uit |
| ⁶ χθών ἢ, χθονός | land, grond |
| ⁷ μέγας, μέizων, μέizω < μέizονα | <i>vul aan ὀμιλίαν; ὀμιλίαν kun je ontlenen aan de gen.comparationis na μέizω.</i> |
| ⁸ βροτεΐας ... ὀμιλίας | <i>gen. comparationis;</i> |
| βρότειος | sterfelijk, menselijk |
| ⁹ προσπίπτω τι, aor. προσέπεσον | terecht komen in |
| ¹⁰ τούτοις = τούτοις | |
| ¹¹ φθονέω τι | jaloers zijn op |
| ¹² ἅ = τούτων, ἅ | |
| ¹³ ἡμάρτανω, perf. ἡμάρτηκα | een fout maken |
| ¹⁴ τιμωρέομαι τινα τινος | iemand straffen wegens |
| ¹⁵ τὰ πολλὰ | het merendeel |
| ¹⁶ προκόπτω | voorbereiden; <i>na προκόψασ' zou je verwachten, dat nu de hoofdzin zou volgen, maar onder invloed van de tussenzin (parenthese) wordt de zinsbouw niet volgehouden en gaat Afrodite op een nieuwe zin over.</i> |
| ¹⁷ πόνος | inspanning, moeite |
| ¹⁸ με δεῖ τινος | ik heb iets nodig |
| ¹⁹ νιν = αὐτὸν | |
| ²⁰ Πιτθέως | <i>hyperbaton bij δόμων</i> |
| ²¹ Blijkbaar had Hippolytos ooit Athene bezocht en had Phaidra hem daar gezien. Nu komt zij op haar beurt naar Trozen. | |

Πανδίονος⁶ γῆν⁷ πατρὸς εὐγενῆς⁸ δάμαρ⁹
 ἰδοῦσα Φαίδρα¹⁰ καρδίαν¹¹ κατέσχετο¹²
 ἔρωτι¹³ δεινῷ τοῖς ἐμοῖς βουλευμασιν¹⁴.
 καὶ πρὶν¹⁵ μὲν ἐλθεῖν τήνδε γῆν Τροζηνίαν,
 30 πέτραν¹⁶ παρ' αὐτὴν Παλλάδος¹⁷, κατόψιον¹⁸
 γῆς τήσδε, ναὸν¹⁹ Κύπριδος ἐγκαθίστατο¹,

¹ σεμνός	eerbiedwaardig
² ἐς = εἰς	
³ ὄψις ἡ	het zien
⁴ τέλος τό	inwijding
⁵ μυστήρια τά	de mysteriën; hier worden de mysteriën ter ere van Demeter in Eleusis bedoeld. Alleen die mensen, die volledig ingewijd waren, mochten deelnemen aan de heiligste ceremoniën. We weten niet, wat deze mysteriën precies inhielden.
Πανδίων, -ίονος	Pandion is een oude koning van Athene en vader van Erechtheus.
⁷ acc. regionis	
⁸ εὐγενῆς	welgeboren, edel
⁹ δάμαρ ἡ	echtgenote
¹⁰ Φαίδρα	Phaidra, de vrouw van Theseus, vader van Hippolytos
¹¹ καρδία ἡ	hart; hier acc. Graecus
¹² κατέχομαι, aor. κατέσχομην	bedwongen worden
¹³ ἔρωσ, ἔρωτος	verlangen
¹⁴ βούλευμα, βουλευματος	plannen
¹⁵ πρὶν + a.c.i. met als subjectsacc. Phaidra	
¹⁶ πέτρα ἡ	rots, bedoeld wordt de Akropolis, die aan Pallas Athene gewijd was.
¹⁷ Παλλας ἡ, Παλλάδος	Pallas (Athene)
¹⁸ κατόψιος τινος 2	neerkijkend op, gelegen tegenover
¹⁹ ναὸς ὁ	tempel; de tempel lag aan de zuidelijke voet van de Akropolis. Hiervandaan kon men over de Saronische Golf het gebied rond Troizen zien. Haar tempel lag in de klassieke tijd op het heiligdom van Hippolytos. Daarom was haar

ἐρῶσ'² ἔρωτ'³ ἔκδημον⁴. Ἴππολύτῳ δ' ἔπι⁵
 τὸ λοιπὸν⁶ ὠνόμασουσιν⁷ ἰδρῦσθαι⁸ θεάν⁹.
 ἐπεὶ δὲ Θησεὺς Κεκροπίαν¹⁰ λείπει χθόνα,
 35 μίασμα¹¹ φεύγων αἵματος¹² Παλλαντιδῶν¹³,
 καὶ τήνδε¹⁴ σὺν δάμαρτι¹⁵ ναυστολεῖ¹⁶ χθόνα,

cultusnaam Afrodite eph' Hippolytooi (= Afrodite bij het graf van Hippolytos).

- ¹ ἐγκαθίζομαι, ἐγκαθίσταμην oprichten, stichten
² ἐρᾶω verlangen
³ ἔρωτ' *acc. van het inwendig object bij ἐρῶσ'*
⁴ ἔκδημος 2 buitenlands
⁵ τινι ἔπι om wille van (*in postpositie*)
⁶ τὸ λοιπὸν voortaan
⁷ ὀνομάζω noemen, hier zeggen
⁸ ἰδρύω, ἰδρῦσθαι τινα vestigen (*hier: een tempel voor*)
⁹ *Afrodite spreekt hier van zichzelf met de term "de godin", omdat ze van het beeld spreekt, dat ter ere van haar in haar tempel in Athene is geplaatst. Haar cultus daar is verbonden met de Hippolytos-cultus op dezelfde plaats, waardoor haar cultus slechts één deel van haar wezen raakt. Daarom kan Afrodite hier niet in de eerste persoon spreken, omdat ze anders haar hele wezen gelijk zou schakelen aan die specifieke cultus van haar op het heiligdom van Hippolytos.*

- Κεκρόπιος van Kekrops, eerste koning van Athene
¹¹ μίσμα τό bezoedeling, bloedschuld, het vergieten van bloed
¹² αἷμα, το bloed
¹³ Παλλαντίδαι οἱ zonen, van Pallas (*Koning Pandion had Attika onder zijn vier zoons verdeeld. Hij had Athene en omgeving aan Aigeus gegeven en het zuiden van Attika aan Pallas. Pallas' zonen ontzegden Theseus het recht Aigeus op te volgen. Ze vielen Theseus aan, maar hij doodde hen.*)
¹⁴ *Hyperbaton, lees bij χθόνα; acc. regionis*
¹⁵ δάμαρ ή, δάμαρτος echtgenote
¹⁶ ναυστολέω varen

ἐνιαυσίαν¹ ἔκδημον² αἰνέσας³ φυγὴν⁴,
 ἐνταῦθα δὲ στένουσα⁵ κακπεπληγμένη⁶
 κέντροις⁷ ἔρωτος ἢ τάλαιν⁸ ἀπόλλυται
 40 σιγῇ⁹. ξύνοιδε¹⁰ δ' οὔτις¹¹ οἰκετῶν¹² νόσον.
 ἀλλ' οὔτι¹³ ταύτη¹⁴ τόνδ' ἔρωτα¹⁵ χορὴ πεσεῖν¹⁶.
 δείξω δὲ Θησεῖ προᾶγμα¹⁷, κακφρανήσεται¹⁸.
 καὶ τὸν μὲν ἡμῖν πολέμιον¹⁹ νεανίαν
 κτενεῖ²⁰ πατὴρ ἀραῖσιν²¹, ἃς ὁ πόντιος²²
 45 ἄναξ²³ Ποσειδῶν ὥπασεν¹ Θησεῖ γέρας²,

¹ ἐνιαύσιος	een jaar durend
² ἔκδημος	uit het land, in het buitenland
αἰνέω	prijzen, goedkeuren, instemmen met
⁴ φυγὴ	vlucht, ballingschap (Zo'n kortstondige ballingschap schijnt in overeenstemming te zijn met het Attische recht, als het zich handelt om een onopzettelijke moord.)
⁵ στένω	zuchten
⁶ ἐκπλήττω	in verwarring brengen
⁷ κέντρον τό	prikkel
⁸ τάλας, τάλαινα, τάλαν	rampzalig
⁹ σιγῇ	stilzwijgen
¹⁰ ξύνοιδα	er mee vanaf weten
¹¹ οὔτις = οὐδεὶς	
¹² οἰκέτης ὁ	huisgenoot
¹³ οὔτι = οὐδεν	geenszins (acc. adverbialis)
¹⁴ ταύτη adv.	zo
¹⁵ ἔρωσ, ἔρωτος ὁ	liefde
¹⁶ πίπτω	vallen, aflopen
¹⁷ προᾶγμα τό	zaak, kwestie
¹⁸ ἐκφαίνομαι, aor. p. ἐξέφανην	aan het licht komen
¹⁹ πολέμιος	vijandig
²⁰ κτείνω, fut.att. κτενέω	
²¹ ἀρά ἡ	vervloeking
²² πόντιος	van de zee
²³ ἄναξ ὁ	heer (myceense titel voor de goden,

στείχοντα², θήρας³ μόχθον⁴ ἐκλελοιπότα⁵,
 Ἴππόλυτον, ἔξω⁶ τῶνδε βήσομαι⁷ τόπων⁸.
 πολὺς δ' ἄμ' αὐτῷ προσπόλων⁹ ὀπισθόπους¹⁰
 55 κῶμος¹¹ λέλακεν¹², Ἄρτεμιν τιμῶν θεᾶν
 ὕμνοισιν¹³. οὐ γὰρ οἶδ' ¹⁴ἀνεωγμένος¹⁵ πύλας
 Ἄιδου¹⁶, φάος¹⁷ δὲ λοίσθιον¹⁸ βλέπων τόδε.

Vragen.

1. Geef uit deze eerste regels een aantal tekstelementen, die kenmerkend zijn voor een proloog.

¹ ἄλλ' .. γὰρ	Deze woordcombinatie geeft aan, dat de spreker een gedachte afbreekt en daarvoor een reden geeft: maar genoeg, want ..
² στείχω	gaan, komen
³ θήρα ἢ	jacht
⁴ μόχθος ὁ	moeite, inspanning
⁵ ἐκλείπω, ἐκλέλοιπα	verlaten
⁶ ἔξω + gen.	buiten
⁷ βαίνω, fut. βήσομαι	in alle andere tragedies, waarin bovennatuurlijke wezens de openingswoorden spreken, verdwijnen deze wezens, wanneer stervelingen opkomen.
⁸ τόπος ὁ	plek
⁹ πρόσπολος ὁ	dienaar
¹⁰ ὀπισθόπους	volgend, dienaar
¹¹ κῶμος	schare, menigte
¹² λάσκω, λέλακα	schreeuwen (perf.met praesens betekenis)
¹³ ὕμνος	lied, loflied
¹⁴ οἶδ' = οἶδε	
¹⁵ ἀνοίγνυμι, perf. med. ἀνέωγμαι	openen
¹⁶ Ἄιδης ὁ	Hades, de onderwereld (metonymia)
¹⁷ φάος τό	het licht
¹⁸ λοίσθιος	laatst

2. *Wat is in opzet kenmerkend voor een proloog van Euripides?*
3. *Het lijkt wel, of Afrodite in de eerste verzen suggereert, dat er een tweedeling in de godenwereld is. Laat dat zien.*
4. *In de verzen 5-6 zit een chiasme laat dat zien.*
5. *In hoeverre is de opmerking van 5-6 belangrijk voor het stuk?*
6. *Waarnaar verwijst μύθων τῶνδ' in vs.9?*
7. *Welke twee verwijten maakt Afrodite Hippolytos in haar woorden?*
8. *Afrodite laat goed zien hoe men dacht, dat de relatie mens-god was. Laat dat zien.*
9. *Welk een oordeel velt Afrodite over de liefdesgevoelens van Phaidra? Hoe wordt dat in de praktijk bewaarheid?*
10. *Wat wordt bedoeld met ἐνταῦθα 38? Waarom wordt ze juist hier gekweld?*
11. *Goden zijn bikkelhard en egocentrisch. Afrodite erkent dat ook. Waar? Leg dat uit.*
12. *Thematisch gezien lijkt het erop, dat Euripides nog niet zo ver van Aischylos afstaat. De mens wordt verpletterd door het lot/de god. Laat dat zien.*
13. *Benoem en verklaar: ἀραῖσιν 44, εὖξασθαι 46, εἰσορῶ 51, τόπων 53, τιμῶν 55,*

Hippolytos komt op. Hij wordt gevolgd door een groep dienaren. Ze komen rechtstreeks van de jacht. Ze blijven voor het beeld van Artemis¹ staan en zingen voor haar een korte hymne. Hippolytos heeft in zijn handen een krans om op het hoofd van het beeld te plaatsen.

¹ Door deze Artemis-hymne direct na de openingsmonoloog van Afrodite te plaatsen wordt het contrast tussen de twee goddelijke machten onmiddellijk aan het begin van de tragedie levendig naar voren gebracht.

Hippolytos

ἔπεσθ¹ ἀεΐδοντες², ἔπεσθε
 τὰν³ Διὸς⁴ οὐρανίαν⁵
 60. Ἄρτεμιν, ἧ⁶ μελόμεσθα⁷.

Koor van jagers

πότνια⁸ πότνια σεμνοτάτα⁹,
 Ζανὸς¹⁰ γένεθλον¹¹,
 χαῖρε, χαῖρέ μοι, ὦ κόρα¹²
 65. Λατοῦς¹³ Ἄρτεμι καὶ Διός,
 καλλίστα¹⁴ πολὺ¹⁵ παρθένων,
 ἅ¹⁶ μέγαν κατ' ἰοῦρανὸν

¹ ἔπεσθ' = ἔπεσθε

² ἀεΐδω bezingen

³ τὰν = τὴν In deze hymne gebruikt men het Dorisch dialect, dat veelal de α i.p.v de η gebruikt.

⁴ Zeus is de vader van de tweeling Artemis en Apollo.

⁵ οὐράνιος hemels

⁶ ἧ = ἡ

⁷ μέλομαι τινι zich bekommeren om, zorg dragen voor

μελόμεσθα = μελόμεθα

πότνια machtige (epitheton bij een godin), hier vocativus

⁹ σεμνός eerbiedwaardig

¹⁰ Ζανὸς = Ζηνὸς: Ζῆν = Ζεύς

¹¹ γένεθλον τό geboorte, geslacht

¹² κόρα = κορή meisje, dochter

¹³ Λατοῦς = Λητους < Λητώ ή Leto

¹⁴ καλλίστα = καλλίστη

¹⁵ πολὺ veel; acc.adv. bij superlativus

¹⁶ ἅ = ἡ

70. ναίεις² εὐπατέρειαν³ αὐ-
 λάν⁴, Ζηνὸς πολύχρυσον⁵ οἶκον.
 χαῖρέ μοι, ὦ καλλίστα καλ-
 λίστα τῶν⁶ κατ' Ὀλυμπον.
 [παρθένων, ὙΑρτεμι.]⁷

Hippolytos begeeft zich met de krans naar het beeld van Artemis.

Hip.

- σοὶ τόνδε πλεκτόν⁸ στέφανον⁹ ἔξ ἀκηράτου¹⁰
 λειμώνος¹¹, ὦ δέσποινα¹², κοσμήσας¹³ φέρω,
 75. ἔνθ'¹⁴ οὐτε ποιμήν¹⁵ ἀξιοῖ¹⁶ φέρβειν¹⁷ βοτὰ¹⁸
 οὐτ' ἤλθέ πω ἰσίδαρος², ἀλλ' ἀκήρατον

-
- | | |
|--|--|
| ¹ κατ' = κατὰ τι | (ergens) in |
| ² ναίω | bewonen |
| ³ εὐπατέρεια
αὐλή ἡ | (dochter) van een edele vader
hof, woning (<i>speciaal van vorsten</i>) |
| ⁵ πολύχρυσος | rijk aan goud |
| ⁶ Vul aan θεῶν | |
| ⁷ Dit laatste vers is een interpolatie, een toevoeging uit later tijd.
<i>Inhoudelijk is deze toevoeging onbegrijpelijk. In het vers hiervoor wordt
 duidelijk verwezen naar de goden in de hemel, niet naar
 maagden/meisjes in de hemel.</i> | |
| ⁸ πλεκτός | gevlochten |
| ⁹ στέφανος | krans |
| ¹⁰ ἀκήρατος | rein, onaangeraakt |
| ¹¹ λειμών ό | weide |
| ¹² δέσποινα ἡ | meesteres |
| ¹³ κοσμέω | ordenen, gereed maken |
| ¹⁴ ἔνθ' = ἔνθα | waar |
| ¹⁵ ποιμήν ό | herder |
| ¹⁶ ἀξιώω | het goed vinden, wensen |
| ¹⁷ φέρβω | voeden, laten weiden |
| ¹⁸ βοτὰ τά | vee |

- μέλισσα³ λειμῶν' ἡρινῇ⁴ διέρχεται⁵,
 Αἰδῶς⁶ δὲ ποταμίαισι⁷ κηπεύει⁸ δρόσοις⁹.
 ὅσοις¹⁰ διδακτὸν¹¹ μηδέν¹², ἀλλ' ἐν τῇ φύσει¹³
 80. τὸ σωφρονεῖν¹⁴ εἴληχεν¹⁵ ἐς τὰ πάνθ' ὁμῶς¹⁶,
 τούτοις δρέπεσθαι¹⁷, τοῖς κακοῖσι δ' οὐ θέμις¹⁸.
 ἀλλ', ὦ φίλη δέσποινα, χρυσέας¹⁹ κόμης²⁰
 ἀνάδημα²¹ δέξαι¹ χειρὸς εὐσεβοῦς² ἄπο³.

¹ οὐ πω	nog niet
² σίδαρος = σίδηρος	ijzeren
³ μέλισσα	bij
⁴ ἡρινός	in de lente
⁵ διέρχομαι	gaan door
⁶ Αἰδῶς ἡ	schroom (met Schroom wordt hier dat gevoel bedoeld, dat in een mens zit, dat hem ervoor doet huiveren iets ongerepts, zoals een onbetreden weide, aan te tasten. Dit gevoel is hier gepersonifiëerd en is tevens bedoeld als de tuinman, die de weide als een tuin verzorgt.)
⁷ ποτάμιος 2	van / uit de rivier
⁸ κηπεύω	verzorgen, verfrissen
⁹ δρόσος ἡ	dauw, water
¹⁰ ὅσοις dat. auctoris	door al wie
¹¹ διδακτὸς	geleerd; lees hier διδακτὸν ἐστι
¹² μηδέν acc. adv.	geenszins; in relatieve bijzinnen van algemene strekking wordt μή en niet οὐ gebruikt.
¹³ φύσις ἡ	aard, natuur
¹⁴ σωφρονέω	bezonnen, ingetogen zijn
¹⁵ λαγχάνω, perf. εἴληχεν	door het lot ten deel vallen
¹⁶ ὁμῶς	evenzeer
¹⁷ δρέπω	afplukken, oogsten
¹⁸ θέμις ἐστι τι	het is (van de kant van de goden) geoorloofd aan iemand
¹⁹ χρυσέος	gouden
²⁰ κόμη ἡ	haar
²¹ ἀνάδημα τό	diadeem, krans

85. μόνῳ γάρ ἐστι τοῦτ' ἐμοὶ γέρας⁴ βροτῶν⁵.
 σοὶ καὶ ξύνειμι⁶ καὶ λόγοις ἀμείβομαι⁷,
 κλύων⁸ μὲν αὐδὴν⁹, ὄμμα¹⁰ δ' οὐχ ὄρων τὸ σόν¹¹.
 τέλος¹² δὲ κάμψαιμι¹³ ὥσπερ¹⁴ ἠρξάμην βίου.

Een oude dienaar komt naar voren.

Dienaar

ἄναξ¹⁵—θεοὺς γὰρ δεσπότης καλεῖν χρεών¹⁶—
 ἄρ' ἂν τί¹⁷ μου δέξαιο βουλεύσαντος¹ εὔ;

-
- | | |
|--|--|
| ¹ δέχομαι | ontvangen |
| ² εὐσεβής | vroom |
| ³ <i>In postpositie, hetgeen te zien is aan het feit, dat het accent niet op de tweede maar op de eerste lettergreep staat.</i> | |
| ⁴ γέρας τό | eergeschenk |
| ⁵ βροτός ὁ | sterveling; <i>in hyperbaton bij μόνῳ</i> |
| ⁶ ξύνειμι τι | verkeren met |
| ⁷ ἀμείβομαι | antwoorden |
| ⁸ κλύω | luisteren, horen |
| ⁹ αὐδή ἡ | stem |
| ¹⁰ ὄμμα τό | oog |
| ¹¹ σός | jouw (<i>pron. possessivum</i>) |
| ¹² τέλος τό | het einde, keerpunt; <i>lees hierbij βίου.</i> |
| ¹³ κάμπτω | buigen, ronden; <i>deze terminologie komt uit de sport. Een stadion was was 185 meter lang. Bij renwedstrijden kon het gebeuren, dat men één of meerdere malen op en neer moest rennen. Het keerpunt heette τέλος. Deze keerpunten hebben ook gefungeerd als eindpaaltjes, zoals hier van het einde van het leven.</i> |
| ¹⁴ ὥσπερ | precies zoals |
| ¹⁵ ἄναξ | heer; <i>eig. titel van een god</i> |
| ¹⁶ χρεών | het is nodig |
| ¹⁷ τί = τι; τι krijgt een accent, indien er een woord op volgt zonder accent | |

Hip.

90. καὶ κάρτα² γ'. ἡ γὰρ³ οὐ σοφοὶ φαίνοίμεθ'⁴ ἄν.

Dien.

οἷσθ' οὖν βροτοῖσιν⁵ ὅς⁶ καθέστηκεν⁷ νόμος⁸ . . .

Hip.

οὐκ οἶδα· τοῦ⁹ δὲ καὶ μ' ἀνιστορεῖς¹⁰ πέρι;

Dien.

μισεῖν¹¹ τὸ σεμνὸν¹² καὶ τὸ μὴ πᾶσιν φίλον¹³.

Hip.

ὀρθῶς¹⁴ γε· τίς δ' οὐ σεμνὸς ἀχθεινός¹⁵ βροτῶν;

Dien.

¹ βουλευώ

adviseren, een advies geven

² κάρτα

zeer, zeker; vaak staat in

antwoorden als deze γε met de betekenis van ja. Zie ook de volgende verzen.

³ ἡ γὰρ

want werkelijk

⁴ φαίνομαι

+ part. blijken; + infin. schijnen.

Indien het een vorm van εἶμι is wordt het part. of de inf. vaak weggelaten en moet je kiezen wat het best uitkomt.

⁵ βροτός

sterveling

⁶ ὅς

het relativum luidt hier een

afhankelijke vraag in; normaal zou men dan een rel. indefinitum (onbepaald betr. vnw) gebruiken ὅστις; welke

⁷ καθίσταμαι perf. καθέστηκεν

ingesteld worden; perf.

gelden

⁸ νόμος

wet, gewoonte

⁹ τοῦ = τίνος verbind met πέρι, dat hier in postpositie en hyperbaton staat

¹⁰ ἀνιστορέω

ondervragen, vragen

¹¹ μισέω

haten

¹² σεμνός

arrogant

¹³ φίλος

lief, aangenaam

¹⁴ ὀρθῶς γε

correct inderdaad

¹⁵ ἀχθεινός

lastig, onaangenaam

95. ἐν δ' εὐπροσηγόροισιν¹ ἔστι τις χάρις²;
Hip.
 πλείστη γε, καὶ κέρδος³ γε σὺν μόχθῳ⁴ βραχεῖ⁵.
Dien.
 ἦ⁶ καὶ⁷ θεοῖσι ταὐτὸν⁸ ἐλπίζεις τόδε;
Hip.
 εἴπερ⁹ γε θνητοῖ¹⁰ θεῶν νόμοισι χρώμεθα¹¹.
Dien.
 πῶς οὖν σὺ σεμνός¹², δαίμον'¹³ οὐ προσεννέπων¹⁴.
Hip.
100. τί^ν' εὐλαβοῦ¹⁵ δὲ μή τί¹⁶ σου σφαλῇ¹⁷ στόμα¹⁸.
Dien.
 τήνδ', ἦ πύλαισι¹⁹ σαῖς ἐφέστηκεν¹ Κύπρις.

¹ εὐπροσηγόρος

gemakkelijk om aan te spreken, vriendelijk

² χάρις

charme

³ κέρδος τό

winst, voordeel

⁴ μόχθος

last, moeite

⁵ βραχύς, βραχεῖα, βραχύ

kort

⁶ ἦ;

zo, werkelijk, *of alleen hoorbaar in intonatie*

⁷ καὶ = καὶ ἐν

⁸ ταὐτὸν = τὸ αὐτὸν

⁹ εἴπερ

ja, als tenminste

¹⁰ θνητός

sterveling

¹¹ χράομαι τι

gebruiken

¹² σεμνός

eerwaardig, fatsoenlijk

¹³ δαίμων

god

¹⁴ προσεννέπω

toespreken

¹⁵ εὐλαβέομαι

vorgen voor

¹⁶ τί heeft accent omdat een woord zonder accent volgt.

¹⁷ σφάλλομαι, ἐσφάλην

zich vergissen

¹⁸ στόμα

mond, *hier acc. graecus*

¹⁹ πύλαι αἱ

poort

Hip.

πρόσωθεν² αὐτὴν ἀγνός³ ὦν ἀσπάζομαι⁴.

Dien.

σεμνή γε μέντοι⁵ καπίσημος⁶ ἐν βροτοῖς.

Hip.

ἄλλοισιν ἄλλος θεῶν τε κἀνθρώπων μέλει⁷.

Dien.

105. εὐδαιμονοίης⁸ νοῦν⁹ ἔχων ὅσον¹⁰ σε δεῖ¹¹.

Hip.

οὐδεὶς μ' ἀρέσκει¹² νυκτὶ θαυμαστός¹³ θεῶν.

Dien.

τιμαῖσιν¹⁴, ὦ παῖ, δαιμόνων χρῆσθαι¹⁵ χρεών.

Hippolytos wendt zich van de oude dienaar naar de anderen.

¹ ἐφίσταμαι, <i>perf.</i> ἐφέστηκα	gaan staan bij, staan bij
² πρόσωθεν	van verre
³ ἀγνός	rein
⁴ ἀσπάζομαι	begroeten
⁵ μέντοι	werkelijk; <i>vul aan</i> ἐστίν
⁶ καπίσημος = καὶ ἐπισημος ἐπισημος 2	alom geëerd
⁷ μέλει τινι	het gaat ter harte aan
⁸ εὐδαιμονέω	gelukzalig zijn
⁹ νοῦς	geest, verstand, mentaliteit
¹⁰ ὅσος	zo groot als
¹¹ σε δεῖ <i>vul aan</i> ἔχειν	
¹² ἀρέσκει τινα	iemand bevallen
¹³ θαυμαστός	geëerd; <i>als godin van de liefde kreeg</i>
<i>Afrodite natuurlijk 's nachts de meeste verering.</i>	
¹⁴ τιμή	eerbewijs
¹⁵ χρᾶομαι τινι	gebruiken

Hip.

- χωρεῖτ¹, ὀπαδοί², καὶ παρελθόντες δόμους
 σίτων³ μέλεσθε⁴. τερπνὸν⁵ ἐκ⁶ κυναγίας⁷
 110. τράπεζα⁸ πλήρης⁹. καὶ καταψήχειν¹⁰ χρεῶν
 ἵππους, ὅπως ἂν ἄρμασιν¹¹ ζεύξας¹² ὑπο
 βορά¹³ κορεσθεῖς¹⁴ γυμνάσω¹⁵ τὰ πρόφορα¹⁶.
 τὴν σὴν¹⁷ δὲ Κύπριν πόλλ' ἐγὼ χαίρειν λέγω¹⁸.

Dien.

- ἡμεῖς δέ-τούς νέους γὰρ οὐ μιμητέον¹⁹,
 115. φρονοῦντας²⁰ οὕτως-ὥς πρέπει δούλοις λέγειν,

¹ χωρέω	gaan
² ὀπαδός	dienaar
³ σιτά τά	eten
⁴ μέλομαι τινος	zorgen voor
⁵ τερπνός	verkwikkelijk
⁶ ἐκ τινος	uit, na
⁷ κυναγία ή	jacht
⁸ τράπεζα ή	tafel
⁹ πλήρης	vol
¹⁰ καταψήχω	roskammen
¹¹ ἄρμασιν .. ὑπο	<i>postpositie en hyperbaton</i>
ἄρμα τό	wagen
¹² ζεύγνυμι	verbinden, onder het juk brengen
¹³ βορά ή	eten
¹⁴ κορέννυμαι τινος, ἐκορέσθην	zich verzadigen met
¹⁵ γυμνάζω	laten uitvoeren
¹⁶ πρόφορος	passend
τὰ πρόφορα	de noodzakelijke training
¹⁷ σός	jouw
¹⁸ χαίρειν λέγω	vaarwel zeggen
¹⁹ μιμητέον ἐστίν τι	men moet navolgen
²⁰ φρονέω	denken, verstandig zijn

- προσευξόμεθα¹ τοῖσι σοῖς ἀγάλμασιν²,
 δέσποινα³ Κύπρι. χρὴ⁴ δὲ συγγνώμην⁵ ἔχειν,
 εἴ τίς σ' ⁶ ὑφ' ἥβης⁷ σπλάγχνον⁸ ἔντονον⁹ φέρων
 μάταια¹⁰ βάζει¹¹. μὴ δόκει τούτων¹² κλύειν¹³.
120. σοφωτέρους γὰρ χρὴ βροτῶν εἶναι θεούς.

De dienaar gaat het paleis in.

Vragen.

1. *Waarom wordt Artemis in vs. 59 hemels genoemd?
Waar en hoe wordt dat in het vervolg uitgewerkt?*
2. *Wat valt je op aan de woordplaatsing in vs. 65? Waarom
zou Euripides die woorden zo geplaatst hebben?*
3. *Welk stijlmiddel valt op in vs. 66?*
4. *Welk aspect van de krans vs. 73 is blijikbaar
belangrijk? Waarom zou dat zijn?*
5. *a. Welke deugd is, als je naar Hippolytos' gebed kijkt,
belangrijk? Waarom?*

¹ προσεύχομαι τινι	bidden tot
² ἄγαλμα τό	beeld
³ δέσποινα ἡ	meesteres
⁴ χρὴ ἐστίν	het is nodig
⁵ συγγνώμη ἡ	vergiftenis
⁶ σ' =σε	
⁷ ἥβη ἡ	jeugd
⁸ σπλάγχνον τό	ingewand, hart
⁹ ἔντονος	heftig
¹⁰ μάταια τά	dwaze dingen
¹¹ βάζω τινά τι	iets van iemand zeggen
¹² n.pl.	
¹³ κλύω τινος	iets horen

- b. Welk karakterkenmerk dicht Hippolytos zich toe?
Beredeneer je antwoord.*
6. *Welke γέρας vs. 84 heeft Hippolytos eigenlijk?*
 7. *De verzen 85/6 zijn paradoxaal. Laat dat zien.*
 8. *Wat wordt met ὄμμα vs. 86 in concreto bedoeld? Hoe heet dat stijlmiddel?*
 9. *Wat bedoelt Hippolytos in vs. 87 ? Leg de betekenis uit.*
 10. *Waaruit blijkt de nederige houding van de dienaar in de vs. 88/9?*
 11. *Geef twee aanwijzingen van Hippolytos' ongeduld (vs. 92).*
 12. *Vers 94 is een retorische vraag. Wat wordt met dit vers bedoeld?*
 13. *Leg de strekking van vs. 96 uit.*
 14. *Wat wordt bedoeld met τὰντὸν τόδε vs. 97?*
 15. *Wanneer zijn volgens de Hippolytos de goden goed benaderbaar?*
 16. *De dienaar lijkt in vs. 99 Hippolytos schaak te zetten met zijn eigen redenering. Laat dat zien.*
 17. *Hoe reageert Hippolytos op het schaak gezet worden?*
 18. *Hippolytos ontkent de beschuldiging in vs. 99. Hoe?*
 19. *Met welke verdediging probeert Hippolytos uiteindelijk onder die beschuldiging vandaan te komen?*
 20. *De dienaar wordt in vs. 105 voorzichtig. Laat dat zien.*
 21. *Welk argument gebruikt Hippolytos uiteindelijk tegen Afrodite?*
 22. *Wat wordt bedoeld met φρονοῦντας οὕτως vs. 115?*
 23. *Leg uit wat met ὡς πρέπει δούλοις λέγειν vs. 115 bedoeld wordt. De term δούλοις kan hier gezien worden als contrasterend met twee andere begrippen. Welke? Licht je antwoord toe.*

24. *Wie wordt bedoeld met τίς 118?*

II.3 PARODOS¹

Het koor komt op. Het bestaat uit vijftien vrouwen van Troizen. Ze zijn jong, getrouwd en van goeie huize. Ze komen in de hoop het laatste nieuws van de zieke Phaidra te horen. Hun zang houdt zich volledig met de zieke Phaidra bezig.

str.a Er is een rots, die, naar men zegt,
van water van Okeanos ² druipt en die stromend
water, waaruit met kruiken geput wordt, vanaf haar
hoogte laat opwellen.

125. Daar was een vriendin van mij,
die purperen kleren met water van de rivier
waste; en ze wierp de kleren
op de rug van een warme rots
in de zon neer. Van haar

130 kwam tot mij het eerste gerucht over mijn meesteres.

ant.a Gekweld door een ziekbed blijft zij binnen
en fijne doeken
beschaduwen haar hoofd

135. Ik hoor, dat dit de derde dag is,

¹ Deze parodos bestaat uit twee strophische paren en een epode.

² Waarschijnlijk wordt hier gesproken van de stroom Chrysorrhoas bij Troizen. Men geloofde, dat de stroom onderaards door Okeanos gevoed werd. Okeanos was de waterstroom om de aarde heen.

waarop ze door te vasten
 haar lichaam rein houdt
 van het graan van Demeter,
 omdat ze om een geheim verdriet
 wil stranden in de ongelukkige
 140. eindhaven van de dood.

str.b Jonge vrouw, doolt u bezield door een godheid
 hetzij door Pan¹ hetzij door Hekate
 of door de eerwaardige Korybanten
 of door de moeder van de bergen²?
 145 Wordt u door zonden gekweld jegens de veel jagende
 Artemis³, doordat u het offer van de koeken aan haar
 verwaarloosd hebt?
 Want ze gaat ook door Limna

¹ Men geloofde in het algemeen, dat geestelijke gestoordheid te wijten was aan het feit, dat men door een godheid bezeten was. Dit konden verscheidene goden zijn, zoals ook uit deze tekst duidelijk wordt.

Pan is een Griekse bosgod. Hij was de zoon van Hermes en een nimf. Hij is een bokachtig wezen en in deze hoedanigheid begeeft hij zich onder het gevolg van Dionysos. Hij wordt genoemd als uitvinder van de panfluit. Pan was erom bekend door plotseling te verschijnen mensen een enorme angst te kunnen inboezemen.

² Kybele werd gezien als de moeder van de goden. Zij troont ongenaakbaar op berghoogten. Mensen, die door haar worden aangetroffen, zijn aan de ondergang gewijd.

³ Artemis staat niet bekend als een godin, die mensen buiten zinnen bracht. Vermoed wordt, dat Euripides haar hier noemt vanwege haar belangrijke rol in deze tragedie.

en over het land in de zee
 150 te midden van de vochtige kolken van het zilte nat.

ant.b Of zorgt voor uw aanzienlijke echtgenoot,
 de aanvoerder der Erechthiden¹,
 in uw huis een minnares
 buiten weten van u, zijn vrouw?
 155 Of is een zeevaarder, uitgelopen uit Kreta,
 gevaren naar de haven²,
 die voor zeelui het meest gastvrij is,
 en bracht hij een bericht aan mijn koningin
 en is uw ziel in bed gekluisterd
 160. uit verdriet om leed?

epode

Met het lastige temperament van vrouwen
 pleegt een slechte, ongelukkige hulpeloosheid
 te wonen, die met barensweeën
 en redeloosheid samengaat.
 165. Door mijn buik schoot eens deze wind
 en ik schreeuwde om de hemelse Artemis³,
 die een goede geboorte schenkt, meesteres
 van pijl en boog, en hoog geëerd
 komt zij altijd tot mij dankzij de goden.

¹ Bedoeld zijn de Atheners. Erechtheus was de derde koning van Athene.

² De haven van Athene is Mounichia.

³ Artemis is ook de godin van de verlossing. Soms treft ze met haar pijlen vrouwen in barensnood.

II. 4 EERSTE EPEISODION

a. Phaidra buiten zinnen van liefdesverlangen.

Aan het einde van de ode gaat de deur van het paleis open. Phaidra's voedster en een slavin treden naar buiten. Ze dragen het bed, waarop Phaidra ligt. Phaidra verlangt het licht en de hemel te zien.

koorleidster

- 170 Maar hier komt de oude voedster uit de deur
 171 en brengt haar uit het huis.
 173 Mijn geest verlangt te vernemen, wat er toch is,
 waarom het lichaam van de koningin letsel
 175 toegebracht is en het van kleur veranderd is.

Voedster

- O rampspoeden der stervelingen
 en afschuwelijke ziekten, wat moet ik voor je doen
 en wat niet? Hier is jouw schitterende zonlicht,
 hier jouw hemel en reeds staat
 180 jouw ziekbed buitenshuis.
 172¹ Maar een ontevreden nevel in je ogen neemt toe.
 Want je sprak er slechts over hierheen te gaan
 en spoedig zul je je terughasten in je kamers.
 Weldra struikel je en verheug je je nergens over
 en behaagt je niet, wat er is, maar beschouw je
 185 wat er niet is als geliefder.

¹ Over de volgorde van de verzen bestaat onzekerheid.

- Het is echter beter ziek te zijn dan te dienen.
 Ziekte is slechts lichamelijk, maar met het
 dienaarschap gaat zielepijn gepaard en handenarbeid.
 Heel het mensenleven is smartelijk
 190 en het leed kent geen pauze,
 maar wat ook verder geliefder zij dan het leven,
 dat is in nevelen gehuld, door duisternis verborgen.
 Maar wat ook maar op aarde glanst,
 dat blijken wij dan hartstochtelijk te beminnen
 195 door gebrek aan ervaring met een ander leven,
 en doordat niet zichtbaar wordt gemaakt, wat onder
 de aarde is,
 maar we laten ons zo maar door verhalen meevoeren.

Phaidra

(tegen haar dienaressen)

- Zet mij overeind en richt mijn hoofd op.
 Mijn leden missen de kracht.
 200 Dienaressen, neemt mijn handen en mooie armen.
 Het hindert mij een haarband op mijn hoofd te
 hebben.
 Neemt hem af en spreidt mijn krullen uit op mijn
 schouders.

Voedster

- Wees gerust, mijn kind en keer u niet
 boos heen en weer
 205 want je zult je ziekte makkelijker dragen
 in rust en met edele moed.
 Stervelingen moeten lijden.

Phaidra

Ach, ach.

Graag zou ik uit een frisse bron

- rein water om te drinken scheppen
 210 en onder zwarte populieren en in een weide
 overdekt met bloemen gelegen rusten.

Voedster

Kind, wat zeg je?
 Zeg dit niet ten overstaan van een menigte,
 want je uit woorden gedragen door waanzin.

Phaidra

- 215 Brengt mij naar het gebergte. Ik zal naar het bos gaan
 en naar de pijnbomen, waar wild dodende
 honden gaan jagend op gevlekte hinden.
 Bij de goden, ik verlang ernaar
 de honden toe te roepen
 220 en om in mijn hand een lans
 met ijzeren punt te houden
 en die langs mijn blonde haar te slingeren.

Voedster

- Kind, waarom heb je deze bezorgde gedachten?
 Waarom ook bekommer jij je om de jacht?
 225 Waarom verlang je naar de stromen van een bron?
 Want er is een heuvel, grenzend aan de muren,
 met een bron, waarvan je drinkwater krijgen kunt.

Phaidra

- Artemis, meesteres van Limna aan de zee
 en van die oefeningen, die hoefslagden doen
 230 opklinken, och moge ik op uw gebied zijn
 en Enetische veulens¹ temmen.

¹ Enetische of Venetische paarden kwamen van de Veneti, die ten noorden van de Adriatische Zee woonden.

Voedster

- Welk woord heb je nu weer krankzinnig geuit?
 Nu eens ben je naar het gebergte gegaan en maak je je
 op je verlangen na te jagen, dan weer verlang je naar
 235 veulens op een strand, onbespoeld door golven.
 Kind, het vereist een grote zienersgave te weten,
 wie van de goden jou van de goede weg afleidt
 en je van je verstand berooft.

Phaidra

- Ik ongelukkige, wat toch heb ik gedaan?
 240 Hoever ben ik van het goede inzicht afgedoold.
 Ik ben gek geworden en ten val gekomen
 door de verblinding van de god. Ach, ach,
 ik rampzalige. Moedertje, bedek weer mijn hoofd,
 want ik schaam me voor mijn woorden.
 245 Omhul mij. Uit mijn ogen lopen tranen
 en in mijn ogen staat nu schaamte,
 want dat mijn verstand overeind blijft, doet pijn.
 Deze waanzin van mij is een ramp, maar
 het is beter zonder inzicht in je waanzin te sterven.

Voedster

- 250 Ik omhul je, maar wanneer zal de dood
 mijn lichaam bedekken?
 Het lange leven leert mij veel.
 De mensen zouden onderling
 matige vriendschappen moeten sluiten
 255 en niet tot in het diepste wezen van hun ziel:
 de affecties van hun hart zouden makkelijk beëindigd
 en afgestoten en aangetrokken moeten kunnen
 worden. Dat één ziel om twee pijn lijdt,
 is een moeilijke last, zoals ook ik

- 260 bovenmate om haar hier lijd.
 Men zegt, dat eerlijke levensregels
 meer teleurstellen dan blij maken
 en meer op gespannen voet met je gezondheid zijn.
 Daarom prijs ik overdrijving
 265 minder dan matiging.
 En wijze mensen zullen met mij instemmen.

Koorleidster

- Oude vrouw, trouwe voedster van Phaidra
 de koningin, we zien haar ongelukkige toestand hier,
 en het is onduidelijk voor ons, wat voor ziekte het is,
 270 We zouden het wel van u willen vernemen en horen.

Voedster

Ik weet het niet. Ze wil het immers niet vertellen.

Koorleidster

Ook niet wat het begin van dit lijden is?

Voedster

Het antwoord is hetzelfde want ze verzwijgt dit alles.

Koorleidster

Hoe zwak en lichamelijk uitgeleerd is zij!

Voedster

- 275 Geen wonder. Zij is al drie dagen zonder eten.

Koorleidster

Uit verblinding, of omdat ze probeert te sterven?

Voedster

Om te sterven? Ja, ze eet niet, zodat ze haar leven
 verliest.

Koorleidster

Als haar man hiermee vrede heeft, dan vertelt u mij
 een raadsel.

Voedster

Nee, ze verbergt immers haar leed en zegt niet, dat ze
 ziek is.

koorleidster

280 Maar vermoedt hij het niet, als hij naar haar gezicht
kijkt?

Voedster

Nee, want hij is toevallig niet in dit land.

Koorleidster

Wendt u dan geen dwang aan, wanneer u probeert
haar ziekte en geestelijke dwaling te vernemen?

Voedster

Ik heb me tot alles gewend en niets méér bereikt.

285 Maar ik zal het echt niet - ook niet nu - laten afweten,
opdat ook jij door eigen ervaring met mij getuigt,
hoe ik voor mijn ongelukkige meesters ben.
Welaan, geliefd kind, laten we beiden de eerdere
woorden vergeten en word vriendelijker:

290 weg met je ontevreden blik en gedachtegang,
en waar ik jou toen niet goed gevolgd ben,
dat zal ik veranderen en ik zal me wenden
tot andere, betere woorden en als je een geheime
kwaal hebt, dan zijn deze vrouwen hier om te helpen
de ziekte te genezen.

295 Als je een kwaal hebt, die aan mannen bekend
gemaakt mag worden, zeg het, opdat het aan artsen
verteld wordt. Wel! Waarom zwijg je? Kind,
je zou niet moeten zwijgen, maar je zou me moeten
berispen, als ik iets verkeerd zeg, of met die woorden,
die goed gezegd zijn, moeten instemmen.

300 Zeg iets, kijk hierheen. - Ik ongelukkige.
Vrouwen, we doen nu voor niets ons best,
en we staan net zo ver van ons doel als voorheen:
noch werd ze toen door woorden vermurwd
noch luistert ze nu - Maar weet echter wel - wees dan
maar koppiger dan de zee -

- 305 als jij zult sterven, dat jij jouw kinderen zult verraden:
 zij zullen geen deel krijgen aan het huis van hun
 vader, zeker niet bij de koningin van de Amazones,
 die voor jouw kinderen een meester heeft gebaard,
 die als bastaard zich de houding van een wettig kind
 310 aanmeet. Jij kent hem goed: Hippolytos

Phaidra

Wee mij.

Voedster

Doet jou dit iets?

Phaidra

Je hebt me pijn gedaan, moedertje en ik smeeek je van
 mijn kant, bij de goden, over deze man te zwijgen.

Voedster

Zie je wel? Je bent wel verstandig, maar ondanks dat
 wil je niet je kinderen helpen en je leven redden.

Phaidra

- 315 Ik bemin mijn kinderen. Maar een ander lot jaagt mij
 voort.

Voedster

Je hebt je handen toch wel rein van bloed?

Phaidra

Mijn handen zijn wel rein, maar mijn geest is
 bezoedeld.

Voedster

Toch niet heeft de betovering van een vijand jou
 geschaad?

Phaidra

Een geliefde richt mij te gronde.

Voedster

- 320 Heeft Theseus een fout jegens jou begaan?

Phaidra

Moge men nooit zien, dat ik hen slecht behandel.

Voedster

Wat is dan dat vreselijke, dat jou ertoe aanzet te sterven?

Phaidra

Laat me dolen, want niet jegens jou bega ik een fout.

Voedster

Zeker niet met opzet. Maar door jou zal ik tekort schieten.

Phaidra

325 Wat doe je? Gebruik je geweld en klamp je je vast aan mijn hand?

Voedster

Ja, en aan je knieën. Ik zal ze nooit los laten.

Phaidra

Rampzalige, het is slecht voor je, slecht, als je het zult horen.

Voedster

Wat voor groter ramp is er voor mij dan jou niet te winnen.

Phaidra

Het zal jouw dood zijn, maar mij brengt het eer.

Voedster

330 En dan verberg je nog, wat goed voor jou is, ondanks mijn gesmeek?

Phaidra

Uit dat schandelijke maak ik iets edels.

Voedster

Jij zult daarom eervoller blijken, als je het vertelt.

Phaidra

Ga weg, bij de goden en laat mijn rechterhand los.

Voedster

Zeker niet, want je geeft mij niet de gift, die je moet geven.

Phaidra

335 Ik zal haar geven want ik heb schroom voor je
geëerde hand.

Voedster

Nu zal ik wel zwijgen. Het is jouw beurt te spreken.

Phaidra

Rampzalige moeder¹, wat voor liefde hebt u opgevat

...

Voedster

Die liefde, die ze voor een stier opvatte, of wat bedoel
je hier?

Phaidra

.. en jij rampzalige zuster, echtgenote van Dionysos²,

...

Voedster

340 Kind, wat heb je? Smaad jij je verwanten?

Phaidra

.. en hoe ga ik als derde rampzalig te gronde!

Voedster

Echt, ik sta versteld. Waarop zullen je woorden
uitlopen?

Phaidra

Uit die tijd, niet van nu stamt mijn ongeluk.

¹ Phaidra spreekt hier haar eigen moeder aan, Pasiphae de vrouw van Minos, die met een stier sliep en Minotauros baarde. Minotauros had het hoofd van een stier.

² Ariadne was volgens de mythen met Dionysos op Kreta getrouwd. Dionysos had haar bij hun huwelijk een lichtgevende krans gegeven. Met deze krans hielp zij later Theseus uit het labirint van Knossos te ontsnappen. Ze komt met hem op het eiland Dia, waar zij door Artemis met de dood gestraft wordt, omdat ze Dionysos verlaten heeft.

Voedster

Van wat ik horen wil, weet ik echt niets méér.

Phaidra

Ach, ach.

345 Kon jij maar voor mij zeggen, wat ik moet zeggen.

Voedster

Ik ben geen ziener, zodat ik het onzichtbare duidelijk weet.

Phaidra

Wat betekent dat, als men van mensen zegt, dat ze verliefd zijn?

Voedster

Het is, mijn kind, zeer zoet en pijnlijk tegelijk.

Phaidra

Ik zal de verliefdheid wel als het laatste ondervinden.

Voedster

350 Wat zeg je? Ben je verliefd, kind? Op wie?

Phaidra

De zoon van de Amazone, wie hij ook moge zijn, ...

Voedster

Sprak je van Hippolytos?

Phaidra

Jij hoort dit van jou, niet van mij.

Voedster

Wat zal je verklaring zijn, kind? Dit is mijn dood.

Vrouwen, het is onverdraaglijk. Niet zal ik het verdragen, zolang ik leef.

355 Van een gehate dag, een gehaat licht ben ik getuige.

Ik zal me neerstorten, me naar beneden laten vallen.

Door de dood zal ik van het leven scheiden. Gegroet!

Ik ben niet meer. Want de bezonnenen verlangen, hoewel niet met opzet, toch naar het slechte. Afrodite is dus geen godin,

360 maar iets anders, groters dan een godin,

omdat ze Phaidra en mij en het huis te gronde heeft gericht.

Nadat de voedster aan haar emoties uiting heeft gegeven, gooit ze zich in wanhoop op de grond en neemt even geen deel aan het gebeuren. De overgang naar Phaidra's woorden wordt door een korte klacht van het koor gevormd¹.

Koorleidster

Str (tot een lid van het koor)

O, hoorde je, vernam je, o,
hoe de meesteres gruwelijk
rampzalig leed uitschreewde?

(tot Phaidra)

Beminde, ik wens, dat ik sterf,

365 voordat ik een passie als de uwe krijg.

Hoe ongelukkig bent u door dit leed!

O leed, dat mensen voedt. Het is gedaan met u.

U hebt kwaad aan het licht gebracht.

Wat wacht u in al de uren van deze dag?

370 Iets ongehoords zal voor het huis in vervulling gaan.

Het is niet meer onduidelijk, waarop uw liefdeslot

uitloopt, ongelukkig Kretenzisch kind.

¹ Deze klacht correspondeert metrisch met de vs.669-79 in de Griekse tekst.

b. Tijdens de klacht is Phaidra van haar bed gekomen en is naar het koor gegaan en spreekt het toe.

Phaidra

- Τροζήνιαι¹ γυναῖκες, αἱ τόδ' ἔσχατον²
οἰκεῖτε χώρας Πελοπίας³ προνώπιον⁴,
375 ἤδη ποτ' ἄλλως⁵ νυκτὸς ἐν μακρῷ χρόνῳ
θνητῶν⁶ ἐφρόντισ'⁷ ἢ⁸ διέφθαρται⁹ βίος.
καὶ μοι δοκοῦσιν οὐ κατὰ ¹⁰γνώμης φύσιν¹¹
πράσσειν κάκιον¹². ἔστι γὰρ τό γ' εὖ φρονεῖν
πολλοῖσιν· ἀλλὰ τῇδ'¹³ ἀθρητέον¹⁴ τόδε·
380 τὰ χρηστὰ¹⁵ ἐπιστάμεσθα¹⁶ καὶ γινώσκομεν,
οὐκ ἐκπονοῦμεν¹⁷ δ', οἳ μὲν ἀργίας¹⁸ ὑπο,
οἳ δ' ἡδονὴν¹ προθέντες² ἀντὶ τοῦ καλοῦ

-
- | | |
|--|------------------------------------|
| ¹ Τροζήνιος | uit Trozen |
| ² ἔσχατος | uiterst |
| ³ Πελόπιος | van Pelops |
| ⁴ προνώπιον τό | buitenkant |
| ⁵ ἄλλως | onder andere
omstandigheden |
| ⁶ Verbind θνητῶν en βίος | |
| ⁷ φροντίζω | nadenken |
| ⁸ ἢ | hoe |
| ⁹ διαφθείρω, perf.m. διέφθαρμαι | vernietigen |
| ¹⁰ κατὰ τι | volgens, in overeenstemming
met |
| ¹¹ φύσις ἡ | aard, natuur, aanleg |
| ¹² πρᾶττω κακῶς | slecht handelen |
| ¹³ τῇδ' | als volgt |
| ¹⁴ ἀθρητέος adi. verbale | bekeken moetende worden |
| ¹⁵ χρηστος | nuttig, goed |
| ¹⁶ ἐπιστάμεσθα = ἐπιστάμεσθα | |
| ¹⁷ ἐκπονέω | uitvoeren |
| ¹⁸ ἀργία ἡ ὑπο in postpositie | luiheid |

ἄλλην τιν'. εἰσὶ δ' ἡδοναὶ πολλαὶ βίου,
 μακραί τε λέσχαι³ καὶ σχολή⁴, τερπνὸν⁵ κακόν,
 385 αἰδώς⁶ τε. δισσοῖ⁷ δ' εἰσὶν, ἥ μὲν οὐ κακή,
 ἥ δ' ἄχθος⁸ οἴκων. εἰ δ' ὁ καιρὸς⁹ ἦν σαφής,
 οὐκ ἂν δύ'¹⁰ ἦσθην¹¹ ταῦτ' ἔχοντε γράμματα.
 ταῦτ' οὖν ἐπειδὴ τυγχάνω φρονοῦσ' ἐγώ,
 οὐκ ἔσθ¹² ὁποῖω φαρμάκῳ διαφθερεῖν¹³
 390 ἔμελλον, ὥστε τοῦμπαλιν¹⁴ πεσεῖν φρενῶν.
 λέξω δὲ καὶ σοὶ τῆς ἐμῆς γνώμης ὁδόν·
 ἐπεὶ μ' ἔρω¹⁵ ἔτρωσεν¹⁶, ἐσκοποῦν ὅπως
 κάλλιστ' ἐνέγκαιμ'¹⁷ αὐτόν. ἠρξάμην μὲν οὖν
 ἐκ¹⁸ τοῦδε, σιγᾶν τήνδε¹ καὶ κρύπτειν νόσον.

¹ *Lees bij elkaar* ἡδονήν .. ἄλλην τιν'

² προτίθημι ἀντί τινος iets stellen boven

³ λέσχη het spreken

⁴ σχολή het niets doen, vrije tijd

⁵ τερπνός verkwikkend

⁶ αἰδώς ἡ schaamte; *er zijn twee soorten, één die de mens afhoudt van aanmatiging; dit is een deugd; de ander, die iemand tot besluiteloosheid brengt, waardoor hij geen vast besluit kan nemen, hetgeen fout is. Phaidra maakt zich schuldig aan besluiteloosheid, waardoor zij haar liefde niet kan bevechten.*

⁷ δισσοῖ twee(voudig)

⁸ ἄχθος τό last

⁹ καιρὸς ὁ verschil

¹⁰ δύ' = δύω

¹¹ ἦσθην, *dualis 3e pers* zij beide waren

¹² *Vul aan* φάρμακον

¹³ διαφθείρω mijn mening veranderen

¹⁴ πίπτει τοῦμπαλιν φρενῶν een andere mening krijgen

¹⁵ ἔρω¹⁵ verlangen, liefde

¹⁶ τιτρώσκω verwonden

¹⁷ φέρω καλῶς goed dragen

¹⁸ ἐκ τίνος na

- γυνή τε πρὸς τοῖσδ'¹³ οὐσ' ἐγίγνωσκον⁴ καλῶς,
 μίσσημα⁵ πᾶσιν. ὥς⁶ ὅλοιτο παγκάκως⁷
 ἥτις πρὸς ἄνδρας ἤρξατ' αἰσχύνειν⁸ λέχη⁹
 πρώτη θυραίου¹⁰. ἐκ δὲ γενναίων¹¹ δόμων
 410 τόδ' ἤρξε θηλείαισι¹² γίγνεσθαι κακόν.
 ὅταν γὰρ αἰσχρὰ¹³ τοῖσιν ἐσθλοῖσιν δοκῇ,
 ἢ κάρτα¹⁴ δόξει τοῖς κακοῖς γ' εἶναι καλά.
 μισῶ¹⁵ δὲ καὶ τὰς σώφρονας¹⁶ μὲν ἐν λόγοις,
 λάθρα¹⁷ δὲ τόλμας¹⁸ οὐ καλὰς κεκτημένας¹⁹.
 415 αἰ²⁰ πῶς ποτ'²¹, ὧ δέσποινα ποντία²² Κύπρι,

¹ οἶδα, *plus.perf.* ἤδη, *vul aan εἶναι*

² δυσκλέης van slechte naam

³ πρὸς τοῖσδ' bovendien

⁴ γίγνωσκω *hier met n.c.p.*

⁵ μίσσημα τό haat, *hier praegnant* voorwerp
van haat

⁶ ὥς *met opt.cupitativus* och

⁷ παγκάκως volstrekt ellendig/ slecht

⁸ αἰσχύνω πρὸς τινα te schande maken met iemand

⁹ λέχος τό bed

¹⁰ θυραῖος van een ander

¹¹ γενναῖος aanzienlijk, van adel

¹² θηλύς, θηλεῖα, θηλύ
vouwelijk; *hier gesubstantiveerd*
θηλεῖα = vrouw

¹³ αἰσχρός schandelijk

¹⁴ κάρτα zeker, zeer

¹⁵ μισέω haten

¹⁶ σώφρων, σώφρονος bezonnen

¹⁷ λάθρα in het geheim

¹⁸ τόλμη durf, waagstuk

¹⁹ κτάομαι zich verwerven

²⁰ αἰ' = αἰ' δέ

²¹ ..ποτε.; *in vragen geeft het verbazing, of irritatie weer:* toch

²² ποντίος van de zee; *Afrodite was in de zee geboren.*

- βλέπουσιν ἐς πρόσωπα¹ τῶν ξυνευενετῶν ²
 οὐδὲ σκότον³ φρίσσουσι⁴ τὸν ξυνεργάτην⁵
 τέραμνά⁶ τ' οἴκων μή ποτε φθογγήν⁷ ἀφῆ⁸;
 420 ἡμᾶς γὰρ αὐτὸ τοῦτ' ἀποκτείνει, φίλοι,
 ὥς μήποτ'⁹ ἄνδρα τὸν ἐμὸν αἰσχύνασ' ἁλῶ¹⁰,
 μὴ παιῖδας οὓς ἔτικτον· ἀλλ' ἐλεύθεροι
 παρρησία¹¹ θάλλοντες¹² οἰκοῖεν πόλιν
 κλεινῶν¹³ Ἀθηνῶν, μητρὸς οὔνεκ'¹⁴ εὐκλειῆς¹⁵.
 δουλοῖ¹⁶ γὰρ ἄνδρα, καὶ θρασύσπλαγχνός¹⁷ τις ἦ,
 425 ὅταν ξυνειδῇ¹⁸ μητρὸς ἢ πατρὸς κακά.
 μόνον δὲ τοῦτό φασ'¹⁹ ἀμιλλᾶσθαι²⁰ βίῳ²¹,
 γνῶμην²² δικαίαν καγαθήν, ὅτῳ¹ παρῇ.

¹ πρόσωπον τό	gelaat
² συνευενέτης ό	bedgenoot
³ σκότος	duisternis
⁴ φρίσσω	huiveren voor
⁵ ξυνεργάτης	<i>hier adjectivisch</i> medewerkend
⁶ τέραμνα τὰ	balken, huis
⁷ φθογγή ή	geluid
⁸ ἀφίημι	wegzenden, laten horen
⁹ ὥς μήποτ' = μή ποτε + <i>coni.na verbum timendi</i>	
¹⁰ ἄλiscoμαι, ἔάλων + <i>n.c.p.</i>	erop betrapt worden, dat
¹¹ παρρησία	vrijmoedigheid
¹² θάλλω τινι	vol zijn van
¹³ κλεινός	heerlijk, beroemd
¹⁴ τινος οὔνεκα	wegens
¹⁵ εὐκλέης	beroemd, van goede naam
¹⁶ δουλόω	tot slaaf maken
¹⁷ θρασύσπλαγχνός	onverschrokken
¹⁸ συνοῖδα	op de hoogte zijn van
¹⁹ φημί, φασι > φασι	zeggen
²⁰ ἀμιλλᾶομαι	in tel zijn
²¹ βίω	in het leven
²² γνῶμη	reputatie

κακούς δὲ θνητῶν ἐξέφην'², ὅταν τύχη³,
 προθείς⁴ κάτοπτρον⁵ ὥστε⁶ παρθένω νέα⁷
 430 χρόνος· παρ' οἷσι⁸ μήποτ' ὀφθείην ἐγώ.⁹
Koorleidster
 φεῦ φεῦ· τὸ σῶφρον ὡς ἀπανταχοῦ¹⁰ καλὸν
 καὶ δόξαν¹¹ ἐσθλὴν ἐν βροτοῖς¹² καρπίζεται¹³.

Vragen.

1. Wat wordt bedoeld met τόδ' ἔσχατον χώρας Πελοπίας προνώπιον in de vs.373/4?
2. Waarom spreekt Phaidra in vs. 375/6 over de wijze waarop levens te gronde zijn gegaan?
3. Geef of omschrijf het onderwerp van δοκοῦσι vs. 377.
4. De verzen 377/8 spreekt Phaidra uit, terwijl ze aan zichzelf denkt. Wat wil ze duidelijk maken?
5. In de verzen 380 en volgende kun je wel zien, dat Euripides nog niet onder invloed van Sokrates staat. Sokrates is er immers van overtuigd, dat wie het goede kent, ook het goede doet. Waarin wijkt hier Euripides af?

¹ ὅτω = ὅτινι

² ἐκφαίνω, ἐξέφηνα

duidelijk maken; subject is

χρόνος 430

³ τυγχάνει, ἔτυχε

de gelegenheid doet zich voor

⁴ προτίθημι

voorhouden

⁵ κάτοπτρον τό

spiegel

⁶ ὥστε

zoals

⁷ νέος

jong

⁸ = παρὰ τουτοῖς

⁹ ὀράω, ὠφθην

¹⁰ ἀπανταχοῦ

overall

¹¹ δόξα

reputatie

¹² βροτός

sterveling

¹³ καρπίζομαι

oogsten

6. Indirect kent Phaidra in 382/3 aan τὸ καλόν een kenmerk toe. Welk?
7. Hoe kwalificeert Phaidra σχολή in vs. 384? Laat zien, dat je in die kwalificatie een oxymoron kunt zien.
8. Wat wil Phaidra in de vs. 386/7 εἰ .. γράμματα. zeggen?
9. Hoe heeft Phaidra geprobeerd haar verliefdheid zo goed mogelijk te dragen?
10. Leg de strekking uit van de vs. 395 /397.
11. In de vs. 398/9 staan twee termen tegenover elkaar. Welke twee termen en welke concrete betekenis hebben ze in deze context?
12. Als je de verzen 403/4 leest is, het wel heel duidelijk, dat het Phaidra om één ding gaat. Wat? Licht je antwoord toe.
13. Uit vers 405 blijkt, dat Phaidra op twee manieren tegen haar liefde/verliefdheid aankijkt. Hoe?
14. Waarom zegt Phaidra vs. 407, dat vrouwen gehaat zijn? Uit welke woorden in de tekst haal je je antwoord?
15. Leg Phaidra' s redenering in de verzen 409-412 uit.
16. Wat haat Phaidra volgens de verzen 413/4? Antwoord met één woord en licht dat toe.
17. De uitdrukking ἀποκτείνει vs. 419 is universeel. Een soortgelijke uitdrukking bestaat ook in het Nederlands en het Engels. Geef beide uitdrukkingen.
18. Wat gebeurt er blijkbaar met kinderen, wier moeder betrapt op overspel volgens de vs. 421/425?
19. Geef het subject van δουλοῖ vs. 424.
20. Door welk begrip worden in het vervolg van de zin de woorden ὅταν τύχη vs. 428 opgepakt?

c. De voedster reageert op de woorden vol innerlijke strijd van Phaidra.

Voedster

- δέσποιν', ἐμοί τοι¹ συμφορὰ² μὲν ἀρτίως³
 ἢ σὴ παρέσχε⁴ δεινὸν ἐξαίφνης⁵ φόβον·
 435 νῦν δ' ἐννοοῦμαι⁶ φαῦλος⁷ οὔσα· καὶ⁸ βροτοῖς
 αἱ δεύτεραί⁹ πῶς φροντίδες¹⁰ σοφώτεραι.
 οὐ γὰρ περισσὸν¹¹ οὐδὲν οὐδ' ἔξω¹² λόγον¹³
 πέπονθας¹⁴. ὀργαί¹⁵ δ' ἐς σ' ἀπέσκηψαν¹⁶ θεᾶς.
 ἐρᾶς· τί τοῦτο θαῦμα¹⁷; σὺν πολλοῖς βροτῶν.
 440 καῖπειτ' ἔρωτος¹⁸ οὔνεκα¹⁹ ψυχὴν ὀλεῖς²⁰;
 οὐ τᾶρα²¹ λύει¹ τοῖς ἐρῶσι² τῶν πέλας³,

¹ τοι	werkelijk
² συμφορὰ ἢ	ongeluk
³ ἀρτίως	zoiuist
⁴ παρέχω, <i>aor. παρέσχον</i>	verschaffen
⁵ ἐξαίφνης <i>adv.</i>	plotseling, onverwachts
⁶ ἐννοέομαι + <i>n.c.p.</i>	bedenken
⁷ φαῦλος	minderwaardig, dom
⁸ καὶ = καί ἐν	
⁹ δεύτερος	tweede, in tweede instantie
¹⁰ φροντίς, φροντίδος	gedachte
¹¹ περισσός	buitengewoon
¹² ἔξω τινος	buiten
¹³ λόγος	begrip
¹⁴ πάσχω, <i>perf. πέπονθα</i>	meemaken, lijden
¹⁵ ὀργή	drift, woede(uitbarsting)
¹⁶ ἀποσκήπτω εἰς τι	treffen
¹⁷ θαῦμα τό	wonder
¹⁸ ἔρως, ἔρωτος	verlangen
¹⁹ τινος οὔνεκα	wegens
²⁰ ὀλλυμι, ὀλέω	te gronde richten
²¹ τᾶρα = τοι ἄρα	heus werkelijk

ὅσοι τε μέλλουσ'⁴, εἰ θανεῖν αὐτοὺς χρεών·
 Κύπρις γὰρ οὐ φορητός⁵, ἦν πολλή ῥυή⁶.
 ἦ⁷ τὸν μὲν⁸ εἶκονθ'⁹ ἡσυχῇ¹⁰ μετέρχεται¹¹,
 445 ὄν δ' ἄν περισσὸν¹² καὶ φρονουῖνθ'¹³ εὖρη μέγα,
 τοῦτον λαβοῦσα—πῶς δοκεῖς; —καθύβρισεν¹⁴.
 φοιτᾷ¹⁵ δ' ἄν¹⁶ αἰθέρ¹⁷, ἔστι δ' ἐν θαλασσίῳ¹⁸
 κλύδωνι¹⁹ Κύπρις, πάντα δ' ἐκ ταύτης ἔφυ²⁰.
 ἦδ' ἐστὶν ἡ σπείρουσα²¹ καὶ διδοῦσ' ἔρον²²,
 450 οὗ πάντες ἐσμὲν οἱ κατὰ²³ χθόν'¹ ἔγγονοι².

¹ λύει τι	van voordeel zijn voor
² ἐράω τινος	verlangen naar
³ οἱ πελας	de anderen
⁴ <i>Vul aan</i> ἐρᾶν	
⁵ φορητός 2	dragelijk
⁶ ῥέω, <i>aor. p.</i> ἔρρυνεν	stromen, bedelven
⁷ ἦ .. <i>rel. aansluiting</i>	
⁸ τὸν μὲν .. ὄν δ'	<i>..de één .., maar wie zij</i> <i>daarentegen ...</i>
⁹ εἶκω	wijken, toegeven
¹⁰ ἡσυχῇ <i>adv.</i>	rustig
¹¹ μετέρχομαι τινα	iemand achterna gaan
¹² περισσός	bovenmate
¹³ φρονέω	denken
¹⁴ καθυβρίζω	straffen; <i>hier in de aor. gnomicus,</i> <i>omdat het algemeen bedoeld is; vertaal dus met een praesens.</i>
¹⁵ φοιτάω	geregeld gaan
¹⁶ ἄνά τι	(overal) in
¹⁷ αἰθήρ ὁ	hemel
¹⁸ θαλάσσιος 2	van de zee
¹⁹ κλύδων ὁ	golving
²⁰ φύομαι, <i>aor.</i> ἔφυν	groeien, <i>vaak in verleden tijd</i> <i>zijn; ook hier aor. gnom.</i>
²¹ σπείρω	zaaien
²² ἔρος (2) = ἔρως (3)	
²³ κατὰ τι	op

ὅσοι μὲν οὖν γραφάς³ τε τῶν παλαιτέρων⁴
 ἔχουσιν αὐτοὶ τ' εἰσὶν ἐν μούσαις⁵ αἰεί,
 ἴσασι μὲν Ζεὺς⁶ ὥς ποτ' ἠράσθη⁷ γάμων
 Σεμέλης⁸, ἴσασι δ' ὥς ἀνήρπασέν⁹ ποτε
 455 ἡ καλλιφεγγής¹⁰ Κέφαλον¹¹ ἐς θεοὺς Ἔως¹²
 ἔρωτος εἶνεκ'· ἀλλ' ὅμως ἐν οὐρανῷ
 ναίουσι¹³ κοῦ φεύγουσιν ἐκποδῶν¹⁴ θεοὺς,
 στέργουσι¹ δ', οἶμαι, ξυμφορᾷ² νικώμενοι.

¹ χθών ἢ, χθόνος

grond, aarde

² ἔγγονος

geboren (in/op)

³ γραφή ἢ

geschrift

⁴ παλαιός

oud, eertijds

⁵ μούσα ἢ

muze; er waren negen muzen, die

zich met cultuur bezig hielden.

⁶ Lees i.p.v. Ζεὺς ὥς ὥς Ζεὺς; ὥς heeft hier een accent, omdat een woord zonder accent volgt.

⁷ ἐράομαι, aor.p. ἠράσθην τινος

⁸ Σεμέλη ἢ *Semele was de dochter van Kadmos. Zeus hield van deze Thebaanse koningsdochter en wekte zo de nijd van Hera. Hera gaf aan Semele de raad Zeus te vragen in heel zijn goddelijkheid aan haar te verschijnen. Zeus, die Semele beloofd had één wens te vervullen, moest zich hieraan houden. Toen hij zich met donder en bliksem in zijn ware gedaante aan haar vertoonde, verbrandde Semele door Zeus' bliksem. Zeus haalde uit Semele het zes maanden oude kind en naaide het in zijn dij. Dit kind was de latere Dionysos.*

⁹ ἀναρπάζω

omhoog roven

¹⁰ καλλιφεγγής

schoon stralend

¹¹ Κέφαλος

Kefalos; van Eoos wordt vaak gezegd, dat ze een jongeling van de aarde optilde en onder de goden bracht. Deze jongeling heeft in de verschillende locale tradities verschillende namen: Tithonos, Kleitos, Orion. In Attica heette hij Kefalos.

¹² Ἔως ἢ

Eoos, de dageraad

¹³ ναίω

wonen

¹⁴ ἐκποδῶν

uit de voeten, uit de weg, weg

- 460 σὺ δ' οὐκ ἀνέξῃ³; χρῆν⁴ σ' ἐπὶ ῥητοῖς⁵ ἄρα
 πατέρα⁶ φυτεύειν⁷, ἢ 'πὶ⁸ δεσπόταις θεοῖς
 ἄλλοισιν, εἰ μὴ τούσδε γε στέρξεις νόμους.
 πόσους⁹ δοκεῖς δὴ κάρτ¹⁰ ἔχοντας¹¹ εὖ φρενῶν¹²
 νοσοῦνθ¹³ ὁρῶντας λέκτρα¹⁴ μὴ δοκεῖν¹⁵ ὁρᾶν;
 πόσους¹⁶ δὲ παισὶ πατέρας ἡμαρτηκόσι¹⁷
 465 συνεκκομίζειν¹⁸ Κύπριν; ἐν σοφοῖσι¹⁹ γὰρ
 τάδ'²⁰ ἐστὶ θνητῶν, λανθάνειν²¹ τὰ μὴ καλά.
 οὐδ' ἐκπονέειν²² τοι²³ χρὴ βίον λῖαν¹ βροτούς.

¹ στέργω	zich schikken naar
² συμφορὰ	gebeurtenis, ongeluk
³ ἀνέχομαι, fut. ἀνέξομαι	verdragen
⁴ χρῆν	het zou moeten
⁵ ἐπὶ ῥητοῖς	op bepaalde voorwaarden
⁶ Subject van de a.c.i.	
⁷ φυτεύω	verwekken
⁸ 'πὶ = ἐπὶ; <i>afairesis</i>	
⁹ πόσους subject bij de a.c.i., waarvan twee particia afhangen ἔχοντας en ὁρῶντας.	
¹⁰ κάρτα	zeer
¹¹ ἔχω εὖ τινος	goed zijn in/van; gen. part.
¹² φρενές < φρήν	verstand
¹³ νοσέω	ziek zijn
¹⁴ λέκτρα τά	bed, (<i>metonymia</i>) huwelijk
¹⁵ δοκέω	doen alsof
¹⁶ Verbind hiermee πατέρας	
¹⁷ ἡμαρτάνω, perf. ἡμάρτηκα	een fout begaan
¹⁸ συνεκκομίζω τινι τι	iemand helpen met
¹⁹ τὰ σοφά	verstandigheden
²⁰ τάδ' dit pron. demonstrativum wijst vooruit, ondanks het feit dat het in het n.pl. staat, naar de infinitivusconstructie λανθάνειν τὰ μὴ καλά, welke neutrum singularis is.	
²¹ λανθάνω	verborgen blijven
²² ἐκπονέω	perfectioneren
²³ τοι	heus

- οὐδὲ στέγην² γὰρ, ἣ κατηρεφεῖς³ δόμοι⁴,
καλῶς ἀκριβώσαις⁵ ἄν· ἐς⁶ δὲ τὴν τύχην
470 πεσοῦς' ὅσῃν σὺ πῶς ἄν ἐκνεῦσαι⁷ δοκεῖς;
ἀλλ', εἰ τὰ πλείω⁸ χρηστὰ τῶν κακῶν⁹ ἔχεις,
ἄνθρωπος οὖσα, κάρτα γ' εὖ πράξειας¹⁰ ἄν.
ἀλλ', ὦ φίλη παῖ, λῆγε μὲν κακῶν φρενῶν,
λῆξον¹¹ δ' ὑβρίζουσ'¹². οὐ γὰρ ἄλλο πλήν¹³ ὕβρις
475 τὰδ' ἐστί, κρείσσω¹⁴ δαιμόνων εἶναι θέλειν·
τόλμα¹⁵ δ' ἐρῶσα· θεὸς ἐβουλήθη τάδε.
νοσοῦσα δ' εὖ πῶς¹⁶ τὴν νόσον καταστρέφου¹⁷.
εἰσὶν δ' ἐπωδαί¹⁸ καὶ λόγοι θελκτήριοι¹⁹.

-
- ¹ λίαν al te zeer
² στέγη dak
³ κατηρεφής τινι overdekt met
⁴ Vul aan εἰσιν
⁵ ἀκριβόω precies afmaken
⁶ Deze zin is eigenlijk een versmelting van twee zinnen: In hoe een groot ongeluk ben jij terecht gekomen en hoe denk je je er uit te kunnen redden? De eerste zin is gereduceerd tot een bijzin in participiumvorm. Lees de zin als volgt: πῶς ἄν ἐκνεῦσαι δοκεῖς ἐς ὅσῃν δὲ τὴν τύχην πεσοῦσα;
⁷ ἐκνέω eruit zwemmen/komen
⁸ πλείω = πλείονα < πολὺς
⁹ gen. comparationis
¹⁰ εὖ πράττω het goed maken
¹¹ λήγω + n.c.p. ophouden
¹² ὑβρίζω overmoedig zijn
¹³ πλήν behalve, hier in combinatie met ἄλλο dan
¹⁴ κρείσσω = κρείσσονα < καρτερός
¹⁵ τόλμα + n.c.p. het verdragen te
¹⁶ πῶς op de een of andere wijze
¹⁷ καταστρέφομαι zich onderwerpen aan
¹⁸ ἐπωδή bezwering, toverformule
¹⁹ θελκτήριος betoverend

φανήσεται¹ τι τῇσδε φάρμακον νόσου.
 480 ἦ² τᾶρ³ ἄν ὀψέ⁴ γ' ἄνδρες ἐξεύροιεν ἄν,
 εἰ μὴ γυναικες μηχανὰς⁵ εὕρησομεν.

Vragen.

1. *Waarom opent de voedster in vs. 433 e.v. zo deemoedig?*
2. *In het vroege Griekenland legde men de verantwoordelijkheid van bepaald afwijkend gedrag bij de goden. Hoe gebeurt dat hier door de voedster?*
3. *Grieken vonden gedrag acceptabel, als dat binnen de grenzen van het menselijke bleef. Citeer het Griekse tekstelement, waarin dit naar voren komt, uit de woorden van de voedster.*
4. *Citeer de zin, waaruit blijkt dat de voedster het onbillijk vindt, wat er met Phaidra gebeurt.*
5. *ὄν περισσὸν καὶ φρονοῦνθ'.. μεγα vs. 445.*
a. Leg de betekenis van deze woorden uit.
b. Deze woorden zouden eigenlijk vanuit onze optiek niet op Phaidra van toepassing kunnen zijn. Leg dat uit.
6. *Waarom wordt in het geval van Kupris van θαλασσίῳ κλύδωνι vs. 447/8 gesproken?*
7. *Waarom zegt de voedster in dit verband πάντα .. ἔγγονοι vs. 448/50?*
8. *Waarom haalt de voedster liefdesgeschiedenissen, zoals die van Zeus, aan vs. 453 e.v.? Citeer de Griekse woorden, waarop je je antwoord baseert.*

¹ φαίνομαι, aor. p. ἔφηνον, fut.p. φανήσομαι

² ἦ voorwaar

³ τᾶρ = τοι ἄρα heus

⁴ ὀψέ laat

⁵ μηχανή middel, oplossing

9. *Leg uit, wat bedoeld wordt met ἐπὶ ῥητοῖς vs. 459 en τοῦσδε en vs. 461 νόμους.*
10. *Op wie zal de voedster in dit geval doelen met πόσους vs. 462?*
11. *Waarvoor lijkt de voedster Phaidra in vs. 464/5 te waarschuwen?*
12. *Wat bedoelt de voedster met ἐν σοφοῖσι .. καλὰ? In hoeverre sluit dit aan bij Sokrates' overtuiging: wie weet wat goed is doet geen kwaad?*
13. *In hoeverre lijkt de voedster Phaidra's passie goed te praten?*
14. *Waarom vertrouwt de voedster op een goede afloop vs. 471/2?*
15. *Waarom spreekt de voedster van hybris in vs. 474? Waar heeft ze dat eerder ook al indirect gedaan?*
16. *Wat adviseert de voedster Phaidra in vs. 473/5?*
17. *Wat wil de voedster eigenlijk in vs. 480/1 duidelijk maken?*

Koorleidster.

Φαίδρα, λέγει μὲν ἤδε χρησιμώτερα¹
 πρὸς τὴν παροῦσαν² ξυμφοράν, αἰνῶ³ δὲ σέ.
 ὁ δ' αἶνος⁴ οὗτος δυσχερέστερος⁵ λόγων
 485 τῶν τῆσδε καὶ σοὶ μᾶλλον ἀλγίων⁶ κλύειν⁷.

¹ χρήσιμος

nuttig

² παρειμι

aanwezig zijn

³ αἰνέω

prijzen (*uw besluit*)

⁴ αἶνος

bijval

⁵ δυσχερής

pijnlijk

⁶ ἀλγίων

smartelijker; *hierbij staat*

pleonastisch μᾶλλον

⁷ κλύω

horen

Phaidra

τοῦτ' ἔσθ' ὁ θνητῶν εὖ πόλεις οἰκουμένας¹
 δόμους τ' ἀπόλλυσ', οἱ καλοὶ λῖαν² λόγοι.
 οὐ γὰρ τὰ τοῖσιν ὥσι³ τερπνὰ⁴ χρὴ λέγειν,
 ἀλλ' ἐξ ὅτου⁵ τις εὐκλεῆς⁶ γενήσεται.

Voedster

- 490 τί σεμνομυθεῖς⁷; οὐ λόγων εὐσχημόνων⁸
 δεῖ⁹ σ', ἀλλὰ τὰνδρός¹⁰. –ὥς τάχος¹¹ διοιστέον¹²,
 τὸν εὐθύν¹³ ἐξειπόντας¹⁴ ἀμφὶ σοῦ λόγον.
 εἰ μὲν γὰρ ἦν σοι μὴ 'πὶ¹⁵ συμφοραῖς βίος
 τοιαῖσδε, σώφρων δ' οὖσ' ἐτύγχανες γυνή,
 495 οὐκ ἂν ποτ' εὐνῆς¹⁶ οὖνεχ' ἡδονῆς τε σῆς

¹ οἰκέω	besturen
² λῖαν	al te
³ ὥς, ὥτός	oor
⁴ τερπνός	verkwikkend
⁵ ὅτου = ὅτινος; <i>vul hierbij aan als antecedent τοῦτο.</i>	
⁶ εὐκλεῆς	roemrijk, met goede naam
⁷ σεμνομυθέω	een hoge toon voeren
⁸ εὐσχημών	mooi
⁹ δεῖ μοί τινος	ik heb iets nodig
¹⁰ τὰνδρός = τοῦ ἀνδρός	
¹¹ ὥς τάχος	zo snel mogelijk
¹² διοιστέον (ἡμῖν) ἐστίν.	<i>Het moet door ons goed geweten worden</i> > wij moeten het goed weten
¹³ εὐθύς	<i>Verbind met λόγον</i> ; zonder omhaal
¹⁴ <i>Bij het verzwegen ἡμῖν staat een ἐξειπόντας; aor. ἐξεῖπον</i>	<i>bijstelling in de accusativus</i> uitspreken
¹⁵ ἐπί τινι <i>afairesis</i>	bij, onder, in
¹⁶ εὐνή	bed

προσηγον² ἄν σε δεῦρο³. νῦν δ' ἄγων⁴ μέγας
σῶσαι⁵ βίον σόν, κούκ⁶ ἐπίφθονον⁷ τόδε.

Phaidra

ὦ δεινὰ λέξασ', οὐχί⁸ συγκλήσεις⁹ στόμα¹⁰
καὶ μὴ μεθήσεις¹¹ αὖθις¹² αἰσχίστους¹³ λόγους;

Voedster

500 αἴσχρο', ἀλλ' ἰαμείνω¹⁴ τῶν καλῶν τάδ' ἐστί σοι.
κρεῖσσον δὲ τοῦργον¹⁵, εἴπερ ἐκσῶσει¹⁶ γέ σε,
ἢ τοῦνομ¹⁷, ᾧ σὺ καταθανῇ¹⁸ γαυρουμένη¹⁹.

Phaidra

καὶ μή¹ - σε² πρὸς θεῶν-εὔ λέγεις γάρ, αἰσχροὰ δέ-

-
- ¹ οὐνεκα *staat hier met dubbele genitivus* ἐννῆς *en* ἡδονῆς *te* σῆς
² προσηγῶ brengen
³ δεῦρο hiertoe
⁴ ἄγων strijd, streven, doel
⁵ σῶζω redden
⁶ κούκ = καὶ οὐκ
⁷ ἐπίφθονος benijdenswaardig
⁸ οὐχί + fut. (*in vraag een bevel, evenals in het Nederland*), *wordt hier gecombineerd in het tweede lid met μὴ waardoor het een verbod wordt.*
⁹ συγκλήω sluiten
¹⁰ στόμα τό mond
¹¹ μεθήμι spreken
¹² αὖθις weer
¹³ αἰσχρός schandelijk
¹⁴ ἰαμείνω = ἰαμείνονα < ἰαγαθός
¹⁵ τοῦργον = τό ἔργον
¹⁶ ἐκσῶζω redden
¹⁷ τοῦνομ' = τὸ ὄνομα naam
¹⁸ καταθνήσκω, fut. καταθανέομαι
¹⁹ γαυρόομαι τινι prat gaan op

505 πέρα³ προβῆς τῶνδ'· ὥς⁴ ὑπείργασμαι⁵ μὲν εὔ⁶
 ψυχὴν ἔρωτι, τᾶσχα⁷ δ' ἦν λέγῃς καλῶς⁸,
 ἐς τοῦθ', ὃ φεύγω, νῦν ἀναλωθήσομαι⁹.

Voedster

εἴ τοι δοκεῖ σοι, - χρῆν¹⁰ μὲν οὐ σ' ἀμαρτάνειν¹¹. -
 εἰ δ' οὖν¹², πιθοῦ μοι· δευτέρᾳ¹³ γὰρ ἡ χάρις¹⁴.
 ἔστιν κατ' οἴκους φίλτρα¹⁵ μοι θελκτήρια¹⁶
 510 ἔρωτος, ἥλθε δ' ἄρτι¹⁷ μοι γνῶμης ἔσω¹⁸,
 ἃ σ' οὐτ' ἐπ' ¹⁹αἰσχροῖς²⁰ οὐτ' ἐπὶ βλάβῃ²¹ φρενῶν²²

¹ μή προβῆς, προβαίνω	verder gaan
² Vul aan: ik vraag/smeek	
³ πέρα τινος	verder dan
⁴ ὥς	want
⁵ ὑπεργάζομαι, perf. ὑπείργασμαι	onderwerpen
⁶ εὔ	grondig
⁷ τᾶσχα = τὰ αἰσχροῖς; lees na ἦν	
⁸ καλῶς	vaardig, bekwaam
⁹ ἀναλίσκομαι εἰς τι	besteed worden voor iets, volledig opgaan in
¹⁰ χρῆν	het zou moeten
¹¹ ἀμαρτάνειν	een fout begaan (<i>hier het toegeven aan de liefde voor Hippolytos</i>)
¹² Vul aan τοι δοκεῖ σοι	
¹³ δευτέρος	tweede, het op één na beste
¹⁴ χάρις	charme
¹⁵ φίλτρον τό	minnedrank, toverdrank
¹⁶ θελκτήριος	betoverend
¹⁷ ἄρτι	zojuist
¹⁸ τινος ἔσω	binnen in iets
¹⁹ ἐπὶ τινι	tot
²⁰ τὰ αἰσχροῖς	schande
²¹ βλάβῃ ἢ	schade
²² αἰ φρενές	verstand

παύσει¹ νόσου τῆσδ', ἣν σὺ μὴ γένη κακή.
 δεῖ² δ' ἐξ ἐκείνου δὴ τι τοῦ ποθουμένου³
 σημειῖον⁴, ἢ πλόκον⁵ τιν' ἢ πέπλων⁶ ἄπο
 515 λαβεῖν, συνάψαι⁷ τ' ἐκ δυοῖν⁸ μίαν χάριν⁹.

Phaidra

πότερα¹⁰ δὲ χριστὸν¹¹ ἢ ποτὸν¹² τὸ φάρμακον;

Voedster

οὐκ οἶδ'¹³. ὀνάσθαι¹⁴, μὴ μαθεῖν, βούλου, τέκνον.

Phaidra

δέδοιχ'¹⁵ ὅπως μοι μὴ λίαν¹⁶ φανῆς¹⁷ σοφή.

¹ παύω τινά τινος	iemand doen ophouden met
² δέω	nodig zijn
³ ποθέω	verlangen
⁴ σημειῖον τό	teken
⁵ πλόκος	lok
⁶ πέπλος	kleding (<i>eigenlijk een vrouwenkleed, hier algemeen gebruikt met ἄπο in postpositie</i>)
⁷ συνάπτω	verbinden
⁸ δυοῖν <i>dualis gen.</i>	twee (<i>het teken en iets van zijn kleren</i>)
⁹ χάρις	gelukkig resultaat
¹⁰ πότερα .. ἢ	(of) ... of
¹¹ χριστός	smeerbaar
¹² ποτός	drinkbaar
¹³ οἶδ' = οἶδα	
¹⁴ ὀνίναμαι, <i>aor. ὠνήμην</i>	voordeel hebben van
¹⁵ δέδοιχ' = δέδοικα, ὅπως μὴ = μὴ	
¹⁶ λίαν	al te zeer
¹⁷ φαίνομαι, <i>aor. ἐφάνην</i>	schijnen (= <i>infin.</i>), blijken (+ <i>part.</i>); <i>hier moet je naar keuze een part. of inf. aan vullen.</i>

Voedster

πάντ' ἄν φοβηθεῖσ' ¹ ἴσθι ². δειμαίνεις ³ δὲ τί;

Phaidra

520 μή μοί τι Θησέως τῶνδε μηνύσης ⁴ τόκῳ ⁵.

Voedster

ἔασον ⁶, ὦ παῖ· ταῦτ' ἐγὼ θήσω ⁷ καλῶς.
μόνον ⁸ σύ μοι, δέσποινα ποντία ⁹ Κύπρι,
συνεργός ¹⁰ εἴης. τᾶλλα δ' οἷ' ¹¹ ἐγὼ φρονῶ
τοῖς ἔνδον ¹² ἡμῖν ἀρκέσει ¹³ λέξαι φίλοις.

¹ φοβέομαι

vrezen

² οἶδα + *n.c.p.*

ik weet, dat ik ..

³ δειμαίνω

vrezen

⁴ μηνύω

verklikken, meedelen

⁵ τόκος ὁ

kind

⁶ ἔάω

laten

⁷ τίθημι

stellen, regelen

⁸ μόνον

slechts

⁹ ποντίος

van de zee; *Afrodite is uit het*

schuim van de zee geboren.

¹⁰ συνεργός

handlangster

¹¹ οἷ' = οἶα < οἶος

zodanig als

¹² ἔνδον

binnen, in huis; *verbind* τοῖς

ἔνδον met φίλοις

¹³ τινὶ ἀρκεῖ

voldoende zijn voor

V. EERSTE STASIMON

De voedster is naar binnen. Het koor en Phaidra zijn alleen. Het koor zingt een ode op Eros en zijn (destructieve) macht.

Koor

str.a Eros, Eros, u, die verlangen laat druppelen in ogen
526 en zoete lust in de ziel van hen brengt,
tegen wie u zult optrekken.

Ik wens, dat u nooit aan mij verschijnt met ellende
en dat u niet buiten proporties tot mij komt.

530 Want noch een straal van vuur noch van de sterren
reikt verder dan de pijl van Afrodite,
die Eros, Zeus' zoon,
uit zijn handen schiet.

ant.a Voor niets, voor niets laat het Griekse land
535 bij de Alpheos¹ en Phoibos' woning in Thebe
veel runderbloed stromen,
want Eros, de heerser der mensen,
de sleutelbewaarder van Afrodite's
540 geliefdste kamers, wordt niet door ons geëerd,
hoewel hij verwoesting brengt
en de mensen absoluut niet ontziet,

¹ De Alpheos stroomt langs Olympia, dé plaats, waar Zeus vereerd werd.

wanneer hij komt.

str.b Afrodite heeft het veulen in Oichalië¹,
 546 dat niet onder het huwelijksjuk was
 en voor díe tijd zonder man en ongehuwd was,
 vanuit het huis van Eurytos onder het juk gebracht,
 en zij heeft haar als een rennende Najade² en als een
 Bakchante
 551 te midden van bloed en rook
 en een moorddadig huwelijksfeest
 aan Alkmene's telg³ uitgehuwd.
 U, ongelukkige in uw huwelijk.

ant.b Heilige muren van Thebe⁴,
 556 monding van de Dirke⁵, jullie kunnen met mij
 vertellen, hoe Afrodite komt.
 Want zij heeft aan een met vlammen omgeven
 donder
 560 de moeder van de twee keer geboren Bakchos
 ten huwelijk gegeven
 en met een moorddadig lot gedood.

¹ Hier is sprake van Iole, de dochter van Eurytos, koning van Oichalië. Om haar te krijgen heeft Herakles de stad verwoest en haar vader en broers gedood en haar met geweld weggehaald.

² De vlucht van Iole voor Herakles wordt hier vergeleken met de vlucht van een Najade, een bronnimf, voor de omarming van Pan, of met een Bakchante, die wild over de heuvels rent.

³ Bedoeld is Herakles.

⁴ cf.n. ad vs.454

⁵ De Dirke is een bron bij Thebe.

Geducht immers blaast zij haar adem overal heen,
en als een bij vliegt zij¹.

¹ Hiermee wordt bedoeld, dat ze onvoorspelbaar van het ene slachtoffer naar het andere vliegt.

VI. TWEEDE EPEISODION

Tijdens het stasimon is Phaidra dichtbij de deur gaan staan om te horen, wat zich binnen afspeelt.

Phaidra

565 Zwijgt vrouwen. Het is gedaan met mij.

Koorleidster

Wat voor verschrikkelijks gebeurt er in je huis,
Phaidra?

Phaidra

Stilte. Laat ik de stem van hen, die binnen zijn, goed
horen.

Koorleidster

Ik zwijg. Uw eerste woorden echter beloven slechts.

Phaidra

Wee mij, ach, ach.

570 Hoe ongelukkig door mijn leed ben ik.

Koorleidster

Wat schreeuwt u? Wat voor woorden roept u?
Zeg, vrouw, wat voor mededeling op uw hart is
afgestormd en u bang maakt.

Phaidra

575 Ik ben er geweest. Gaat bij deze deur staan
en hoort, wat voor geschreeuw het huis treft?

Koorleidster

U bent bij de deur. U gaan de woorden,
die uit het huis komen, ter harte.

580 Vertel, vertel mij, wat voor een ramp er
toch gekomen is.

Phaidra

De zoon van de paarden minnende Amazone,
Hippolytos, schreeuwt en hij scheldt
mijn dienaars vreselijk uit.

Koorleidster

585 Ik hoor het geschreeuw wel, maar ik versta het niet
goed. Het klinkt wel luid, dáár,
waar het door de deur tot u is gekomen.

Phaidra

Luister. Ja, duidelijk noemt hij haar
met luide stem koppelaarster
590 van rampen, verraadster van het huwelijk
van haar meester.

Koorleidster

Wat een ramp. Vriendin, u bent verraden.
Wat voor advies zal ik voor u bedenken?
Uw geheim immers is aan het licht gekomen
en u bent verloren ..

Phaidra

Ach, ach.

Koorleidster

595 .. verraden door vrienden.

Phaidra

Ze heeft mij de afgrond ingestort door mijn lot te
vertellen, goed bedoeld, maar zonder deze ziekte
goed te genezen.

Koorleidster

Wel dan. U hebt onmogelijk leed geleden. Wat zult u
doen?

Phaidra

Ik weet slechts één ding: zo snel mogelijk sterven
600 is mijn enige middel tegen mijn huidig leed.

Hippolytos stormt het paleis uit. Hij wordt door de voedster gevolgd. Phaidra blijft op het toneel. Het is het beste te veronderstellen, dat ze ergens op het toneel hurkt.

Hippolytos

Moeder aarde en licht van de zon aan de open hemel,
wat voor afschuwelijke woorden heb ik horen uiten.

Voedster

Zwijg, jongen, voordat iemand je geschreeuw heeft
gehoord.

Hippolytos

Nee, ik heb verschrikkelijke dingen gehoord. Ik kan
niet zwijgen.

Voedster

605 Jawel. Ik smeeek je bij deze stevige rechterhand van
jou.

Hippolytos

Houd je handen thuis. Raak mijn kleed niet aan.

Voedster

Bij je knieën, richt mij niet te gronde¹.

Hippolytos

Hoe kan dat nou, als je, zoals je zegt, niets ergs hebt
gezegd?

Voedster

Jongen, wat ik je heb gezegd, is niet voor allen om te
horen.

Hippolytos

610 Het is toch beter, wat goed is, onder velen te zeggen.

Voedster

Kind, verbreek absoluut je erewoord niet.

¹ sc. door te openbaren, wat ze heeft gezegd.

Hippolytos

Mijn tong heeft de eed afgelegd, mijn verstand niet.

Voedster

Wat zul je doen? Zul je je vrienden in het ongeluk storten?

Hippolytos

Ik verafschuw jullie. Geen onrechtvaardig man heb ik tot vriend.

Voedster

- 615 Heb vergiffenis. Dat mensen fouten maken, is niet abnormaal, kind.

Hippolytos

- Zeus, waarom toch hebt u vrouwen als een bedrieglijk kwaad in het licht van de zon laten wonen? Als u immers het menselijk geslacht wilde verwekken, had u niet met gebruik van vrouwen
620. dáárvoor moeten zorgen,
maar u had erop moeten toezien, dat mensen door in uw tempel in ruil of goud, of ijzer, of brons te plaatsen het nakomelingschap van kinderen zouden kopen, een ieder overeenkomstig de waarde van zijn vermogen
- 624 en dat men in zijn huis vrij, vrouweloos zou leven.
- 627 Uit wat volgt, is het duidelijk, dat de vrouw een groot kwaad is: de vader, die haar verwekt en opgevoed heeft, zendt haar weg en geeft een bruidsschat toe om van het kwaad bevrijd te worden;
- 630 hij, die het verderfelijke wezen in zijn huis heeft genomen, voegt in blijdschap mooie sieraden toe aan zijn zeer kwade poppetje en ongelukkig werkt hij zich krom voor kleren,
- 633 terwijl hij daarvoor ongemerkt rijkdom aan zijn huis ontnemt.

- 638 Het gemakkelijkste is het voor wie een niemendal
heeft, maar schadelijk is een onnozele vrouw, die
in huis gehaald is.
- 640 Een wijze vrouw haat ik. Moge in mijn huis een
vrouw niet verstandiger zijn dan een vrouw betaamt.
Want in deze vrouwen verwekt Afrodite meer het
misdadige. De hulpeloze vrouw is door haar
kortzichtigheid van seksuele dwaasheid gered.
- 645 Geen dienaar zou de kamer van een vrouw mogen
betreden. Men zou hen met bijtende beesten zonder
stem moeten laten samenwonen om niet iemand te
hebben om toe te spreken en om niet toegesproken te
worden. Nu *maken die vrouwen, die slecht zijn,
- 650 binnen * kwade plannen en hun dienaren brengen die
plannen naar buiten. Zo ben ook jij, vervloekte, naar
mij gekomen als koppelaarster van mijn vaders
vrouw, die ik niet mag aanraken. Ik zal me hiervan
reinigen door stromend water door mijn oren te
spoelen. Hoe zal ik dan wel slecht zijn,
- 655 als ik zelfs niet meen rein te zijn, als ik zulke dingen
hoor. Weet dat goed vrouw: mijn vroomheid redt je.
Als ik niet door een eed aan de goden weerloos
gepakt zou zijn, zou ik nooit ervan hebben afgezien
mijn vader dit te zeggen. Nu echter is Theseus
niet thuis, maar in het buitenland.
- 660 Ik zal weggaan en mijn mond houden,
maar ik zal tegelijk met mijn vader komen en zien,
- 662 hoe jij en jouw meesteres hem aan zullen zien.
- 664 Naar de hel met jullie. Ik zal er nooit genoeg van
krijgen vrouwen te haten, ook niet als iemand
beweert, dat ik dat tot vervelens toe zeg. Want altijd
zijn ook die vrouwen slecht. Iemand moet nú hen
leren bezonnen te zijn, of men moet ook mij toestaan
hen altijd te beledigen.

Phaidra

Ongelukkige, o rampspoedige
lotgevallen van vrouwen.

- 670 Wat voor vermogen hebben wij nu of wat voor
woorden om ons probleem op te lossen, nu we
gefaald hebben. Ik heb mijn straf gekregen.
O aarde en licht. Hoe zal ik ooit mijn
lotsbeschikkingen ontkomen?
Hoe zal ik mijn leed verbergen, vriendinnen.
- 675 Welke god zal zich wel vertonen als helper
van stervelingen, of als adviseur, of als medeplichtige
in onrecht? Want het leed, dat mij vergezelt,
gaat naar gene zijde van het leven, een moeilijke
overtocht. Ik, ongelukkigste der vrouwen.

Koorleidster

- 680 Ach, ach. Het is gelopen. Meesteres, de intriges van
uw dienaressen hebben geen succes gehad. Het staat er
slecht voor.

Phaidra

- Jij aller slechtste en verdelgstster van je vrienden,
wat heb je me aangedaan? Moge Zeus, mijn
grootvader¹, jou met zijn bliksem treffen en volledig
685 vernietigen. Heb ik niet tevoren rekening gehouden
met je opzet en gezegd te zwijgen over dat, waardoor
ik nu met schande overladen ben? Maar jij hebt het
niet verdragen. Daarom zal ik niet meer met een
goede naam sterven. Maar ik moet nu iets nieuws
bedenken. Nu hij immers van binnen met woede
gewet is

¹ Zeus is de vader van Minos, Minos van Phaidra.

690 zal hij als aanklacht tegen mij, zijn vader,
 jouw misstappen vertellen en hij zal de grijsaard
 Pittheus vertellen, wat er gebeurd is en door het land
 de schandelijkste verhalen laten gaan.
 Naar de duivel én met jou én met een ieder,
 die graag tegen de zin van zijn vrienden hen
 verkeerd wil helpen.

Voedster

695 Meesteres, jij kunt wel mijn slechte daden afkeuren,
 want wat jou bijt, overheerst jouw oordeel,
 maar ook ik kan hierop iets zeggen, als je het zult
 aanhoren. Ik heb je opgevoed en ben je goedgezind.
 Ik zocht een middel tegen je passie,
 maar ik vond niet wat ik wilde.
 700 Als ik succes zou hebben gehad, zou ik zeker onder
 de wijzen gerekend worden, want de naam slim te
 zijn hangt af van succes.

Phaidra

Is dat dan echt billijk en moet ik daarmee genoeg
 nemen, dat je me eerst gewond hebt en dan met mij
 disputeert?

Voedster

We maken er te veel woorden aan vuil. Ik was niet
 705 bezonnen, maar ook op grond hiervan kan jij gered
 worden, kind.

Phaidra

Houd op te spreken. Immers, zowel je vorige
 adviezen aan mij als je daden waren slecht.
 Welaan, maak je uit de voeten en maak je zorgen om
 jezelf, want ik zal mijn zaken goed regelen.
 710 Jullie, edele meisjes van Troizen,

verleent mij slechts deze gunst, waarom ik vraag,
in stilzwijgen te hullen, wat jullie hier gehoord
hebben.

Koorleidster

Ik zweer bij de eerbiedwekkende Artemis, Zeus'
dochter,¹ niets van uw ellende ooit aan het licht te
zullen brengen.

Phaidra

- 715 Goed gesproken. Eén ding nu zal ik nog zeggen:
ik heb werkelijk een middel tegen deze ramp,
zodat ik wel een roemrijk leven aan mijn kinderen
toewijs en ik in overeenstemming met wat gebeurd is
voordeel heb.
Want nooit zal ik het Kretenzische huis te schande
720 maken en niet zal ik onder Theseus' ogen komen om
schandelijke daden te verrichten met als doel dit ene
leven te sparen.

Koorleidster

Wat voor een onherstelbaars kwaad ben jij van plan
te doen?

Phaidra

Te sterven. Over de manier waarop zal ik me
beraden.

Koorleidster

Spreek niet zo!

¹ Vrouwen legden vaak een eed af bij Artemis, mannen bij Apollo.

Phaidra

Ook jij moet me goed advies geven.

(Phaidra maakt zich op het huis binnen te gaan en richt zich tot het beeld van Afrodite.)

725 Ik zal Afrodite juist degene, die mij te gronde richt,
door afstand te doen van het leven op deze dag
verblijden doen.

Ik zal het afleggen tegen mijn bittere liefde,
maar ik zal door mijn dood ook voor een ander een
ramp worden, opdat hij weet bij mijn ongeluk niet
hooghartig te zijn.

730 Hij zal samen met mij deel krijgen aan deze ziekte
en leren bezonnen te zijn.

Phaidra gaat het huis in. Ze gaat haar dood tegemoet.

VII. TWEEDE STASIMON

- str.a** Moge ik onder in steile bergholten zijn
 en moge een god mij daar tot een gevleugelde
 vogel maken onder de vliegende zwermen
 735 en moge ik mij verheffen over de golving van de zee
 van de Adriatische kust
 en het water van de Eridanos¹.
 Daar laten in de purperen golven
 ongelukkige meisjes
 uit medelijden voor Phaethon
 740 amberglanzende stralen
 van tranen druppen.
- ant.** Ik wens de kaap bezaaid met appels
 van de Hesperiden, de zangeressen, te bereiken,
 waar de heerser van de purperen zee
 745 geen weg meer aan de zeelui geeft,
 maar het eerwaardige einde
 van de hemel vaststelt, die Atlas steunt².

¹ De Eridanos is een mythologische rivier in het westen, waar Phaethon, de zoon van Helios, neerstortte, toen hij de zonnewagen van Helios door de lucht mende. Aan de Eridanos beweenden zijn zusters, de Heliaden, hem en terwijl ze dat deden, veranderden ze in zwarte populieren en hun tranen veranderden in barnsteen, wanneer ze in het water vielen. De Eridanos werd gelokaliseerd boven aan de Adriatische zee en werd derhalve geïdentificeerd met de Po.

² De zuilen van Herakles zag men als het eindpunt van het

Daar stromen goddelijke bronnen,
 bij de plaats, waar Zeus lag,
 waar de leven schenkende
 750 zeer heilige aarde voor de goden
 hun geluk vergroot.

str.b Witgevelegeld Kretenzisch schip,
 jij, dat door de beukende golven
 van het zilte zeewater mijn meesteres
 755 van haar gelukkig huis hebt gebracht
 tot het genot van een zeer rampzalig huwelijk.
 Want werkelijk onder een slecht voorteken vloog zij
 zowel van het Kretenzisch land
 760 als naar het heerlijke Athene
 en bonden zij op Mounichos' kusten
 de gevlochten koordeinden vast
 en zetten zij voet op het vaste land.

ant.b Daarom is zij door een verschrikkelijke ziekte
 van goddeloze liefdesgevoelens van Afrodite
 geestelijk verzwakt
 en overstelpt door het zware ongeluk zal zij
 770 aan de balken van haar bruidskamer een opgehangen
 strop rond zich leggen en hem passend maken
 voor haar witte hals, want zij schaamt zich
 voor het gehate lot en geeft de voorkeur
 aan haar goede naam en verwijdert zo
 775 haar vreselijk verlangen van haar geest.

VIII. DERDE EPEISODION

a. Men ontdekt het lijk van Phaidra.

Voedster

(vanuit het paleis)

O, o.

Komt allen, die dicht bij het huis zijn, te hulp.

Een strop om haar nek heeft mijn meesteres, Theseus' vrouw.

Koorleidster

Ach, ach. Het is gebeurd met haar. Niet meer leeft de koningin. Vastgeknoopt is zij aan een hangende strop.

Voedster

780 Haast jullie. Iemand moet een tweesnijdend mes brengen om daarmee deze knoop van haar hals los te maken.

Koorleidster

Vriendinnen, wat moeten we doen? Het huis binnengaan en de meesteres los maken van de dichtgetrokken strik?

Ander koorlid

Waarmee? Zijn er geen jonge dienaren aanwezig?

785 Bemoeizucht geeft geen veiligheid aan het leven.

Voedster

Legt de ongelukkige dode recht en strekt haar uit.

Haar manier van het huis beheren is bitter voor mijn meester.

Koorleidster

De ongelukkige vrouw is, zoals ik hoor, dood,
want zij strekken haar als een dode uit.

b. Theseus komt op.

Hij is net teruggekomen van een bezoek aan een orakel in het buitenland. Theseus draagt een guirlande.

Theseus

- 790 Vrouwen, weten jullie wat voor geschreeuw toch binnen is? Een zware kreet van dienaren is tot mij gekomen. Vreemd, want geenszins vindt mijn familie het aangewezen de deur te openen en mij als orakelgezant toe te spreken. Toch niet heeft de oude Pittheus iets vreselijks ondergaan?
- 795 Zijn leven is wel reeds gevorderd, maar toch zou hij nog wel tot ons verdriet het huis verlaten.

Koorleidster

Theseus, dit ongeluk heeft niet te maken met oude lieden. De dood van een jong mens zal u pijn doen.

Theseus

O nee! Toch niet wordt het leven aan mijn kinderen ontnomen?

Koorleidster

- 800 Zij leven. Hun moeder is dood. Hoe ontzettend erg is dat voor u.

Theseus

Wat zeg je? Is mijn vrouw dood? Waardoor?

Koorleidster

Ze heeft zich een opgehangen strop omgedaan.

Theseus

Door verdriet of door welk ongeluk verkild?

Koorleidster

Meer weten we niet. Ook ik ben net bij uw huis,
805 Theseus, om uw rampen te beklagen.

Theseus

Ach, ach. Waarom dan heb ik als ongelukkige gezant
mijn hoofd bekranst met deze ineengevlochten
bladeren?

(Theseus gooit de krans van zijn hoofd.)

Dienaressen, schuift de grendels van de deur weg.
Ontsluit de sloten, opdat ik de bittere aanblik van
810 mijn vrouw zie, die mij met haar dood te gronde heeft
gericht.

*De poort gaat open. Men kan Phaidra's lijk op een baar bij
de deur zien¹. Aan haar pols hangt een brief.*

¹ Naar alle waarschijnlijkheid is het lijk op een ekkyklema (een platform op wielen, dat de situatie binnenshuis moest weergeven) naar buiten gereden, zodat alle toeschouwers het lijk konden zien. Het lijk blijft buiten op de ekkyklema tot en met vers 1089.

Koorleidster

O, o ongelukkige door uw kwade rampspoeden,
 u hebt geleden, tot stand gebracht
 een zo grote ramp, dat u dit huis verbijsterd hebt.
 Ach, ach, wat een durf. Hoe gewelddadig
 en door wat voor goddeloze gebeurtenis bent u
 gestorven door een worstelwedstrijd van uw
 815 ongelukkige hand. Wie dan, ongelukkige, richt jouw
 leven te gronde.

Theseus

str. Wat een verdriet heb ik. Stad,
 ik heb mijn ergste kwaad geleden.
 Lot, hoe zwaar heb jij je voet op mij en mijn gezin
 820 gezet, jij onverwachte door een boze daimon
 gewroken schandvlek¹. Ja, zelfs vernietigt het mijn
 leven en maakt het onleefbaar. Ik, ongelukkige,
 aanschouw een zo grote zee van ellende,
 dat ik er nooit uit terugkeer
 824 en dat ik niet de golven van dit ongeluk achter me
 laat.
 826 Wat voor zwaar ongeluk is dat van jou, vrouw?
 Wat moet ik daarop zeggen?
 Want als een vogel ben jij uit mijn handen
 verdwenen.
 Snel ben je mij de Hades in gesprongen.
 830 Ach, ach, rampzalig, rampzalig is dit leed.

¹ Men geloofde, dat de schande van een misdaad begaan in het voorgeslacht bleef rusten op het nageslacht en door een wrekende daimon gewroken werd. Theseus weet geen kwaad van zichzelf en vermoedt een misdrijf van één van zijn voorouders.

Ergens uit een ver verleden trek ik tot mij omhoog
 een ongeluk door de goden gezonden
 door de zonden van iemand van mijn voorgeslacht.

Koorleidster

835 Niet tot u alleen, heer is dit kwaad gekomen,
 maar met vele anderen hebt u een trouwe vrouw
 verloren.

Theseus

ant. Naar de duisternis, de duisternis onder de aarde
 wil ik, ongelukkige, door mijn dood verhuizen,
 nu ik van jouw diep geliefd gezelschap beroofd ben.
 Meer aan mijn dood dan aan die van jou ben jij
 schuldig.

840 *.....* Waarvandaan kwam tot jouw hart
 het doodslot, vrouw?
 Kan iemand zeggen, wat gebeurd is, of bergt het
 koningshuis voor niets een menigte van mijn
 dienaren? Wee mij, mij wegens jou,.....,

845 ik, rampzalige, wat voor een ondragelijk,
 onbeschrijfelijk verdriet van mijn huis heb ik gezien.
 O, ik ben er geweest.
 Verlaten is het huis. Mijn kinderen zijn wezen.
 Je hebt je kinderen verlaten, verlaten,
 jij geliefde en voortreffelijkste aller vrouwen,

850 die door de stralen van de zon
 en het sterrenschijnsel in de nacht gezien worden.

Koorleidster

Ongelukkige, ongelukkige. Hoe een grote ramp
 heeft het huis.
 Mijn oogleden worden, overstroomd door tranen,
 door uw ongeluk nat.

855 Maar allang huiver ik om het volgende leed.

c. Theseus ontdekt Phaidras brief.

Theseus is inmiddels naar het lijk gegaan en ziet de brief aan Phaidra's hand.

Theseus

Hè, hè.

Wat voor een brief zit hier dan vast aan haar geliefde hand? Heeft hij me iets nieuws mee te delen?

Heeft de arme soms een brief met een verzoek over mijn huwelijk en onze kinderen geschreven¹?

860 Wees gerust, ongelukkige. Er is geen vrouw, die Theseus' bed en huis betreden zal.

Ja, ook de afdruk van de uit goud gedreven zegelring van de dode hier doet mij iets.

Welaan, laat ik het verzegelde omhulsel ontrollen

865 en zien, wat deze brief mij zeggen wil.

Koorleidster

Ach, ach. Hier brengt een god nog een nieuwe ramp ter opvolging van de eerste *.....*

Want ik spreek ervan, dat het huis van mijn vorst

870 verloren is en niet meer bestaat.

Godheid, als het misschien mogelijk is, richt het huis niet te gronde, maar luister naar mijn verzoek. Ik zie immers als een ziener een voorbode van een ramp op zijn gezicht².

¹ Theseus denkt hier, dat Phaidra hem verzoekt niet meer te trouwen vanwege hun kinderen.

² vs.871 t/m 873 zijn geïnterpoleerd.

Theseus

875 Wee mij. Wat voor een andere, ondraaglijke,
onuitsprekelijke ramp naast de vorige is dit? Ik
ongelukkige.

Koorleidster

Wat is er? Vertel het, als ik enigszins recht heb het te
horen.

Theseus

Een vervloekte boodschap roept, schreeuwt de brief.
Waarheen moet ik de last van mijn ellende
ontvluchten?
Want ik ben verloren, zo'n lied,
880 als ik in de brief haar stem zag verheffen.

Koorleidster

Ach, ach. Uw woorden tonen duidelijk de inleiding
van een ramp.

d. Theseus klaagt zijn zoon Hippolytos aan.

Theseus

τόδε μὲν οὐκέτι στόματος¹ ἐν πύλαις²
καθέξω³ δυσεκπέρατον⁴, ὀλοὸν⁵
κακόν· ἰὼ⁶ πόλις.

- 885 Ἴππόλυτος εὐνή⁷ τῆς ἐμῆς ἔτλη⁸ θιγεῖν⁹
βία¹⁰, τὸ σεμνόν¹¹ Ζηνός¹² ὄμμα¹³ ἀτιμάσας¹⁴.
ἀλλ', ὦ πάτερ Πόσειδον, ἅς ἐμοί ποτε
ἄρᾱς¹⁵ ὑπέσχου¹⁶ τρεῖς, μιᾷ κατέργασαι¹⁷
τούτων ἐμὸν παῖδ', ἡμέραν δὲ μὴ φύγοι
890 τήνδ', εἴπερ ἡμῖν ὥπασας¹⁸ σαφεῖς¹⁹ ἄρᾱς.

Koor

ἄναξ, ἀπεύχου¹ ταῦτα πρὸς θεῶν πάλιν².

¹ στόμα τό, στόματος	mond
² πύλαι αί	poort
³ κατέχω, fut. κατέξω	binnen houden
⁴ δυσεκπέρατος	moeilijk te doorstaan
⁵ ὀλόος	verderfelijk
⁶ ἰὼ	ach, o, kreet van ontzetting
⁷ εὐνή	bed, huwelijk
⁸ τολμάω, aor. ἔτλην	durven
⁹ θιγγάνω, ἔθιγον τινος	iets aanraken
¹⁰ βία ή	geweld
¹¹ σεμνός	eerbiedwaardig
¹² Ζήν, Ζηνός	Zeus
¹³ ὄμμα τό	oog
¹⁴ ἀτιμάω	beledigen
¹⁵ ἄρᾱ ή	wens
¹⁶ ὑπισχνέομαι, aor. ὑπέσχομην	beloven
¹⁷ κατεργάζομαι	doden
¹⁸ ὀπάζω	verlenen
¹⁹ σαφής	duidelijk, betrouwbaar

γνώση γὰρ αὖθις³ ἀμπλακῶν⁴. ἐμοὶ πιθοῦ.

Theseus

οὐκ ἔστι⁵. καὶ πρὸς⁶ γ' ἐξελῶ⁷ σφε⁸ τῆσδε γῆς,
δυοῖν δὲ μοίραιν⁹ θατέρῳ¹⁰ πεπλήξεται¹¹.

895 ἢ γὰρ Ποσειδῶν αὐτὸν εἰς Ἄιδου δόμους
θανόντα πέμψει τὰς ἐμὰς ἀρὰς σέβων¹²,
ἢ τῆσδε χώρας ἐκπεσῶν¹³ ἀλώμενος¹⁴
ξένην ἐπ' αἶαν¹⁵ λυπρὸν¹⁶ ἀντλήσει¹⁷ βίον.

Koor

καὶ μὴν ὅδ' αὐτὸς παῖς σὸς ἐς καιρὸν¹⁸ πάρα¹⁹,
900 Ἰππόλυτος· ὀργῆς¹ δ' ἐξανεῖς² κακῆς, ἄναξ

¹ ἀπεύχομαι	afbidden, bidden dat niet
² πάλιν	weer
³ αὖθις	op jouw beurt
⁴ ἀμπλακίσκω, <i>aor.</i> ἤμπλακον	dwaas handelen, een fout begaan
⁵ ἔστι = ἔξεστι	het is mogelijk
⁶ πρὸς <i>adv.</i>	bovendien
⁷ ἐξελαύνω, <i>fut.</i> ἐξελῶ	verdrijven
⁸ σφε = τούτον	
⁹ δυοῖν μοίραιν <i>dualis gen</i> μοῖρα	lot
¹⁰ θατέρῳ = τῇ ἐτέρῳ	
¹¹ πλήττομαι	getroffen worden
¹² σέβω	eerbied hebben
¹³ ἐκπίπτω, <i>aor.</i> ἐξέπεσον	verbannen worden
¹⁴ ἀλάομαι	zwerven
¹⁵ αἶα	land
¹⁶ λυπρός	bedroevend, ellendig
¹⁷ ἀντλέω	leeg scheppen
¹⁸ ἐς καιρὸν	op het juiste moment
¹⁹ πάρα = πάρεστι	

Θησεῦ, τὸ λῶστον³ σοῖσι βούλευσαι⁴ δόμοις.

Hippolytos

- κραυγῆς⁵ ἀκούσας σῆς ἀφικόμην, πάτερ,
 σπουδῇ⁶· τὸ μέντοι⁷ πρᾶγμ' ἐφ' ᾧτινι στένεις⁸
 οὐκ οἶδα, βουλοίμην δ' ἂν ἐκ σέθεν⁹ κλύειν¹⁰.
 905 ἔα¹¹, τί χρῆμα¹²; σὴν δάμαρθ'¹³ ὄρῳ, πάτερ,
 νεκρόν· μεγίστου θαύματος¹⁴ τόδ' ἄξιον¹⁵.
 ἦν ἀρτίως¹⁶ ἔλειπον, ἦ φάος¹⁷ τόδε
 οὐπω χρόνον παλαιὸν¹⁸ εἰσεδέρκετο¹⁹.
 τί χρῆμα πάσχει; τῷ τρόπῳ διόλλυται;
 910 πάτερ, πυθέσθαι βούλομαι σέθεν πάρα.
 σιγᾶς²⁰· σιωπῆς²¹ δ' οὐδὲν ἔργον¹ ἐν κακοῖς·

¹ ὄργή ἡ	drift
² ἐξανίημι τινος	aflaten van
³ λῶστος	best
⁴ βουλεύομαι	adviseren, <i>aor.</i> besluiten
⁵ κραυγή ἡ	geschreeuw
⁶ σπουδή ἡ	haast
⁷ μέντοι	echter
⁸ στένω	zuchten
⁹ σέθεν = σοῦ	
¹⁰ κλύω	horen
¹¹ ἔα	ach
¹² χρῆμα τό	zaak
¹³ δάμαρ ἡ, δάμαρτος	echtgenote
¹⁴ θαῦμα τό, θαυμάτος	verbazing
¹⁵ τινος ἄξιος	iets waard
¹⁶ ἀρτίως	zojuist
¹⁷ φάος τό	het licht
¹⁸ παλαιός	lang geleden
¹⁹ εἰσδέρομαι	aanschouwen
²⁰ σιγάω	zwijgen
²¹ σιωπή ἡ	het stilzwijgen

ἡ² γὰρ ποθοῦσα³ πάντα καρδιά⁴ κλύειν
 κὰν⁵ τοῖς κακοῖσι λίχνος⁶ οὔσ' ἀλίσκεται⁷.
 οὐ μὴν⁸ φίλους γε κᾶτι⁹ μᾶλλον ἢ φίλους
 915 κρύπτειν¹⁰ δίκαιον¹¹ σάς, πάτερ, δυσπραξίας¹².

Theseus

ὦ πόλλ' ἀμαρτάνοντες ἄνθρωποι μάτην¹³,
 τί δὴ τέχνας¹⁴ μὲν μυρίας¹⁵ διδάσκετε¹⁶
 καὶ πάντα μηχανᾶσθε¹⁷ κᾶξευρίσκετε¹⁸,
 ἐν δ' οὐκ ἐπίστασθ' οὐδ' ἐθηράσασθ'¹⁹ πῶ²⁰,
 920 φρονεῖν διδάσκειν οἷσιν οὐκ ἔνεστι νοῦς;

Hippolytos

δεινὸν σοφιστὴν¹ εἶπας², ὅστις εὖ φρονεῖν

¹ ἔργον τινός ἐστίν	iets is nuttig
² vs.912/3 <i>zijn geïnterpoleerd.</i>	
³ ποθέω	verlangen
⁴ καρδιά ἡ	hart
⁵ = καὶ ἐν	
⁶ λίχνος	begerig, nieuwsgierig
⁷ ἀλίσκομαι + <i>n.c.p.</i>	erop betrapt worden te
⁸ μὴν	voorwaar
⁹ = καὶ ἔτι	
¹⁰ κρύπτω	verbergen
¹¹ <i>Lees</i> δίκαιον ἐστίν	
¹² δυσπραξία ἡ	ongeluk
¹³ μάτην	zonder reden
¹⁴ τέχνη	vaardigheid
¹⁵ μυριοί	tienduizend, ontelbare
¹⁶ διδάσκω	onderwijzen
¹⁷ μηχανάομαι	bedenken
¹⁸ = καὶ ἐξευρίσκετε	
¹⁹ θηράομαι	jagen op, streven naa
²⁰ πῶ	<i>bij ontkenning:</i> nog

τοὺς μὴ φρονοῦντας δυνατός ἐστ' ἀναγκάσαι³.
 ἀλλ' οὐ γὰρ ἐν δέοντι⁴ λεπτοურγεῖς⁵, πάτερ,
 δέδοικα μὴ σου γλῶσσ' ὑπερβάλῃ⁶ κακοῖς.

Theseus

- 925 φεῦ⁷, χρῆν βροτοῖσι⁸ τῶν φίλων τεκμήριον⁹
 σαφές τι κεῖσθαι¹⁰ καὶ διάγνωσιν¹¹ φρενῶν¹²,
 ὅστις¹³ τ' ἀληθῆς ἐστίν ὅς τε μὴ φίλος,
 δισσάς¹⁴ τε φωνὰς πάντας ἀνθρώπους ἔχειν,
 τὴν μὲν δικαίαν, τὴν δ' ὅπως¹⁵ ἐτύγχανεν¹⁶,
 930 ὥς¹⁷ ἢ φρονοῦσα τᾶδικ'¹⁸ ἐξηλέγχετο¹⁹
 πρὸς τῆς δικαίας, κοῦκ ἂν ἡπατώμεθα²⁰.

¹ σοφιστῆς ὁ	expert
² λέγω, εἶπα τινα	spreken van
³ ἀναγκάζω	dwingen
⁴ ἐν δέοντι	op het juiste moment
⁵ λεπτοურγέω	scherpzinnig spreken
⁶ ὑπερβάλλω τινι	voorbij gaan aan
⁷ φεῦ	ach
⁸ βροτός ὁ	sterveling
⁹ τεκμήριον τό	teken, bewijs
¹⁰ κεῖμαι	liggen, zijn
¹¹ διάγνωσις ἡ	(middel van) onderscheiding
¹² φρενές αἱ	inborst
¹³ ὅστις	wie (<i>afh. vraag</i>)
¹⁴ δισσοί	twee(voudig)
¹⁵ ὅπως	hoe, zoals
¹⁶ ἐτύγχανε <i>vul aan</i> οὐσα αὐτῷ	
¹⁷ ὥς ἂν + <i>ind. imper.</i>	<i>Finale bijzin met irreëel karakter</i>
¹⁸ = τὰ ἄδικα	
¹⁹ ἐξελέγχω	laken
²⁰ ἀπατάω	misleiden

Hippolytos

ἀλλ' ἥ τις ἐς σὸν οὓς¹ με διαβαλὼν² ἔχει
 φίλων, νοσοῦμεν³ δ' οὐδὲν ὄντες αἴτιος⁴;
 ἔκ τοι⁵ πέπληγμαι⁶. σοί⁷ γὰρ ἐκπλήσσοις με
 935 λόγοι παραλλάσσοντες⁸ ἔξεδροι⁹ φρενῶν.

Theseus

φεῦ¹⁰ τῆς βροτείας¹¹ - ποῖ¹² προβήσεται¹³; - φρενός.
 τί τέρμα¹⁴ τόλμης¹⁵ καὶ θράσους¹⁶ γενήσεται;
 εἰ γὰρ κατ'¹⁷ ἀνδρὸς βίοτον¹⁸ ἐξογκώσεται¹⁹,
 ὁ δ' ὕστερος¹ τοῦ πρόσθεν² εἰς ὑπερβολήν³

-
- | | |
|--|--|
| ¹ οὓς τό, ὠτός | oor |
| ² διαβάλλω | verdacht maken |
| διαβαλὼν ἔχω | ik heb verdacht gemaakt; |
| <i>vergelijk het Nederlandse perifrastisch perf.</i> | |
| ³ νοσέω | ziek zijn, er slecht aan toe zijn;
<i>hier: verdacht zijn</i> |
| ⁴ τινος αἴτιος | aan iets schuldig |
| ⁵ τοι | geloof me, werkelijk |
| ⁶ ἐκπλήττω | uit het veld slaan |
| ⁷ <i>dativus ethicus</i> bij λόγοι | |
| ⁸ παραλλάττω | op het verkeerde pad zijn |
| ⁹ ἔξεδρος τινος | buiten (zijn verblijfplaats) |
| ¹⁰ φεῦ τινος <i>gen. causae</i> | ach wegens |
| ¹¹ βρότειος | menselijk, sterfelijk |
| ¹² ποῖ; | waarheen |
| ¹³ προβαίνω, προβήσομαι | verder gaan, zich
ontwikkelen, aflopen |
| ¹⁴ τέρμα τό | grens |
| ¹⁵ τόλμη ἢ | durf, waagstuk |
| ¹⁶ θράσος τό | onverschrokkenheid |
| ¹⁷ κατά τι | gedurende |
| ¹⁸ βίος | levensduur |
| ¹⁹ ἐξογκόομαι | opgezwollen, vol, verwaten
worden |

- 940 πανοῦργος⁴ ἔσται, θεοῖσι προσβαλεῖν⁵ χθονί⁶
 ἄλλην δεήσει⁷ γαῖαν, ἣ χωρήσεται⁸
 τοὺς μὴ δικαίους καὶ κακοὺς πεφυκότας⁹.
 σκέψασθε¹⁰ δ' ἐς τόνδ', ὅστις ἐξ ἐμοῦ γεγώς¹¹
 ἦσχυνε¹² τὰ μὰ λέκτρα¹³ κάξελέγχεται¹⁴
 945 πρὸς τῆς θανούσης ἐμφανῶς¹⁵ κάκιστος ὢν.
 δεῖξον δ', ἐπειδὴ γ' ἐς μίασμ'¹⁶ ἐλήλυθα¹⁷,
 τὸ σὸν πρόσωπον¹⁸ δεῦρ'¹⁹ ἐναντίον²⁰ πατρί.
 σὺ δὴ θεοῖσιν ὥς²¹ περὶ σὸς²² ὦν ἀνῆρ
 ξύνει²³; σὺ σώφρων καὶ κακῶν ἀκήρατος²⁴;

¹ ὕστερος	later
² ὁ πρόσθεν	degene, die eerder was
³ ὑπερβολή τινος	het overtreffen van
⁴ πανοῦργος	sluw, schelmachtig, doortrapt
⁵ προσβάλλω τινι	toevoegen aan
⁶ χθών ἢ, χθονός	de wereld
⁷ μοι δεῖ + <i>inf.</i>	ik moet
⁸ χωρέω	plaats hebben voor
⁹ πέφυκα <i>perf. met praesens betekenis</i> : zijn	
¹⁰ σκέπτομαι	kijken
¹¹ γίγνομαι, <i>perf.part.</i> γεγώς	
¹² αἰσχύνω	te schande maken
¹³ λέκτρον τό	bed, huwelijk
¹⁴ ἐξελέγχομαι	beschuldigd worden
¹⁵ ἐμφανῶς	duidelijk
¹⁶ μίασμα τό	bezoedeling
¹⁷ ἔρχομαι, <i>perf.</i> ἐλήλυθα; <i>Theseus vindt, dat alleen al het zien van Hippolytos hem bezoedelt.</i>	
¹⁸ πρόσωπον τό	gelaat
¹⁹ δεῦρο	hierheen
²⁰ ἐναντίον τινι	tegenover
²¹ ὥς = <i>part.</i>	alsof
²² περὶ σὸς	buitengewoon
²³ σύνειμι	verkeren
²⁴ ἀκήρατος τινος	onbevlekt

- 950 οὐκ ἂν πιθοίμην¹ τοῖσι σοῖς κόμπους² ἐγὼ
 θεοῖσι προσθεῖς³ ἀμαθίαν⁴ φρονεῖν κακῶς.
 ἤδη νυν αὖχει⁵ καὶ δι' ἀψύχου βορᾶς⁶
 σίτοις⁷ καπήλευ⁸, Ὀρφέα⁹ τ' ἄνακτ'¹⁰ ἔχων
 βάκχευε¹¹ πολλῶν γραμμάτων¹² τιμῶν καπνούς¹³.
 955 ἐπεὶ¹⁴ γ' ἐλήφθης. τοὺς δὲ τοιούτους ἐγὼ
 φεύγειν προφωνῶ¹⁵ πᾶσι· θηρεύουσιν¹⁶ γὰρ

-
- | | |
|--------------------------|-----------------------------|
| ¹ πείθομαι | zich laten overreden |
| ² κόμπος | gepoch |
| ³ προστίθημι | toekennen |
| ⁴ ἀμαθία | dwaasheid |
| ⁵ αὖχέω | pochen |
| ⁶ ἄψυχος βορᾶ | vegetarische voedingswijze; |
- Vegetarisch eten was Orphisch en een symbool van reinheid. Hier wordt het beeld opgeroepen van een koopman, die zijn waar (niet-dierlijk eten = reinheid) beter voordoet dan dat het is. Met deze koopman correspondeert Hippolytos, die wel beweert rein te zijn, maar dat volgens Theseus niet is. Orpheus wordt hier als de leermeester van de leugen gezien.*
- | | |
|-----------------------|-------------------------------|
| ⁷ σῖτα τά | eten (meestal van graan) |
| ⁸ καπηλεύω | leuren met, ten toon spreiden |
- ⁹ Ὀρφεύς: Hippolytos is geen orphicus. Dat weet ook Theseus, maar de orphici stonden in de vijfde eeuw bekend als notoire ascetici en bedriegers. Nu Hippolytos' kuisheid in Theseus' ogen bedrog is gebleken, vergelijkt hij Hippolytos met de orphici.
- | | |
|-----------------------------|----------------------------|
| ¹⁰ ἄναξ, ἄνακτος | heer |
| ¹¹ βάκχεύω | in (bakkhische) geestdrift |
- handelen; de cultus van Bakkhos was verbonden met die van Orpheus.
- | | |
|-------------------------|--------------------------|
| ¹² γράμμα τό | letter |
| ¹³ καπνός | rook; er wordt wel vaker |
- denigrerend gesproken over orphische geschriften.
- | | |
|------------------------|----------------------------------|
| ¹⁴ ἐπεὶ | want |
| ¹⁵ προφωνέω | openlijk aankondigen,
bevelen |
| ¹⁶ θηρεύω | jagen |

- σεμνοῖς¹ λόγοισιν, αἰσχροὶ μηχανώμενοι².
 τέθνηκεν ἦδε· τοῦτό σ' ἐκώσειν³ δοκεῖς;
 ἐν τῷδ' ἀλίσκη⁴ πλεῖστον, ὦ κάκιστε σὺ·
 960 ποῖοι γὰρ ὅρκοι⁵ κρείσσονες⁶, τίνες λόγοι
 τῆσδ'⁷ ἂν γένοιντ' ἂν, ὥστε⁸ σ' αἰτίαν⁹ φυγεῖν;
 μισεῖν¹⁰ σε φήσεις¹¹ τήνδε καὶ τὸ δὴ νόθον¹²
 τοῖς γνησίοισι¹³ πολέμιον πεφυκέναι¹⁴.
 κακὴν ἄρ' αὐτὴν ἔμπορον¹⁵ βίου λέγεις,
 965 εἰ δυσμενεῖα¹⁶ σῇ¹⁷ τὰ φίλτατ' ὤλεσεν.
 ἀλλ' ὥς¹⁸ τὸ μῶρον¹⁹ ἀνδράσιν μὲν οὐκ ἔνι²⁰,
 γυναιξὶ δ' ἐμπέφυκεν; οἷδ' ἐγὼ νέους,
 οὐδὲν γυναικῶν ὄντας ἀσφαλεστέρους²¹,
 ὅταν ταράξῃ¹ Κύπρις ἡβῶσαν² φρένα³.

¹ σεμνός	plechtstatig, fatsoenlijk
² μηχανάομαι	listig beramen
³ ἐκώζω	redden uit
⁴ ἀλίσκομαι	betraapt worden
⁵ ὅρκος	eed
⁶ κρείσσων < καρτερός	beter
⁷ Theseus wijst naar Phaidra	
⁸ ὥστε + <i>inf./a.c.i.</i>	zodat je kunt
⁹ αἰτία	schuld
¹⁰ μισέω	haten
¹¹ φημί	zeggen
¹² νόθος	onecht
¹³ γνήσιος	wettig, echt
¹⁴ πέφυκα < φύομαι	zijn
¹⁵ ἔμπορος ἢ/ὅ	reizigster
¹⁶ δυσμένεια	vijandschap
¹⁷ σός, σή, σόν	jouw
¹⁸ Lees: ἐρεῖς ὥς	
¹⁹ μῶρος	dwaas
²⁰ ἔνι = ἔνεστι = ἐμπέφυκε	
²¹ ἀσφαλής	stabiel

- 970 τὸ δ' ἄρσεν⁴ αὐτοὺς ὠφελεῖ⁵ προσκείμενον⁶.
 νῦν οὖν—τί ταῦτα σοῖς ἀμιλλῶμαι⁷ λόγοις
 νεκροῦ παρόντος μάρτυρος⁸ σαφεστάτου;
 ἔξερξε⁹ γαίης τῆσδ' ὅσον τάχος¹⁰, φυγὰς¹¹,
 καὶ μήτ' Ἀθήνας τὰς θεοδμήτους¹² μόλης¹³,
 975 μήτ' εἰς ὄρους¹⁴ γῆς ἧς ἐμὸν κρατεῖ¹⁵ δόρυ¹⁶.
 εἰ γὰρ παθών¹⁷ γε σοῦ τάδ' ἠσσηθήσομαι¹⁸,
 οὐ μαρτυρήσει¹⁹ μ' Ἴσθμιος Σίνις²⁰ ποτὲ
 κτανεῖν ἑαυτόν, ἀλλὰ κομπάζειν²¹ μάτην¹,

¹ ταράσσω	verwarren
² ἡβάω	volwassen, krachtig, onstuimig zijn
³ φρήν	hart
⁴ ἄρσην	mannelijk
⁵ ὠφελέω	helpen
⁶ πρόσκειμαι	horen bij
⁷ ἀμιλλάομαι	strijden
⁸ μάρτυς, μάρτυρος	getuige
⁹ ἔξερξε	zich weg scheren
¹⁰ τάχος τό; <i>vul aan</i> ἐστίν	snelheid
¹¹ φυγὰς, φυγάδος	balling
¹² θεόδμητος	door de goden gebouwd
¹³ ἔμολον <i>aor.</i>	gaan
¹⁴ ὄρος ό	grens
¹⁵ κρατέω τινος	heersen over
¹⁶ δόρυ τό	lans
¹⁷ πάσχω, <i>aor.</i> ἔπαθον	
¹⁸ ἠσάομαι	overwonnen worden
¹⁹ μαρτυρέω	getuigen
²⁰ Σίνις: Theseus, die in Troizen was opgegroeid, ging na zijn prille jeugd op weg naar Athene. Op zijn reis wist hij allerlei gespuis op de Isthmos uit te schakelen, zo ook Sinis. Sinis boog een den om tot op de grond en vroeg een voorbijganger te helpen, die vast te houden, dan liet hij los en de voorbijganger schoot door de lucht.	
²¹ κομπάζω	pochen

οὐδ' αἱ θαλάσση σύννομοι² Σκιρωνίδες³
 980 φήσουσι πέτραι⁴ τοῖς κακοῖς μ' εἶναι βαρύν⁵.

Koor

οὐκ οἶδ' ὅπως⁶ εἴποιμ' ἄν εὐτυχεῖν⁷ τινα
 θνητῶν· τὰ γὰρ δὴ πρῶτ' ἀνέστραπται⁸ πάλιν.

Vragen

1. *Waarop doelt Theseus in vs. 882 met τόδε .. κακόν vs. 884?*
2. *Waarvan is πνλαῖς vs. 882 het beeld?*
3. *In vs. 886 wordt van het oog van Zeus gesproken. Aan wiens oog zou je eerder denken? Waarom wordt hier toch van dat van Zeus gesproken?*
4. *Wat wil het koor in vs. 891?*
5. *Theseus laat zijn wraak op zijn zoon toch niet geheel over aan de god. Wat is zijn eigen aandeel?*
6. *Tot twee maal toe geeft Theseus aan er enigszins op te rekenen, dat Poseidon zijn belofte niet nakomt. Citeer beide Griekse tekstelementen.*
7. *Waarom noemt Theseus Hippolytos' leven in vs. 899 λυπρὸν?*

¹ μάτην	zonder reden
² σύννομος	samenlevend, verbonden met
³ Σκιρωνίς, ἰδος	Skironisch; Skiroon liet voorbijgangers zijn voeten wassen en terwijl ze dat deden, gooide hij ze in zee.
⁴ πέτρα ἢ	rots
⁵ βαρύν	zwaar
⁶ ὅπως	hoe
⁷ εὐτυχέω	succes hebben, gelukkig zijn
⁸ ἀναστρέφω, <i>perf m.</i> ἀνέστραμμαι	op de kop zetten

8. *Waarom noemt het koor Hippolytos' komst ἐς καιρὸν vs. 899?*
9. *Welke woorden moeten Hippolytos' onschuld weergeven in de vs. 902-4. Citeer de twee tekstelementen.*
10. *Welke woorden in vs. 907-8 zou Theseus kunnen opvatten als een aanwijzing van Hippolytos' schuld?*
11. *Waaruit blijkt, dat Hippolytos werkelijk informatie wenst te krijgen? Citeer twee Griekse tekstelementen uit vs. 902-12.*
12. *Leg de betekenis uit van vs. 912/3.*
13. *Wie worden in het algemeen en wie met name met μαῖλλον ἢ φίλους in vs. 914 bedoeld?*
14. *Leg Theseus' woorden van vs. 916-20 uit.*
15. *Waarom noemt Hippolytos de Persoon van vs. 921/2 ὅστις .. ἀναγκάσαι een σοφιστήν?*
16. *Wat voor verwijt maakt Hippolytos zijn vader?*
17. *Theseus' woorden van vs. 925-31 zijn nogal apokryptisch. Leg de betekenis van zijn woorden exact uit in relatie tot Hippolytos.*
18. *In zijn reactie in de vs. 932 e.v. geeft Hippolytos aan begrepen te hebben, dat zijn vader op hem doelde. Welk eerder woord van Theseus heeft Hippolytos op dat idee gebracht?*
19. *Wat vreest Theseus ten aanzien van de normen in vs. 936-39?*
20. *In hoeverre lijkt de wereld geschetst in vs. 940-42 op het mythische beeld van de onderwereld?*
21. *Waarom spreekt Theseus in vs. 945 van ἐμφανῶς?*
22. *Waarom vindt Theseus zich in vs. 946 bezoedeld?*
23. *Als Hippolytos onschuldig is, is het vreemd, dat hij zijn vader niet aankijkt in vs. 947. Wat zou hiervan de verklaring kunnen zijn?*
24. *Welke woorden gebruikt Theseus sarcastisch in 948e.v.?*

25. Welke dwaasheid heeft Hippolytos volgens Theseus de goden toegekend vs. 951?
26. Waaruit bestaat dat *φρονεῖν κακῶς* vs. 951?
27. Als aanhanger van Artemis is het toch een beetje vreemd, dat Hippolytos vegetarisch eet vs. 952. Waarom is dat vreemd?
28. Waarop is Hippolytos vs. 955 betrappt?
29. Wie bedoelt Theseus met *τοὺς τοιούτους* vs. 955?
30. Wat wordt bedoeld met *τοὔτό* vs. 958?
31. Op welk bewijs van Phaidra doelt Theseus in vs. 961?
32. Leg uit wat *τὸ πεφυκέναι* vs. 962/3 betekent.
33. Omschrijf de betekenis van *ἔμπορον βίου* vs. 964 en *τὰ φίλτατ'* vs. 965.
34. Wat wordt hier exact bedoeld met *μῶρον* vs. 966?
35. Leg de strekking uit van vs. 970.
36. Waarom mag Hippolytos niet naar Athene?
37. Leg uit wat de vs. 976-80 betekenen.

e. De verdediging van Hippolytos

Hippolytos

- πάτερ, μένος¹ μὲν ξύστασίς² τε σῶν φρενῶν
 δεινή· τὸ μέντοι³ πρᾶγμ' ἔχον καλοὺς λόγους,
 985 εἴ τις διαπτύξειεν⁴, οὐ καλὸν τόδε.
 ἐγὼ δ' ἄκομψος⁵ εἰς ὄχλον⁶ δοῦναι λόγον⁷,
 ἐς ἡλικας⁸ δὲ κῶλίγους σοφώτερος⁹.
 ἔχει δὲ μοῖραν¹⁰ καὶ τόδ'· οἱ γὰρ ἐν¹¹ σοφοῖς
 φαῦλοι¹² παρ' ὄχλῳ μουσικώτεροι¹³ λέγειν.
 990 ὅμως δ' ἀνάγκη, ξυμφορᾶς¹⁴ ἀφιγμένης,
 γλῶσσάν μ' ἀφεῖναι¹⁵. πρῶτα δ' ἄρξομαι λέγειν,
 ὅθεν¹⁶ μ' ὑπῆλθες¹⁷ πρῶτον ὡς¹⁸ διαφθερῶν¹⁹
 κοῦκ ἀντιλέξοντ'¹. εἰσορᾶς φάος² τόδε

-
- | | |
|--|---------------------------------------|
| ¹ μένος τό | woede |
| ² ξύστασίς ἡ | starheid |
| ³ μέντοι | maar |
| ⁴ διαπτύσσω | onthullen |
| ⁵ ἄκομψος | onontwikkeld |
| ⁶ ὄχλος ὁ | menigte |
| ⁷ λόγόν δίδωμι | rekenschap geven, spreken |
| ⁸ ἡλιξ, ἡλικος | leeftijdgenoot |
| ⁹ σοφός | bedreven |
| ¹⁰ ἔχω μοῖραν | een toegewezen deel hebben, fair zijn |
| ¹¹ ἐν τινι | in de ogen van |
| ¹² φαῦλος | dom |
| ¹³ μουσικός | vaardig; <i>vul aan</i> εἰσι |
| ¹⁴ ξυμφορᾶ | nood, ongeluk |
| ¹⁵ γλῶσσαν ἀφίημι | spreken |
| ¹⁶ ὅθεν | vanaf het moment waarop |
| ¹⁷ ὑπέρχομαι | onverwachts aanvallen |
| ¹⁸ ὡς + <i>part. fut.</i> | |
| ¹⁹ διαφθείρω, <i>fut.</i> διαφθερέω | |

καὶ γαῖαν³. ἐν τοῖσδ'⁴ οὐκ ἔνεστ' ἀνὴρ ἐμοῦ,
 995 οὐδ' ἦν σὺ μὴ φῆς⁵, σωφρονέστερος γεγώς⁶.
 ἐπίσταμαι γὰρ πρῶτα μὲν θεοὺς σέβειν⁷,
 φίλοις τε χρῆσθαι⁸ μὴ ἀδικεῖν πειρωμένοις⁹,
 ἀλλ' οἷσιν αἰδῶς¹⁰ μήτ' ἐπαγγέλλειν¹¹ κακὰ
 μήτ' ἀνθυπουργεῖν¹² αἰσχροῖς τοῖσι χρωμένοις¹³,
 1000 οὐκ ἐγγελαστής¹⁴ τῶν ὀμιλούντων¹⁵, πάτερ,
 ἀλλ' αὐτὸς¹⁶ οὐ παροῦσι καγγύς ὢν φίλοις.
 ἐνὸς δ' ἄθικτος¹⁷, ὧ με νῦν ἐλεῖν δοκεῖς.
 λέχους¹⁸ γὰρ ἐς τόδ' ἡμέρας¹⁹ ἀγνὸν²⁰ δέμας²¹.
 οὐκ οἶδα πρᾶξιν²² τήνδε πλὴν λόγῳ κλύων²³

¹ ἀντιλέγω	tegenspreken
² φάος τό	het licht
³ γαῖα ἡ	de aarde
⁴ <i>Verwijst naar</i> φάος en γαῖαν	
⁵ μὴ φημι	ontkennen
⁶ γίγνομαι, <i>part. perf.</i> γεγώς	
⁷ σέβω	eerbied hebben voor
⁸ χρᾶομαι τινι	gebruiken, omgaan met
⁹ πειράομαι	proberen
¹⁰ αἰδῶς ἐστι μὴ + <i>inf.</i>	zich ervoor schamen te
¹¹ ἐπαγγέλλω	oproepen tot
¹² ἀνθυπουργέω	terug doen
¹³ οἱ χρωμένοι	degenen, die met me omgaan
¹⁴ ἐγγελαστής ὁ	bespotter
¹⁵ ὀμιλέω	omgaan met
¹⁶ αὐτὸς = ὁ αὐτὸς	dezelfde
¹⁷ ἄθικτος τινος	onaangeraakt door
¹⁸ λέχος τό	het bed
¹⁹ τόδ' ἡμέρας	de dag van vandaag (<i>gen. part.</i>)
²⁰ ἀγνός τινος	rein, niet aangeraakt door
²¹ δέμας τό	gestalte
²² πρᾶξις ἡ	daad, handeling
²³ κλύω	horen

- 1005 γραφή¹ τε λεύσσων². οὐδὲ ταῦτα γὰρ σκοπεῖν³
 πρόθυμός⁴ εἰμι, παρθένον⁵ ψυχὴν ἔχων.
 καὶ δὴ⁶ τὸ σῶφρον⁷ τοῦμόν οὐ πείθει σ'. ἔτω⁸.
 δεῖ δὴ σε δεῖξαι τῷ τρόπῳ⁹ διεφθάρην¹⁰.
 πότερα τὸ τῆσδε¹¹ σῶμ' ἐκαλλιστεύετο¹²
- 1010 πασῶν γυναικῶν; ἢ σὸν οἰκήσιν δόμον¹³
 ἔγκληρον¹⁴ εὐνήν¹⁵ προσλαβὼν ἐπήλπισα¹⁶;
 μάταιος¹⁷ ἄρ'¹⁸ ἦν¹⁹, οὐδαμοῦ²⁰ μὲν²¹ οὖν φρενῶν²².
 ἀλλ' ὥς²³ τυραννεῖν ἡδύ; τοῖσι σώφροσιν
 ἥκιστά²⁴ γ', εἰ μὴ τὰς φρένας διέφθορεν²⁵

¹ γραφή	schilderij
² λεύσσω	zien
³ σκοπέω	bekijken, zien
⁴ πρόθυμός	begerig
⁵ παρθένος	meisje, <i>adj.</i> maagdelijk
⁶ καὶ δὴ	goed, ..
⁷ σῶφρον	bezonnen
⁸ ἔτω	dat moet dan maar!
⁹ τῷ τρόπῳ < τίνι τρόπῳ	hoe
¹⁰ διαφθείρομαι, <i>aor. pass</i> διεφθάρην	verleid worden
¹¹ Verwijst naar Phaidra	
¹² καλλιστεύομαι	de mooiste zijn
¹³ δόμος	huis
¹⁴ ἔγκληρος	met rijke erfenis
¹⁵ εὐνή	(huwelijks)bed
¹⁶ ἐπελπίζω	erop hopen te
¹⁷ μάταιος	dwaas
¹⁸ ἄρ' = ἄρα	dan, zo moet je weten
¹⁹ <i>als irrealis</i> : ik zou zijn	
²⁰ οὐδαμοῦ τινος <i>gen. part.</i>	nergens van/in/te
²¹ μὲν = μὴν	voorwaar
²² φρενές αἰ	verstand
²³ ἀλλ' ὥς	maar wilt u zeggen dat ..
²⁴ ἥκιστά <i>adv.</i>	geenszins
²⁵ διαφθείρω, <i>perf.</i> διέφθορα	te gronde richten

- 1015 θνητῶν¹, ὅσοισιν ἀνδάνει², μοναρχία.
 ἐγὼ δ' ἀγῶνας³ μὲν κρατεῖν⁴ Ἑλληνικοὺς
 πρῶτος⁵ θέλοιμ' ἄν, ἐν πόλει δὲ δεύτερος
 σὺν τοῖς ἀρίστοις εὐτυχεῖν⁶ αἰεὶ φίλοις.
 πράσσειν⁷ τε γὰρ πάρεστι, κίνδυνός τ' ἀπὼν⁸
- 1020 κρείσσω⁹ δίδωσι τῆς τυραννίδος χάριν¹⁰.
 ἐν οὐ λέλεκται¹¹ τῶν ἐμῶν, τὰ δ' ἄλλ' ἔχεις·
 εἰ μὲν γὰρ ἦν μοι μάρτυς¹² οἷός¹³ εἰμ' ἐγώ,
 καὶ τῆσδ'¹⁴ ὁρώσης φέγγος¹⁵ ἡγωνιζόμεν¹⁶,
 ἔργοις ἄν εἶδες τοὺς κακοὺς διεξιῶν¹⁷.
- 1025 νῦν δ' ὄρκιον σοι Ζῆνα¹⁸ καὶ πέδον¹⁹ χθονός²⁰
 ὄμνυμι²¹ τῶν σῶν μήποθ' ἄψασθαι¹ γάμων

¹ θνητός	sterveling
² ἀνδάνει τινι	behagen aan
³ οἱ Ἑλληνικοὶ ἀγῶνες	de Griekse wedstrijden
⁴ κρατέω	winnen
⁵ πρῶτος, δεύτερος	<i>predicatief</i>
⁶ εὐτύχew	gelukkig zijn
⁷ πράσσω	politieke invloed hebben
⁸ ἀπὼν, ἀπειμι	afwezig zijn <i>part. dominant</i> <i>gebruikt</i>
⁹ καρτερός, κρείσσω	
¹⁰ χάρις ἡ	aantrekkingskracht
¹¹ λέλεγμαι <i>perf.M/P van</i> λέγω	
¹² μάρτυς	getuige
¹³ οἷός	wat voor iemand
¹⁴ <i>Verwijst naar Pahaidra.</i>	
¹⁵ φέγγος τό	licht
¹⁶ ἀγωνίζομαι	zich verdedigen
¹⁷ διεξιέμι	ondervragen
¹⁸ Ζῆν ὄρκιος	Zeus van de eed
¹⁹ πέδον τό	bodem
²⁰ χθών ἢ, χθονός	aarde
²¹ ὄμνυμι τινα	zweren bij

μηδ' ἂν θελήσαι μηδ' ἂν ἔννοιαν² λαβεῖν.
 ἧ τᾶρ³ ὀλοίμην ἀκλεῆς⁴ ἀνώνυμος⁵,
 ἄπολις ἄοικος⁶, φυγὰς⁷ ἀλητεύων⁸ χθόνα,
 1030 καὶ μήτε πόντος μήτε γῆ δέξαιτό μου
 σάρκα⁹ θανόντος, εἰ κακὸς πέφυκ'¹⁰ ἀνὴρ.
 εἰ δ' ἦδε δειμαίνουσ'¹¹ ἀπώλεσεν βίον,
 οὐκ οἶδ'. ἐμοὶ γὰρ οὐ θέμις¹² πέρα¹³ λέγειν.
 ἔσωφρόνησεν¹⁴ οὐκ ἔχουσα σωφρονεῖν,
 1035 ἡμεῖς δ' ἔχοντες¹⁵ οὐ καλῶς ἐχρώμεθα.

Vragen

1. Wat bedoelt Hippolytos met καλοὺς λόγους in vs. 984?
2. a. De vs. 986 e.v. zijn in tegenstelling tot de inhoud het product van iemand vaardig in de retoriek. Laat dat zien.
 b. Op wiens conto moet je deze retorische vaardigheid zetten?
3. Als wat voor persoon kwalificeert Hippolytos zichzelf in vs. 986/7?

¹ ἄπτομαι τιнос	iets vastpakken
² ἔννοια ἧ	gedachte, idee, plan
³ ἧ τᾶρ'	heus
⁴ ἀκλεῆς	roemloos
⁵ ἀνώνυμος	naamloos
⁶ ἄοικος	zonder woning
⁷ φυγὰς ὁ	balling
⁸ ἀλητεύω τι	zwerven over/door
⁹ σὰρξ ἧ	vlees
¹⁰ = πέφυκα	ik ben
¹¹ δειμαίνω	vrezen
¹² θέμις (ἔστι)	het is geoorloofd
¹³ πέρα	verder
¹⁴ σωφρονέω	verstand hebben, bezonnen zijn
¹⁵ Vul aan σωφρονεῖν	

4. *Leg de strekking uit van de vs. vs. 988/9.*
5. *Waarnaar verwijst ξυμφορᾶς vs. 990?*
6. *Vertel, waarop Hippolytos met ὄθεν vs. 992 doelt?*
7. *Hippolytos beschuldigt zijn vader van onbillijkheid. Laat dat zien in vs. 992 e.v..*
8. *Waaruit bestaat het σωφρονέστερος vs. 995 van Hippolytos volgens de tekst?*
9. *Noem concreet wat Hippolytos bedoelt met ἐνὸς vs. 1002. Citeer het woord in het vervolg, dat daarop doelt.*
10. *Welk woord gebruiken wij voor γραφῇ vs. 1005?*
11. *Het woord παρθένον in vs. 1006 heeft iets paradoxaals. Leg uit.*
12. *In vs. 1007 geeft Hippolytos uiting aan enige persoonlijke frustratie. Laat dat zien.*
13. *Waarom vraagt Hippolytos in vs. 1008 zijn vader?*
14. *Waarom zou het wel eens zo hebben kunnen lopen, dat Hippolytos niet de heerschappij van zijn vader zou erven vs. 1010 e.v.?*
15. *Wat komt voor Hippolytos op de eerste plaats en wat op de tweede vs. 1012?*
16. *Wat zijn voor Hippolytos de voordelen van de positie zoals in vs. 1017 e.v. beschreven?*
17. *Wanneer zou volgens Hippolytos zijn vader de slechten ontmaskeren in de vs.1021? Wie zijn met die slechteriken bedoeld?*
18. *Waarom roept Hippolytos Zeus en de aardbodem aan? Hoe komt dat laatste in het vervolg naar voren?*
19. *Welk stijlmiddel staat in vs. 1026/7?*
20. *Welk stijlmiddel met name valt op in vs. 1028/9?*
21. *Leg de betekenis uit van de paradox vs. 1034.*

f. *Hippolytos verbannen*

Koorleidster

U hebt uw schuld voldoende weerlegd en daarbij hebt u een eed bij de goden, een groot onderpand, afgelegd.

Theseus

Is hij niet een bezweerder en tovenaar, omdat hij gelooft met zachtmoedigheid mijn ziel te zullen
1040 overwinnen, hoewel hij zijn vader heeft onteerd?

Hippolytos

Ja, zeer bewonder ik dat van u, vader:
als u immers mijn zoon was en ik uw vader, zou ik u heus gedood hebben en niet met ballingschap straffen, als u tenminste mijn vrouw wilde aanraken.

Theseus

1045 Hoe heb je dit jou waardig gezegd. Niet zo zul je sterven, juist zoals jij voor jezelf de wet hebt vastgesteld: een snelle dood is zeer gemakkelijk voor een ongelukkig man, maar wanneer jij als balling ver van je vaderland doolt in den vreemde, zul jij je leven sluiten.

1050 Want dat is voor een goddeloos man het loon¹.

Hippolytos

Wee mij, wat zult u doen? zult u niet de tijd als informant tegen mij nemen? Maar zult u mij

¹ Dit vers is een interpolatie.

verbannen uit het land?

Theseus

Ja, verder dan de zee en de grenzen van Atlas,
als ik dat soms kan, omdat ik je haat.

Hippolytos

1055 Zult u zonder mijn eed, mijn woord, uitspraken van
zieners getoetst te hebben mij, zonder proces uit het
land verbannen?

Theseus

Deze brief zonder voorspelling uit betrouwbare
beschuldigingen tegen jou. Maar om de vogels, die
over het hoofd vliegen, bekommer ik mij echt niet.

Hippolytos

1060 Goden, waarom dan doe ik mijn mond niet open,
aangezien ik toch door u, die ik vereer, te gronde
word gericht? Spreken? Dat zeker niet. Ik kan hem
echt niet overtuigen, die ik moet overtuigen,
maar ik zou wel voor niets de eed, die ik heb
afgelegd, verbreken.

Theseus

Wee mij, hoe zal jouw vroomheid mijn dood zijn.
1065 Ga zo snel mogelijk uit je vaderland.

Hippolytos

Waarheen dan zal ik, ongelukkige, me wenden? Naar
het huis van welke gastvriend zal ik gaan, nu ik
hierom verbannen ben.

Theseus

Naar dat van hem, die zich erover verheugt
vrouwenschenders en deelgenoten in het kwaad met
echtgenotes als gasten te ontvangen.

Hippolytos

1070 Ach, ach, dit steekt mij diep. Ik kan hierom wel
huilen, als ik slecht schijn te zijn en u dit van mij
denkt.

Theseus

Toentertijd moest je hierom klagen en dit tevoren
weten, toen jij het waagde je aan je vaders echtgenote
te vergrijpen.

Hippolytos

Huis, moge jij voor mij je stem verheffen,
1075 en getuigen, of ik een slechte man ben.

Theseus

Slim neem jij je toevlucht tot stomme getuigen,
maar de daad geeft jou zonder te getuigen aan als
slecht.

Hippolytos

Ach, kon ik maar tegenover mezelf gaan staan en
mezelf in het gezicht zien om de rampen, die ik lijd,
te bewenen.

Theseus

1080 Veel meer heb jij je best gedaan jezelf te eren
dan in rechtvaardigheid je ouders vroom te
behandelen.

Hippolytos

Rampzalige moeder, bitter baren. Moge nooit iemand van mijn vrienden een bastaard zijn.

Theseus

Slaven sleept hem weg. Horen jullie niet, dat hij hier
1085 allang een balling is, terwijl hij toch tot mij spreekt?

Hippolytos

Als iemand van hen mij aanraakt, zal hij het bezuren.
U zelf echter, als u het hart hebt, moet mij verdrijven.

Theseus

Dat zal ik doen, als jij niet naar mijn woorden luistert.
Want geen medelijden om jouw ballingschap
bekruipt me.

Hippolytos

1090 Het staat vast, naar het schijnt. Ik ongelukkige,
aangezien ik de waarheid wel weet, maar niet,
hoe ik die moet vertellen. Dochter van Leto,
mij geliefdste van de goden, mijn metgezellin,
medejageres, ik zal dan het heerlijke Athene
ontvluchten. Welaan, gegroet zij de stad en het land
1095 van Erechtheus. Land van Troizen, hoeveel geluk heb
jij te bieden om je jeugd door te brengen.
Gegroet. Want ik spreek je aan, terwijl ik je
voor het laatst zie. Welaan, mijn jonge kameraden
van dit land, spreekt mij toe en doet mij uit dit land
uitgeleide.
1100 Weet, dat jullie nooit een ander, kuiser man dan mij
zullen zien, ook al is mijn vader niet die mening
toegedaan.

IX. DERDE STASIMON

De door Theseus geuite vervloeking van Hippolytos is na vs. 890 niet meer ter sprake gekomen en is uit onze geest verdwenen. De straf van de verbanning heeft het merendeel van de aandacht gekregen. Ook in dit koorlied staat geen woord over de vloek.

Koor

str.a Waarlijk, zeer verlichten
de zorgen der goden mijn smarten,
wanneer ik daaraan denk.

- 1105 Maar terwijl ik diep in mij op een zeker inzicht hoop,
blijf ik daarvan verstoken,
als ik onder de lotgevallen en daden
van de mensen kijk. Want alles is onberekenbaar
en voor de mensen verandert
1110 altijd rondzwerfend het leven.

ant.a Och, moge mij, die daarom bid,
het lot van Godswege dit geven:
geluk en een hart
onbevlekt door verdriet.

- 1115 Mogen er in mij noch oprechte
noch vals gemunte gedachten zijn,
maar moge ik inschikkelijk
en 's morgens mijn aard veranderend
altijd een gelukkig leven lijden.

1120 **str.b** Ik heb geen onbevlekt hart meer,
 nu ik het onverwachte zie,
 aangezien ik gezien, ja, gezien heb,
 hoe door de woede van de vader
 de duidelijkste ster van het Griekse Athene
 1125 naar een ander land wordt gestuurd.
 Strand van Troizens kust,
 kreupelhout van de bergen,
 waar hij met snelvoetige honden aan de zijde van
 1130 de eerwaardige Diana dieren placht te doden.

ant.b Niet meer zult u
 het tweespan van Enetische paarden¹ bestijgen
 en de racebaan om Limnai met de voeten
 van uw getrainde paarden bezetten. De muziek,
 1135 die slapeloos was onder de kam van de lier
 en haar snaren, zal staken in uw vaderlijk huis.
 Onbekranst zijn de rustplaatsen van Leto's dochter
 in het hoge groen.
 1140 Door uw ballingschap is voor de meisjes
 hun huwelijkswedijver om uw bed voorbij.

Epode

Ik nu zal door uw ongeluk
 met tranen een ongelukkig lot dragen.
 Ongelukkige moeder, u bracht een kind voort,
 1145 waarvan u niet hebt genoten. Ach

¹ Zie noot ad vs.231.

Ik wrok op de goden.
O, o. Jullie Chariten¹,
die met elkaar verbonden zijn, waarom zenden jullie
de ongelukkige, die niet schuldig is aan verblinding,
1150 weg van dit huis.

¹ De Chariten zijn de godinnen, die gratie en schoonheid koppelen aan al het menselijke. Zij hadden Hippolytos onder hun hoede moeten nemen, omdat in hem deze kenmerken aanwezig waren.

X. VIERDE EPEISODION

Een dienaar van Hippolytos komt op.

Koorleidster

Kijk, ik zie hier een dienaar van Hippolytos
met donkere blik zich haastig naar het huis begeven.

Bode

Waarheen moet ik gaan, vrouwen, om Theseus, de
heer van dit land, te vinden? Als jullie het tenminste
1155 weten, zegt het dan. Is hij binnen in het huis?

Koorleidster

Hier komt hij vanzelf naar buiten.

Bode

Theseus, ik breng een betreurenswaardig bericht
aan u en uw burgers, die de stad Athene
en het Troizeense land bewonen.

Theseus

1160 Wat is er? Toch niet heeft een vreselijk ongeluk
de twee naburige steden getroffen?

Bode

Hippolytos leeft niet meer, om het kort te zeggen.
Hoewel, hij ziet het licht nog maar net.

Theseus

1165 Waardoor? Toch niet is iemand hem vijandig
geworden, omdat hij diens vrouw, zoals die van zijn
vader heeft verkracht?

Bode

Zijn eigen wagen en de vervloekende gebeden van
uw mond, die u voor uw zoon tot uw vader bad,
hebben hem te gronde gericht.

Theseus

1170 Goden en Poseidoon, hoe terecht dan bent u mijn
vader, aangezien u naar mijn vervloekingen hebt
geluisterd.
Hoe precies is hij om het leven gekomen? Spreek op.
Hoe heeft Dike's val hem, die mij geschonden heeft,
getroffen?

Bode

ἡμεῖς μὲν ἀκτῆς¹ κυμοδέγμονος² πέλας³
ψήκτραισιν⁴ ἵππων ἐκτενίζομεν⁵ τριχάς⁶
1175 κλαίοντες· ἦλθε γάρ τις ἄγγελος λέγων
ὥς οὐκέτ' ἐν γῇ τῇδ' ἀναστρέψοι⁷ πόδα
Ἴππόλυτος, ἐκ σοῦ τλήμονας⁸ φυγὰς¹ ἔχων.

¹ ἀκτὴ ἡ	kaap
² κυμοδέγμων	golven opvangend
³ πέλας τινος	dichtbij
⁴ ψήκτρα	roskam
⁵ κτενίζω	kammen
⁶ θρίξ ἡ, τριχός	haar
⁷ ἀναστρέφω πόδα	vertoeven (de voet draaien)
⁸ τλήμων	rampzalig

ὁ δ' ἦλθε ταῦτόν² δακρύων³ ἔχων μέλος⁴
 ἡμῖν ἐπ' ἀκτάς· μυρία⁵ δ' ὀπισθόπους⁶
 1180 φίλων ἅμ' ἔστειχ'⁷ ἡλίκων <θ> ὁμήγυρις⁸.
 χρόνῳ⁹ δὲ δήποτ'¹⁰ εἶπ' ἀπαλλαχθεῖς¹¹ γόων·
 Τί ταῦτ' ἀλύω¹²; πειστέον¹³ πατρὸς λόγοις.
 ἐντύναθ'¹⁴ ἵππους ἄρμασι¹⁵ ζυγηφόρους¹⁶,
 δμῶες¹⁷· πόλις γὰρ οὐκέτ' ἔστιν ἡδε μοι.
 1185 τοῦνθένδε¹⁸ μέντοι¹⁹ πᾶς ἀνὴρ ἡπείγετο²⁰,
 καὶ θᾶσσον²¹ ἢ λέγοι τις ἐξηρτυμένας²²
 πῶλους²³ παρ' αὐτὸν δεσπότην ἐστήσαμεν.
 μάρπτει²⁴ δὲ χερσὶν ἡνίας¹ ἀπ' ἄντυγος²,

¹ φυγή ἡ	vlucht, ballingschap
² ὁ αὐτός τινι	dezelfde als
³ δάκρυον τό	traan
⁴ μέλος τό	lied
⁵ μυρίοι	10.000-en, ontelbare
⁶ ὀπισθόπους	dienaar
⁷ στείχω	gaan
⁸ ὁμήγυρις ἡ	vergadering, verzameling
⁹ χρόνῳ	na een tijdje
¹⁰ δήποτε	eindelijk
¹¹ ἀπαλλάσσομαι τινος	zich verwijderen van
¹² ἀλύω	opgewonden zijn
¹³ πειστέον ἐστιν, πείθομαι	men moet gehoorzamen aan
¹⁴ ἐντύνω	gereedmaken
¹⁵ ἄρμα τό	wagen
¹⁶ ζυγηφόρος	jukdragend
¹⁷ δμῶς ὁ	dienaar
¹⁸ τοῦνθένδε	vervolgens
¹⁹ μέντοι	echter
²⁰ ἐπείγομαι	zich haasten
²¹ θᾶσσον <i>adv.</i>	sneller
²² ἐξαρτύω	gereedmaken
²³ πῶλος	veulen, paard
²⁴ μάρπτω	grijpen

αὐταῖσιν ἀρβύλαισιν³ ἀρμόσας⁴ πόδα.
 1190 καὶ πρῶτα μὲν θεοῖς εἶπ' ἀναπτύξας⁵ χέρας·
 Ζεῦ, μηκέτ' εἶην, εἰ κακὸς πέφυκ' ἀνὴρ·
 αἰσθοίτο⁶ δ' ἡμᾶς ὡς ἀτιμάζει⁷ πατὴρ
 ἦτοι⁸ θανόντας ἢ φάος⁹ δεδορκότας¹⁰.
 καὶ τῷδ'¹¹ ἐπῆγε¹² κέντρον¹³ ἐς χεῖρας λαβῶν
 1195 πῶλοις ὁμαρτῇ¹⁴. πρόσπολοι¹⁵ δ' ὑφ' ἄρματος
 πέλας¹⁶ χαλινῶν¹⁷ εἰπόμεσθα δεσπότη
 τὴν εὐθὺς¹⁸ Ἄργους¹⁹ καπιδαυρία²⁰ ὁδόν.
 ἐπεὶ δ' ἔρημον χῶρον εἰσεβάλλομεν²¹,
 ἀκτὴ τις ἔστι τοῦπέκεινα²² τῆσδε γῆς

¹ ἡνία ἡ	teugel	
² ἄντυξ, ἄντυγος ἡ	(rand van) de wagenbak	
³ ἀρβύλη ἡ	laars	
⁴ ἀρμόζω τινι τι	iets in iets passen	
⁵ ἀναπτύσσω	openen	
⁶ αἰσθάνομαι, <i>aor.</i> ἡσθόμην		
⁷ ἀτιμάζω	smadelijk behandelen	
⁸ ἦτοι .. ἦ ..	hetzij .. hetzij ..	
⁹ φάος τό	het licht	
¹⁰ δέρομαι, <i>perf. met praes. betekenis</i> δέδορκα	zien	
¹¹ ἐν τῷδε	op dit moment	
¹² ἐπάγω τι τινι	iets naar iets toe brengen	
¹³ κέντρον τό	prikkel, zweep	
¹⁴ ὁμαρτῇ	tegelijk	
¹⁵ πρόσπολος ὁ	dienaar	
¹⁶ πέλας τινος	dichtbij	
¹⁷ χαλινός ὁ	teugel	
¹⁸ εὐθὺς <i>adv.</i>	onmiddellijk, direct	
¹⁹ Ἄργος το, Ἄργους	Argos (<i>stad op de Peloponnesos</i>)	
²⁰ Ἐπιδαυρία ἡ	het Epidaurische (<i>streek op de Peloponnesos, waar de stad Epidauros ligt</i>)	
²¹ εἰσβάλλω	binnenkomen	
²² τοῦπέκεινα τινος	buiten	

- 1200 πρὸς¹ πόντον ἤδη κειμένη Σαρωνικόν².
 ἔνθεν τις ἡχώ³ χθόνιος⁴ ὡς βροντῇ⁵ Διὸς
 βαρύν⁶ βρόμον⁷ μεθῆκε⁸, φρικώδη⁹ κλύειν¹⁰.
 ὀρθὸν δὲ κρατ¹¹ ἔστησαν οὖς¹² τ' ἐς οὐρανὸν
 ἵπποι· παρ' ἡμῖν δ' ἦν φόβος νεανικὸς¹³
- 1205 πόθεν ποτ' εἶη φθόγγος¹⁴. ἐς δ' ἀλίσροθους¹⁵
 ἀκτὰς ἀποβλέψαντες¹⁶ ἱερὸν εἶδομεν
 κῦμ¹⁷ οὐρανῶ στήριζον¹⁸, ὥστ' ἀφηρέθη¹⁹
 Σκίρωνος ἀκτὰς²⁰ ὄμμα²¹ τοῦμόν²² εἰσορᾶν·
 ἔκρυπτε δ' Ἴσθμόν²³ καὶ πέτραι Ἀσκληπιοῦ¹.

¹ πρὸς τι	in de richting van
² πόντος Σαρωνικός	de Saronische golf (bij Epidaurus)
³ ἡχώ ἡ	gedreun
⁴ χθόνιος	van de aarde
⁵ βροντῇ	donder
⁶ βαρύν	zwaar
⁷ βρόμος	gedonder
⁸ μεθίημι	laten horen
⁹ φρικώδης	huiveringwekkend
¹⁰ κλύω	horen
¹¹ κάρα τό, κρατός	hoofd
¹² οὖς τό	oor
¹³ νεανικός	jeugdig, geweldig
¹⁴ φθόγγος	geluid
¹⁵ ἀλίσροθος	bruisend van de zee
¹⁶ ἀποβλέπω	terzijde kijken
¹⁷ κῦμα τό	golf
¹⁸ στήριζω τι	oprijzen tot in
¹⁹ ἀφαιρέομαι τινα τι	iemand iets afpakken
²⁰ Σκίρωνος ἀκταί	de Skeironische kaap (Skeiron was een rover bij Megara op de Skeironische rotsen. Hij viel voorbijgangers aan en doodde hen.)
²¹ ὄμμα τό	oog
²² τοῦμόν = τὸ ἐμόν	
²³ Ἴσθμός ό	de Isthmos, smalle landengte, die de

1210 κάπειτ' ἀνοιδῆσάν² τε καὶ πέριξ³ ἀφρόν⁴
 πολὺν καχλάζον⁵ ποντίω⁶ φύσηματι⁷
 χωρεῖ πρὸς ἀκτάς, οὗ⁸ τέθριππος⁹ ἦν ὄχος¹⁰.
 αὐτῷ δὲ σὺν κλύδωνι¹¹ καὶ τρικυμιά¹²
 κῦμ' ἐξέθηκε¹³ ταῦρον, ἄγριον¹⁴ τέρας¹⁵.
 1215 οὗ πᾶσα μὲν χθὼν φθέγματος¹⁶ πληρουμένη¹⁷
 φρικῶδες ἀντεφθέγγετ'¹⁸, εἰσορῶσι δὲ
 κρεῖσσον θέαμα¹⁹ δεργμάτων²⁰ ἐφαίνετο.
 εὐθύς δὲ πῶλοις²¹ δεινὸς ἐμπίπτει²² φόβος·
 καὶ δεσπότης μὲν ἵππικοῖσιν²³ ἦθεσιν¹

Peloponnesos aan het vaste land verbindt.

¹ πέτρα Ἀσκληπιοῦ Asklepios' rots, Epidauros, dat aan
 zee lag, had ook het heiligdom van Asklepios.

² ἀνοιδέω opzwellen

³ πέριξ in het rond

⁴ ἀφρός ὁ schuim

⁵ καχλάζω doen opspatten

⁶ πόντιος van de zee

⁷ φύσημα τό het bulderen

⁸ οὗ waar

⁹ τέθριππος met 4 paarden

¹⁰ ὄχος ὁ wagen

¹¹ κλύδων ὁ golf, vloedgolf

¹² τρικυμία ἡ stortvloed

¹³ ἐκτίθημι aan land zetten

¹⁴ ἄγριος wild

¹⁵ τέρας τό monster

¹⁶ φθέγμα τό stemgeluid

¹⁷ πληρώω τι τινος iets vullen met

¹⁸ ἀντιφθέγγομαι antwoorden

¹⁹ θέαμα τό schouwspel

²⁰ δεργμα τό blik

²¹ πῶλος ἡ veulen, paard, merrie

²² ἐμπίπτω τινι vallen in, bevangen

²³ ἵππικός van de paarden

1220 πολὺς² ξυνοικῶν ἦρπας³ ἡνίας³ χεροῖν⁴,
 ἔλκει δὲ κώπην⁵ ὥστε⁶ ναυβάτης⁷ ἀνήρ
 ἱμάσιν⁸ ἐς τοῦπισθεν⁹ ἀρτήσας¹⁰ δέμας¹¹.
 αἶ δ' ἐνδακοῦσαι¹² στόμια¹³ πυριγενῇ¹⁴ γναθμοῖς¹⁵
 βία¹⁶ φέρουσιν, οὔτε ναυκλήρου¹⁷ χερὸς
 1225 οὔθ' ἵπποδέσμων¹⁸ οὔτε κολλητῶν¹⁹ ὄχων
 μεταστρέφουσαι²⁰. κεῖ μὲν ἐς τὰ μαλθακά²¹
 γαίᾳς ἔχων οἶακας²² εὐθύνοι²³ δρόμον²⁴,
 προυφαίνεται²⁵ ἐς τὸ πρόσθεν²⁵, ὥστ' ἀναστρέφειν,

¹ ἦθος τό	verblijfplaats
² <i>Hier als adv.</i>	<i>vaak</i>
³ ἡνία ή	teugel
⁴ χεροῖν <i>dualis dat.</i>	met beide handen
⁵ κώπη ή	handvat (<i>van roeiriem</i>)
⁶ ὥστε	zoals
⁷ ναυβάτης	marinier
⁸ ἱμάς, ἱμάντος	riem
⁹ τοῦπισθεν = τὸ ὀπισθεν	
ὀπισθεν	vanachter
¹⁰ ἀρτάω	vastbinden
¹¹ δέμας τό	gestalte (<i>van hemzelf</i>)
¹² ἐνδάκνω, ἐνέδακον	bijten op
¹³ στομίον τό	bit
¹⁴ πυριγενής	in vuur geboren, gesmeed
¹⁵ γναθμός	kaak
¹⁶ βία ή	geweld
¹⁷ ναύκληρος	zeemans-
¹⁸ ἵπποδεσμα τά	leidsels
¹⁹ κολλητός	stevig samengevoegd
²⁰ μεταστρέφομαι τινος	zich bekommeren om
²¹ μαλθακός	zacht, lieflijk
²² οἶαξ, οἶακος ό	roer
²³ εὐθύνω	sturen
²⁴ δρόμος ό	koers
²⁵ πρόσθεν	van voren

ταῦρος, φόβῳ τέτρωρον¹ ἐκμαίνων² ὄχον·
 1230 εἰ δ' ἐς πέτρας φέροιντο μαργῶσαι³ φρένας,
 σιγῇ πελάζων⁴ ἄντυγι⁵ ξυνείπετο
 ἐς τοῦθ'⁶ ἕως⁷ ἔσφηλε⁸ κἄνεχαίτισεν⁹,
 ἀψίδα¹⁰ πέτρῳ προσβαλὼν¹¹ ὀχήματος¹².
 σύμφυρτα¹³ δ' ἦν ἅπαντα· σύριγγές¹⁴ τ' ἄνω
 1235 τροχῶν¹⁵ ἐπήδων¹⁶ ἄξόνων¹⁷ τ' ἐνήλατα¹⁸.
 αὐτὸς δ' ὁ τλήμων ἡνίασιν ἐμπλακεῖς¹⁹
 δεσμὸν²⁰ δυσεξήνυστον²¹ ἔλκεται δεθείς²²,
 σποδούμενος²³ μὲν πρὸς πέτραις φίλον κάρα²⁴
 θραύων¹ τε σάρκας², δεινὰ δ' ἐξαυδῶν³ κλύειν·

¹ τέτρωρος	met vier paarden
² ἐκμαίνω	razend maken
³ μαργάω	razend zijn
⁴ πελάζω τινι	naderen
⁵ ἄντυξ, ἄντυγος	rand van de wagenbak
⁶ ἐς τοῦθ'	zolang
⁷ ἕως	totdat
⁸ σφάλλω	doen wankelen
⁹ ἀναχαιτίζω	omgooien
¹⁰ ἀψίς, ἀψίδος ἡ	wiel
¹¹ προσβάλλω τι τινι	iets doen stoten tegen
¹² ὄχημα τό	wagen
¹³ σύμφυρτος	verward
¹⁴ σύριγξ ἡ, σύριγγος	naafpijp
¹⁵ τροχός ὁ	wiel
¹⁶ πηδάω	springen
¹⁷ ἄξων, ἄξονος ὁ	as
¹⁸ ἐνήλατον τό	aspin
¹⁹ ἐμπλέκω, <i>aor. pass. ἐνεπλάκην</i>	inwikkelen
²⁰ <i>acc. van inw. obj. bij</i> δεθείς	
²¹ δυσεξήνυστος	moeilijk te ontwarren
²² δέω	binden
²³ σποδέω	stuk stoten
²⁴ κάρα τό	hoofd

1240 Στήτ', ὦ φάτναισι⁴ ταῖς ἐμαῖς τεθραμμέναι⁵,
 μή μ' ἐξαλείψητ'⁶. ὦ πατρός τάλαιν' ἀρά⁷.
 τίς ἄνδρ' ἄριστον βούλεται σῶσαι παρῶν;
 πολλοὶ δὲ βουληθέντες ὑστέρω⁹ ποδὶ
 ἐλειπόμεσθα¹⁰. χῶ¹¹ μὲν ἐκ δεσμῶν λυθεῖς
 1245 τμητῶν¹² ἱμάντων, οὐ κάτοιδ'¹³ ὅτῳ¹⁴ τρόπῳ,
 πίπτει, βραχύν¹⁵ δὴ βίοτον ἐμπνέων¹⁶ ἔτι·
 ἵπποι δ' ἔκρυφθεν¹⁷ καὶ τὸ δύστηνον¹⁸ τέρας¹⁹
 ταύρου λεπαῖας²⁰ οὐ κάτοιδ' ὅποι²¹ χθονός.
 δοῦλος μὲν οὖν ἔγωγε σῶν δόμων, ἄναξ²²,
 1250 ἀτάρ²³ τοσοῦτόν γ' οὐ δυνήσομαι ποτε,

¹ θραύω	verbrijzelen, vernietigen
² σάρξ ἢ, σάρκος	vlees
³ ἐξαυδάω	uitschreeuwen
⁴ φάτνη ἢ	ruif
⁵ τρέφω	opvoeden
⁶ ἐξαλείφω	uitwissen, vernietigen
⁷ ἀρά ἢ	vloek
⁸ <i>De dienaar spreekt nu weer over zichzelf en de andere dienaren.</i>	
⁹ ὕστερος	later, te laat
¹⁰ λείπομαι	achterblijven
¹¹ χῶ = καί ο	
¹² τμήτος	gesneden
¹³ κάτοιδα	goed weten
¹⁴ ὅτῳ = ὅτινι	
¹⁵ βραχύς	kort
¹⁶ ἐμπνέω	ademen
¹⁷ ἔκρυφθεν = ἐκρυφθήσαν	
κρύπτομαι	zich verbergen
¹⁸ δύστηνος	rampzalig
¹⁹ τέρας τό	monster
²⁰ λεπαῖος	rotsachtig
²¹ ὅποι τινος <i>gen. part.</i>	waar(heen) ter
²² ἄναξ ο	heer (<i>titel van goden en koningen</i>)
²³ ἀτάρ	maar

τὸν σὸν πιθέσθαι παῖδ' ὅπως² ἐστὶν κακός·
οὐδ' εἰ γυναικῶν πᾶν κρεμασθείη³ γένος,
καὶ τὴν ἐν Ἰδῇ⁴ γραμμάτων⁵ πλήσειέ⁶ τις
πεύκη⁷, ἐπεὶ νιν ἐσθλὸν ὄντ' ἐπίσταμαι.

Vragen

1. Wat voor tijd is ἐκτενίζομεν vs. 1174 en waarom wordt juist die tijd hier gebruikt?
2. In vs. 178 en volgende is er sprake van een hyperbool. Laat dat zien.
3. Wat is het inhoudelijke verband tussen vraag en antwoord in vs. 1180?
4. De relatie van de inhoud van vs. 1189 met de context is in eerste instantie niet duidelijk. Geef die relatie aan.
5. Wat vindt Hippolytos in zijn gebed vs. 1190 e.v. blijkaar belangrijk? Waaruit maak je dat op?
6. Wat is het onwaarschijnlijke aan de opmerking van vs. 1195-97 (πρόσπολοι... ὁδόν)? Leg dat uit.
7. Hoe versterkt de dichter duidelijk het donderende geluid in vs. 1201 e.v.?
8. De overgang van vs. 1202 naar 1203/4 is inhoudelijk abrupt. Laat dat zien. Door welk stijlmiddel wordt dat versterkt?

¹ τοσοῦτόν γ'

slechts dit toch

² ὅπως = ὥς

³ κρεμάννυμι

ophangen

⁴ Ἰδῇ

de Ida, berg bij Troje; van het pijnboomhout daar werden schrijftafeltjes gemaakt.

de Ida, berg bij Troje; van het

⁵ γραμμά τό

letter

⁶ πίμπλημι τι τινος

iets vullen met

⁷ πεύκη

pijnboom

9. *Wat is bijzonder aan het woordje ἱερὸν vs. 1206, wanneer je kijkt naar de inhoudelijke kant van de zinsopbouw? Waarom wordt die golf zo genoemd?*
10. *Wat is er verbazingwekkend aan het feit dat in vs. 1212 gesproken wordt van de wagen. Welk woord zou je verwacht hebben? Waarom staat dan toch hier die wagen vermeld?*
11. *Op welk woord in vs. 1213/4 ligt de nadruk en waarom?*
12. *Wat wordt bedoeld in vs. 1217 met κρείσσον θέαμα δεργμάτων?*
13. *De vergelijking van vs. 1221/2 gaat in 2 aspecten op. Welke? In welk aspect gaat die vergelijking wezenlijk mank?*
14. *Geef 2 tekstfragmenten uit de vs. 1223 e.v., waaruit de opgewondenheid van de paarden blijkt. Het eerste tekstfragment heeft extra kracht. Door welk stijlmiddel?*
15. *Welke 2 stijlmiddelen vallen op in vs. 1224/6 οὐτε .. μεταστρέφουσαι?*
16. *Waarom wordt in vs. 1230 de optativus φέροιτο gebruikt?*
17. *Met welk eerder genoemd woord staat in vs. 1233 πέτρω in schril contrast?*
18. *De beschrijving van het ongeluk vs. 1236 e.v. beleeft de dienaar intensief. Aan de hand van welk woord kun je dat opmaken? Leg je antwoord uit.*
19. *Welk woord in vs. 1239 is geforceerd gebruikt?*
20. *Waarom schreeuwt Hippolytos in vs. 1240 ὦ φάτναισι¹ ταῖς ἐμαῖς τεθραμμέναι?*
21. *vs. 1241 ἐλειπόμεθα. Waarom?*
22. *Op grond van welke eerdere uitspraak zijn de woorden οὐ κάτοιδ' ὅτῳ τρόπῳ vs. 1245 begrijpelijk?*

¹ φάτνη ἢ

ruif

23. *Waarom maakt de dienaar de opmerking van vs. 1249?*
 24. *Waarom spreekt de bode in de laatste drie verzen van vrouwen en schrijftafeltjes?*
 25. *Benoem en verklaar: 1227 εὐθύνοι, 1232 ἔσφηλε, 1236 ἐμπλακεῖς, 1241 ἐξαλείψητ', 1243 βουληθέντες, 1245 ἰμάντων, 1246 βίοτον, 1251 πιθέσθαι, 1253 πλήσειέ*

Koorleidster

- 1255 Ach, ach. Een nieuwe ramp is voltrokken
 en er bestaat geen redding van het lot en van wat
 moet.

Theseus

- Uit haat voor het slachtoffer heb ik me wel verheugd
 over deze woorden, maar nu, uit schroom voor de
 goden en voor hem, omdat hij van mij stamt,
 1260 ben ik noch blij met deze ramp noch erdoor gedrukt.

Bode

Wat moeten we dan doen? Hem brengen, of door wat
 met hem te doen moeten we uw hart een genoegen
 doen?
 Denk na. Als u mijn advies ter harte neemt,
 zult u niet wreed tegen uw ongelukkige zoon zijn.

Theseus

- 1265 Brengt hem, opdat ik hem, die ontkend heeft
 mijn bed bezoedeld te hebben, met eigen ogen zie
 en hem met woorden en deze ramp, die van de
 goden komt, weerleg.

De bode gaat af.

I. VIERDE STASIMON

Koor

- U, Afrodite, leidt het onbuigzame hart
 van goden en mensen
- 1270 en met u de bontgeveugelde Eros,
 die hen met zijn zeer snelle vleugels omvat.
 Hij vliegt over de aarde
 en over de zilte luid klinkende zee.
 Eros verblindt hem, op wier razend hart hij
- 1275 vliegend, met gouden stralen afgaat,
 de jonge dieren, die in de bergen leven en in de zee
 en alles wat de aarde voedt,
 en wat de brandende zon aanschouwt,
- 1280 en de mensen. Over al deze wezens oefent u,
 Afrodite, koninklijke macht uit.

XII. EXODOS

Artemis verschijnt boven het huis. Zij draagt haar bekende attributen: pijl en boog.

Artemis

- Ik beveel u, edele zoon van Aigeus,
te luisteren.
- 1285 Ik, Leto' s dochter Artemis, roep u.
Theseus, waarom, arme, heb je kwaadwillige
vreugde hierover, dat je goddeloos je zoon
gedood hebt, hoewel je door de leugenachtige
woorden van je vrouw niet helemaal overtuigd
was? Maar duidelijk was
- 1290 de verblinding, waarin je raakte. Waarom
verberg je niet uit schaamte je lichaam in de
onderwereld, of waarom ga je niet gevleugeld
naar boven naar een ander leven en houd je niet
je voet omhoog buiten dit verdriet?
Want niet kun je de rest van je leven
- 1295 onder goede mannen doorbrengen.

- Hoor, Theseus, de toestand van jouw ellende.
Ik zal je geenszins helpen, maar je pijn doen.
Wel, ik ben hierom gekomen om de oprechtheid van
jouw zoons hart, dat hij door zijn goede naam zal
- 1300 sterven en om verliefdheid van je vrouw
en in zekere zin haar edele karakter te tonen.
Want doordat zij gestoken is door de liefdesprikkels
van haar, die van de goden het vijandigst is jegens

allen onder ons, die in maagdelijkheid genoeg
scheppen, viel zij op uw zoon.

Zij probeerde Afrodite te overwinnen en werd

1305 tegen haar zin te gronde gericht door de list van
haar voedster, die aan uw zoon na een eed Phaidra's
passie bekend maakte. Precies zoals juist was, ging
hij niet op de voorstellen in, maar niet daarentegen
verbrak hij, vroom als hij is, zijn erewoord bij zijn
eed, toen hem door jou kwaad werd gedaan.

1310 Maar zij, bang om in schande te geraken, schreef een
leugenachtige brief en stortte door list jouw zoon
in het verderf. Maar ondanks het bedrog overtuigde
ze jou.

Theseus

O nee!

Artemis

Steekt jou, Theseus, mijn verhaal? Welaan, blijf rustig
om meer te jammeren na het horen van het vervolg.

1315 Je weet, dat je van je vader drie trefzekere wensen
hebt? Daarvan heb jij, ellendeling, die éne tegen
je zoon gebruikt, hoewel het je vrijstond die tegen een
vijand te gebruiken. Jouw vader van de zee heeft jou
weliswaar welgezind gegeven al wat hij moest geven,
omdat hij dat beloofd had,

1320 maar in zijn en mijn ogen blijkt jij slecht te zijn,
omdat je noch een bewijs noch een uitspraak van
zieners hebt afgewacht, hem niet hebt ondervraagd
en niet aan het vorderen van de tijd het onderzoek
hebt toevertrouwd, maar sneller dan je moest je zoon
vervloekt en gedood hebt.

Theseus

1325 Meesteres, moge ik te gronde gaan.

Artemis

Je hebt erge dingen gedaan,
 maar toch kan jij nog zelfs hiervoor vergiffenis
 krijgen. Want Afrodite wilde, dat het zo gebeurde en
 bevredigde zo haar hart. De goden nu hebben de
 volgende wet: als een god een wens heeft, is niemand
 1330 geneigd zich daartegen te verzetten, maar wij stellen
 ons altijd terzijde.
 Want, weet wel, tenzij uit vrees voor Zeus,
 zou ik nooit in zo iets schandelijks terechtgekomen
 zijn, dat ik de man, die mij het geliefdst van allen is,
 liet sterven. Maar op de eerste plaats ontslaat jou van
 1335 slechtheid het feit, dat jij je fout niet wist, vervolgens
 heeft de dood van je vrouw het onderzoek naar haar
 woorden voorkomen, zodat ze je geest overtuigde.
 Voor jou vooral zijn deze rampen wel losgebarsten,
 maar ook ik heb pijn. Want wij goden verheugen ons
 1340 niet, als de vrome mensen sterven. De kwaden, ja,
 vernietigen wij met kinderen en huis en al.

*Hippolytos komt lopend binnen ondersteund en half
 gedragen door zijn dienaren.*

Koorleidster

Kijk, hier komt de ongelukkige,
 zijn jonge lichaam en blonde hoofd
 verwond. O leed van het huis,
 1345 wat voor een tweevoudig verdriet,
 van Godswege treffend, is aan het huis voltrokken.

Hippolytos

Ach, ach.

- Ik, arme, ik ben van de kant van mijn
 onrechtvaardige vader
 door onrechtvaardige orakels vernietigd.
- 1350 Ik ben rampzalig aan mijn eind gekomen, wee mij.
 Door mijn hoofd schieten scheuten van pijn,
 en door mijn hersens springt een stuiptrekking.
 Wacht, laat ik mijn lichaam, dat het begeven heeft, tot
 rust laten komen.
 O, o.
- 1355 Gehate paarden,
 gevoed door mijn hand,
 jullie hebben mij vernietigd, gedood.
 Ach, ach, slaven, pakt rustig
 met jullie beide handen mijn lichaam vol zweren vast.
- 1360 Wie staat er rechts aan mijn zijde?
 Tilt mij voorzichtig op en draagt mij ingespannen,
 mij de rampzalige en door vaders zondig handelen
 vervloekte. Zeus, Zeus, ziet u dit?
 Hier ga ik, de eerbare, de godvruchtige,
- 1365 ik, die allen overtreft in kuisheid,
 naar een voorziene dood,
 mijn leven volledig vernietigd. voor niets heb ik
 me inspanningen getroost
 van piëteit tegenover de mensen.
- 1370 Ach, ach.
 Ook nu komt pijn, ja pijn tot mij -
 laat mij, ongelukkige, los -
 en moge de dood als helper tot mij komen.
 Geeft mij, rampzalige, de genadeslag, de laatste klap.
- 1375 Ik verlang naar een zwaard met twee scherpe sneden
 om mij te kloven

en mijn leven te beëindigen.

Rampzalige vloek van mijn vader.

Een moorddadig geërfd kwaad

1380 komt voort uit voorouders van weleer
en niet wacht het af.

Waarom toch is het op mij afgekomen,

mij, die aan geen kwade daden schuldig ben.

Wee mij, mij.

1385 Wat moet ik zeggen? Hoe moet ik mijn leven
van dit leed bevrijden,
zodat het geen verdriet kent?
Och, moge mij, de ongelukkige,
de dwingende, zwarte kracht
van Hades en nacht te ruste leggen.

Artemis

O arme, onder het juk van wat voor ongeluk ben jij
gebracht.

1390 De edele houding van je geest heeft je ondergang
gebracht.

Hippolytos

Ach.

Geur, die de reuk draagt van een god. Want ook al
ben ik in ellende, toch heb ik u bemerkt en voelde ik
me lichamelijk verlicht. Op deze plaats is de godin
Artemis .

Artemis

Ja, ongelukkige, ik, de jou geliefdste van de goden,
ben hier.

Afrodite is nu net zoals in het verleden onzichtbaar voor
Hippolytos.

Hippolytos

1395 Ziet u, meesteres, van mij, arme, hoe ik eraan toe ben?

Artemis

Ik zie het, maar ik mag geen tranen uit mijn ogen
laten stromen.

Hippolytos

Niet leeft uw jager en niet uw dienaar,

Artemis

Zeker niet, maar jij, die mij geliefd bent, sterft.

Hippolytos

.. niet uw paardenmenner en niet de bewaker van uw
beelden.

Artemis

1400 Ja, want de doortrapte Afrodite heeft het zo
beraamd.

Hippolytos

Wee mij. Ik realiseer mij, welke godin mij heeft
vernietigd.

Artemis

Ze was ontevreden met jouw eerbetoon en geërgerd
over je kuisheid.

Hippolytos

Ik heb het begrepen. Afrodite heeft ons drieën te
gronde gericht.

Artemis

Ja, je vader en jou en als derde zijn vrouw?

Hippolytos

1405 Ik jammer nu ook om vaders ongeluk.

Artemis

Hij werd misleid door de plannen van een godin.

Hippolytos

Vader, hoe ongelukkig bent u door dit ongeluk.

Theseus

Het is met me gedaan, jongen, en ik heb geen vreugde in het leven.

Hippolytos

Ik bejammer u meer dan mij vanwege uw fout.

Theseus

1410 Och, moge ik in plaats van jou, jongen, sterven.

Hippolytos

Bittere geschenken van uw vader!

Theseus

Was het maar nooit in mijn mond gekomen.

Hippolytos

Hoezo? U zou me dan gedood hebben, omdat u kwaad was.

Theseus

Door toedoen van de goden heb ik me in mijn mening vergist.

Hippolytos

- 1415 Kon het geslacht der mensen de goden maar vervloeken.

Artemis

Laat het. Want nee, ook niet onder de duisternis van de aarde zal het ongewroken blijven wegens jouw vroomheid en goede geest, dat naar de wens van de godin Afrodite haar woedegevoelens los stormen op jouw lichaam.

- 1420 Ik zal immers met mijn eigen hand een ander, die van de mensen haar het geliefdst is, met deze onontkoombare pijl en boog straffen. Aan jou echter, rampzalige, zal ik in ruil voor dit kwaad zeer grote eerbewijzen in de stad Troizen geven:
- 1425 ongehuwde meisjes zullen vóór hun huwelijk voor jou lokken afknippen, terwijl je eeuwig zeer groot, betraand rouwmisbaar oogst. Altijd zal het maken van liederen voor jou de zorg
- 1430 van maagden zijn en niet zal Phaidra's liefde voor jou, die roemloos heeft uitgepakt, verzwegen worden. Maar jij, zoon van de oude Aigeus, neem je zoon in je armen en druk hem tegen je aan. Onschuldig immers heb je hem gedood. Want dat mensen fouten maken is begrijpelijk, wanneer de goden dat geven.
- 1435 Ook jou raad ik aan je vader niet te haten, Hippolytos. Dat je zo aan je eind gekomen bent, is je lot. Vaarwel. Het is mij niet toegestaan doden te zien

en niet mijn oog te bezoedelen met hun doodsadem.
Want ik zie, dat je al dichtbij dit kwaad bent.

Hippolytos

- 1440 Vaarwel en ga, gelukzalige maagd.
Gemakkelijk verlaat u mij, met wie u lang verkeer
hebt. Ik leg op uw verzoek de ruzie met mijn vader
bij. Ook voorheen immers gehoorzaamde ik uw
woorden.
Ach, ach, mij bereikt al in mijn ogen een duisternis.
1445 Vader, pak me beet en zet me rechtop.

Theseus

Kind, wat doe je mij, ongelukkige, aan?

Hippolytos

Ik ben dood en reeds zie ik de poorten van de
onderwereld.

Theseus

Terwijl je mijn hand in schuld hebt achtergelaten?

Hippolytos

Zeker niet, omdat ik u van deze moord vrijspreek .

Theseus

- 1450 Wat zeg je? Laat je me vrij van bloed gaan?

Hippolytos

Ja, ik roep Artemis, die met pijl en boog doodt, tot
getuige aan.

In Attica kan het slachtoffer voor zijn dood de dader van
rechtsvervolging vrijspreken.

Theseus

Zeer geliefde, hoe edel toon je je aan je vader.

Hippolytos

1455 Bid, dat je wettige kinderen zo zijn.

Theseus

1454 Hoe een vroom en goed hart heb jij.

Hippolytos

1453 Vaarwel ook u, vader, het ga u zeer goed.

Theseus

Laat me niet in de steek, kind, houd vol.

Hippolytos

Het is uit met mijn kracht. Want het is uit met mij,
vader. Verberg zo snel mogelijk mijn gelaat in een
kleed.

Hippolytos is dood. Theseus bedekt hem.

Theseus

Roemrijke grenzen van Athene en Pallas,
1460 van wat voor een man zullen jullie beroofd worden.
Ik, arme. Hoe vaak zal ik denken aan het ongeluk, dat
u zond, Afrodite.

Koorleidster

Dit verdriet, gemeenschappelijk voor alle burgers,
is onverhoopt gekomen.
Vele tranen zullen regelmatig neervallen.

1465 Want betreuenswaardige tijdingen
van de groten houden burgers meer in hun macht.

Werkvertaling.

I. PROLOOG

Afrodite

- Ik heet onder de mensen en in de hemel
de machtige en roemrijke godin Kypris.
Van alle mensen, die het zonlicht aanschouwen
en tussen de Zwarte Zee en de grenzen van Atlas
5 wonen, zorg ik voor hén, die mijn macht eren,
maar allen, die trots zijn jegens mij, richt ik te gronde.
Want ook in het geslacht der goden zit deze trek:
ze zijn blij met eerbetoon van de mensen.
Ik zal weldra de waarheid van mijn woorden tonen.
10 Theseus' zoon immers, het kind van een Amazone,
Hippolytos, voedsterling van de reine Pittheus,
zegt als enige der burgers van dit Troizeense land,
dat ik de slechtste van de goden ben,
en hij weigert het huwelijksbed en raakt geen
15 huwelijk aan. Phoibos' zuster echter, Artemis, Zeus'
dochter, eert hij, terwijl hij haar voor de machtigste
der goden houdt. Altijd verkeert hij met de maagd
in het groene bos en roeit hij, terechtgekomen
in een bovenmenselijk gezelschap, met snelle honden
de wilde dieren in het land uit.
20 Op hen ben ik nu wel niet jaloers - Want waarom
zou ik? -, maar om wat hij jegens mij misdaan heeft,
zal ik vandaag Hippolytos straffen. Het meeste
heb ik allang voorbereid.
Ik hoef mij kleine inspanning te getroosten.
Want eens kwam hij uit Pittheus' huis

- naar Pandions land om de heilige mysteriën te zien
 25 en ingewijd te worden.
 Toen de edele echtgenote van zijn vader, Phaidra
 hem gezien had, werd zij op mijn besluit door een
 vreselijke liefde overmand.
 En voordat zij naar dit Troizeense land gekomen is,
 heeft zij uit liefde voor haar afwezige beminde
 30 bij de Pallas-rots zelf een tempel van Afrodite
 gesticht, vanwaar men uitzielt op dit land.
 Men zal voortaan zeggen, dat voor de godin
 omwille van Hippolytos een tempel is opgericht.
 Nu Theseus het land van Kekrops verlaten heeft
 35 op de vlucht voor de bezoedeling van de moord op
 Pallas' zonen en hij met zijn echtgenote naar dit land
 gevaren is ingestemd hebbend met eenjarige
 ballingschap in den vreemde, kwijnt zij, de
 ongelukkige nú weg in stilte zuchtend en buiten
 zinnen door de prikkels van haar liefde.
 40 Niemand van haar huishouden weet van haar kwaal.
 Maar geenszins mag deze liefde zó uitpakken.
 Ik zal *Theseus de zaak* openbaren en het zal aan het
 licht komen. En hem, de mij vijandige jongeling, zal
 zijn vader doden met een vloek, die door de heerser
 45 van de zee, Poseidon, aan Theseus als eergeschenk
 gegeven is: drie keer mag hij, niet zonder succes, van
 de god iets wensen.
 Maar zij, Phaidra, zal, hoewel ze edel is, toch sterven.
 Want haar rampspoed zal ik niet van groter belang
 achten dan dat mijn vijanden mij zo'n grote
 50 genoegdoening geven, dat ik tevreden ben.
 Maar ik zal hiervandaan gaan, want ik zie hier
 Theseus' zoon, Hippolytos, komen.
 Hij heeft de inspannende jacht beëindigd.
 Een grote groep dienaren komt achter hem aan

- 55 en roept samen met hem, de godin Artemis erend met
hymnen. Want niet weet hij, dat de deuren van Hades
openstaan en dat dit het laatste daglicht is,
dat hij ziet.

Hippolytos

- Volgt, volgt en bezingt de hemelse dochter van Zeus,
60 Artemis, aan wie wij ter harte gaan.

Hippolytos en dienaren

- Heerseres, zeer eerbiedwekkende heerseres,
telg van Zeus,
gegroet, gegroet, Artemis,
65 dochter van Leto en Zeus,
verreweg de mooiste maagd,
u, die op de grote Olympos
de hof van uw edele vader woont,
Zeus' huis rijk aan goud.
70 Gegroet, o schoonste, schoonste
van allen op de Olympos.

Hippolytos

- Ik breng u, meesteres, deze gevlochten krans,
die ik gemaakt heb van bloemen
van een onbetreden weiland,
75 waar én geen herder het waagt zijn vee te weiden
én waar nog geen ijzer is gekomen, maar bijen gaan
in de lente over de maagdelijke weide en Schroom
verfrist de weide met rein water uit een rivier.
Al díe mensen, door wie niets geleerd is
80 maar in wier aard het zijn plaats heeft in alles
gelijkelijk ingetogen te zijn, mogen daar plukken,
maar de slechten is dat niet toegestaan.
Welaan, geliefde meesteres, ontvang voor uw gouden

haar een krans uit mijn vrome hand. Want ik
als enige onder de stervelingen heb dit eergeschenk:
85 zowel verkeer ik als spreek ik met u, terwijl ik wel
uw stem hoor maar uw gezicht niet zie.
Moge ik mijn leven eindigen, precies zoals ik het
begonnen ben.

Dienaar

Heer, - goden moet men immers meesters noemen -
zult u het wel van mij aannemen, als ik een goede
raad geef?

Hippolytos

90 Ja zeker want anders zou ik wel niet wijs blijken.

Dienaar

Wel, u kent de wet, die voor de mensen geldt?

Hippolytos

Die ken ik niet! Maar waarover gaat precies je vraag
aan mij?

Dienaar

Verwaandheid en eigengereidheid te haten!

Hippolytos

Ja, terecht. Welke verwaande sterveling is niet lastig?

Dienaar

95 En schuilt in hoffelijke mensen bevalligheid?

Hippolytos

Ja, zeer veel en winst ook voor een beetje moeite.

Dienaar

Verwacht u ook onder de goden dit zelfde?

Hippolytos

Ja, als wij stervelingen toch de wetten van de goden gebruiken.

Dienaar

Waarom bent u dan verwaand en spreekt u niet een godin toe.

Hippolytos

100 Welke? Pas maar op, dat je mond zich geenszins verspreekt!

Dienaar

Deze godin, Afrodite, die bij uw poort staat.

Hippolytos

Ik groet haar vanuit de verte in reinheid.

Dienaar

Maar ze is eerbiedwekkend en beroemd onder de mensen!

Hippolytos

Niet bekoort dezelfde god en zelfde mens iedereen.

Dienaar

105 Ik wens u geluk ... met zoveel verstand als hoort.

Hippolytos

Geen god, die 's nachts aanbeden wordt, bevalt mij.

Dienaar

Jongen, men moet de goden eren.

Hippolytos wendt zich van de oude dienaar naar de anderen.

Hippolytos

Dienaren, gaat en wanneer jullie het huis zijn
 ingegaan, zorgt dan voor het eten. Een verkwikkend
 110 iets is na de jacht een volle tafel. Ook moeten jullie de
 paarden roskammen,
 opdat ik, verzadigd van het eten, hen inspan
 en met hen de geschikte oefeningen verricht.
(weer tot de oude dienaar)
 Jouw Afrodite groet ik hartelijk.

Dienaar

Maar ik zal, zoals het slaven past te spreken,
 115 bidden tot uw beeld, Afrodite, meesteres.
 Want men moet de jongelui niet navolgen,
 als ze zich zo opstellen. Maar u moet het vergeven,
 als iemand, door zijn jonge jaren heftig geaard, ijdel
 kletst. Doe, alsof u het niet hoort.
 120 Want de goden moeten wijzer zijn dan de mensen.

II.4 b. Phaidra is naar buiten gekomen spreekt het kootoe.

Phaidra

- Troizeense vrouwen, jullie die de uiterste rand
 van Pelops' land bewonen, ik heb al een keer,
 375 zo maar, in de lange tijd van de nacht erover
 nagedacht, waar de ondergang van het mensenleven
 ligt. Het schijnt me toe, dat de mensen niet
 door de aard van hun gedachten van het rechte pad
 afwijken. Verstand immers hebben velen,
 maar het moet als volgt bekeken worden:
 380 we weten en kennen, wat goed is, maar we brengen
 het niet ten uitvoer, sommigen door luiheid,
 anderen, omdat ze een of ander genot boven wat
 goed is plaatsen. Het leven kent immers vele
 geneugten: lange conversaties en niets doen (een
 plezierig kwaad)
 385 en schroom. Van schroom zijn twee vormen:
 de een niet slecht, de ander een last voor het huis.
 Als het verschil duidelijk was, zou ieder
 een eigen woord hebben. Dit is mijn mening
 en er is geen middel, waardoor ik mijn mening
 390 zou veranderen, zodat ik het tegendeel zou denken.
 Ik zal ook jou mijn gedachtegang vertellen.
 Daar verliefdheid mij gewond heeft, deed ik
 mijn best haar zeer goed te verdragen. Dit dan was
 mijn eerste stap: deze passie te verzwijgen en te
 verbergen.
 395 Een tong immers is niet te vertrouwen: zij weet wel
 de gedachten van anderen te berispen,
 maar zelf door haar eigen toedoen verkrijgt ze zeer
 veel ellende. Ten tweede zorg ik ervoor mijn

onverstand goed te dragen door het met
bezonnenheid te overwinnen.

- 400 Ten derde heb ik besloten te sterven,
omdat ik het hiermee niet volbracht Afrodite te
overwinnen. Dit is het beste besluit. Niemand zal dat
tegenspreken. Het moet niet zo zijn, dat ik ongemerkt
goede dingen doe, maar dat ik vele getuigen voor
schandelijk handelen heb.
- 405 Ik kende de slechte naam van overspel en van mijn
passie, en ik wist goed, dat ik bovendien een vrouw
ben, voor allen een voorwerp van haat. Och, moge
die vrouw vervloekt zijn, die als eerste met vreemde
mannen haar huwelijksbed bezoedelde. De oorzaak
- 410 ervan, dat dit kwaad vrouwen overkomt, ligt bij edele
huizen. Wanneer immers iets de edelen schandelijk
toeschijnt, zal dit het lage volk stellig goed
toeschijnen. Ik haat ook de vrouwen, die in schijn
bezonnen zijn, maar heimelijk euvele moed hebben.
- 415 Hoe kunnen zij, Afrodite, meesteres van de zee,
in het gezicht van hun mannen kijken en waarom
huiveren ze niet voor de duisternis, hun bondgenoot,
en voor de balken van het huis, uit angst, dat ze ooit
hun stem laten horen. Want, vriendinnen, juist dít
streven leidt tot mijn dood,
- 420 dat ik nooit betrapd zal worden mijn man en
mijn kinderen, die ik baarde, te schande gemaakt
te hebben. Maar mogen ze vrij, vol vrijmoedigheid,
roemrijk wegens hun moeder, de beroemde stad
Athene bewonen. Want het maakt een man tot slaaf,
ook al is hij onverschrokken,
- 425 wanneer hij van euveldaden van zijn moeder of
vader afweet. Men zegt namelijk, dat slechts dit
in het leven telt, dat iemand een rechtvaardig
en goed verstand heeft. De tijd ontmaskert slechte

mensen, wanneer het uitkomt, door een spiegel
als aan een jonge maagd voor te houden.

430 Moge ik nooit bij deze mensen gezien worden.

Koorleidster

Ach, ach. Hoe volstrekt goed is bezonnenheid
en hoe oogst zij onder de mensen een goede
reputatie.

II.4. c. De voedster reageert op de woorden

Voedster

Meesteres, gelooft u me, zojuist heeft uw verdriet
mij plotseling een vreselijke angst bezorgd,
435 maar nu zie ik in, dat ik onwetend ben. En in mensen
zijn misschien de gedachten in tweede instantie
wijzer. Je hebt immers niets bovenmatig en niets
onverklaarbaars geleden. De woede van Afrodite
heeft je getroffen. Je bent verliefd. Dat is niet
ongewoon. Je bent met velen.

440 En zul je dan om een liefde je leven vernietigen?
Dit helpt echt niet hen, die op anderen verliefd zijn
en niet al degenen, die verliefd zullen worden, als ze
moeten sterven. Afrodite is ondragelijk, als ze als een
vloed komt.

Rustig zet ze hém na, die voor haar wijkt,
445 maar diegene, in wie ze een overmoedig en trots man
aantreft, pakt ze en mishandelt ze enorm.

Zij begeeft zich door de lucht en bevindt zich
op de golven van de zee en alles komt van haar.
Zij is het, die verlangen zaait en geeft,
450 waarvan wij allen op aarde nakomelingen zijn.
Allen, die van de oudere dichters geschriften hebben

- en zich altijd met poëzie bezighouden, weten dat
Zeus eens ontstak in verlangen naar een huwelijk
met Semele en dat de schoonstralende Eoos
- 455 eens uit liefde Kephalos omhoog nam naar de goden.
Ondanks hun vergrijpen leven ze in de hemel
en ontvluchten ze niet de goden en ze berusten erin,
denk ik, dat ze door het lot overwonnen worden.
Verdraag het. Jouw vader moest jou verwekken
- 460 binnen de wetten van de goden, of als je niet
daarin zult berusten, binnen de heerschappij van
andere goden. Zeer veel mannen met een zeer goed
verstand doen, alsof ze het niet zien, dat hun
echtgenote aan hartstochten te prooi is. Zeer vele
vaders helpen hun foute zonen in hun affaires.
- 465 Het is immers een verstandig principe van mensen,
dat hetgeen niet goed is, hun ontgaat.
Mensen moeten echt niet met te veel moeite hun
leven voltooien: * je zult er ook wel niet veel aan
hebben, als je een dak, waarvan een huis voorzien is,
stipt bouwt.* Je bent in zo'n grote
- 470 passie terechtgekomen, maar hoe denk je eraan te
kunnen ontkomen?
Maar als je meer voor- dan tegenspoed hebt,
zul je het voor een mens wel zeer goed maken.
Geliefd kind, beëindig je verkeerde gedachten.
Houd op met overmoedig handelen, want dit is
louter overmoed, de goden te willen trotseren.
- 475 Verdraag het, dat je verliefd bent.
Een god heeft dit gewild. En nu je ziek van hartstocht
bent, zoek een goede wijze die ziekte te bedwingen.
Er zijn bezweringen en betoverende woorden.
Een middel tegen deze ziekte zal aan het licht komen.
- 480 Geloof me, als wij vrouwen geen middeltjes zullen
vinden, zullen mannen wel helemaal laat op iets

komen.

Koorleidster

Phaidra, zij hier maakt vrij nuttige opmerkingen
voor uw huidige leed, maar ik val uw besluit bij.
Deze lofspraak echter is onaangener dan haar
485 woorden en pijnlijker voor u om te horen.

Phaidra

Dát is hetgeen goed bestuurde steden en huizen
van stervelingen te gronde richt: te goed gesproken
woorden. Niet moet men immers zeggen, wat
aangenaam is voor de oren, maar hetgeen je roem zal
schenken.

Voedster

490 Wat een hoge toon voer jij! Jij hebt geen mooie
woorden nodig, maar die man. We moeten het
zo snel mogelijk weten en daarom frank en vrij
over jou spreken. Als je leven er immers niet zo
voor stond en jij een bezonnen vrouw was,
495 zou ik niet om wille van een affaire en jouw plezier
jou hiertoe aanzetten. Nu echter draait alles hierom,
jouw leven te redden en hierop is niets aan te
merken.

Phaidra

Wat een vreselijk iets heb jij gezegd. Houd je mond
en spreek niet weer zeer schandelijke woorden!

Voedster

500 Schandelijk? Ja! Maar het is wel beter voor jou
dan wat hoort. Die verhouding is beter, tenminste

als het je zal redden, dan jouw reputatie,
want ondanks je gepronk daarmee zul je sterven.

Phaidra

Bij de goden, ga niet verder dan dit. Je woorden zijn
wel goed, maar ook schandelijk. Weet, dat ik volledig
onderworpen ben aan mijn verlangen
505 en als je die schandelijke gedachte goed verkondigt,
zal ik toegeven aan wat ik nu probeer te ontvluchten.

Voedster

Als dit echt je wens is, zou je niet deze fout moeten
begaan, maar dat doe je wel. Luister dus naar mij. Dit
is immers het op één na beste, wat je voor mij kunt
doen. Ik heb in huis een anti-liefdesmiddel.
510 Het is me zojuist te binnen geschoten.
Dit middel zal jou zonder schande, zonder geestelijke
Schade bevrijden van deze passie, tenzij je het niet
durft te gebruiken. We moeten wel van jou geliefde
een teken krijgen. Dit mag een lok of een stukje van
zijn kleed zijn. Middel en teken moeten we verenigen
515 om het verlangde resultaat te krijgen.

Phaidra

Is het een medicijn, een zalf, of drank?

Voedster

Ik weet het niet. Verlang er baat bij te hebben, niet
naar kennis ervan.

Phaidra

Ik vrees, dat je mij al te listig zult blijken.

Voedster

Weet, dat je dan voor alles bang kunt zijn. Maar wat vrees je?

Phaidra

520 Vertel me niets hiervan aan Theseus' zoon.

Voedster

Kind, genoeg. Ik zal het goed regelen.

Ik wens alleen, dat u, Afrodite, uit de zee geboren meesteres, mij helpt. Het zal voor mij voldoende zijn mijn verdere plannen aan mijn vrienden binnen te vertellen.

VIII. d Theseus klaagt zijn zoon Hippolytos aan

Theseus

Ik zal niet meer dit moeilijk te verdragen, verderfelijk
leed binnen de poorten van mijn mond houden.

Ach, stad.

- 885 Hippolytos heeft het gedurfd met geweld mijn vrouw
aan te raken en zo Zeus' eerwaardig oog te ontieren.
Welaan, vader Poseidoon, dood met één van die drie
wensen die u mij ooit beloofd hebt, mijn zoon
en moge hij niet deze dag ontvluchten,
900 als u tenminste mij betrouwbare beloften hebt
gedaan.

Koorleidster

Heer, neem dat, bij de goden, terug. U zult immers
op uw beurt uw fout inzien. Luister naar mij.

Theseus

Onmogelijk. Bovendien zal ik hem uit dit land
verbannen. Hij zal door één van beide
lotsbeschikkingen getroffen zijn:

- 895 hetzij zal Poseidoon uit eerbied voor mijn gebeden
hem gestorven Hades' huis inzenden, hetzij zal hij
dolend in den vreemde, uit dit land verbannen,
een droevig leven leiden.

Koorleidster

Kijk, hier verschijnt uw zoon zelf op tijd,

- 900 Hippolytos. Laat uw slechte woede gaan,
heer Theseus en besluit het beste voor uw huis.

Hippolytos

Haastig ben ik gekomen, vader, na uw geschreeuw
gehoord te hebben.

Ik weet wel niet de reden, waarom u zucht,
maar ik zal het wel graag van u horen.

905 Hé, wat is dat? Vader, ik zie uw echtgenote dood.
Hierover moet ik me zeer verbazen.

Zij leefde zojuist nog en nog niet zo lang geleden
aanschouwde zij dit licht.

Wat is er met haar gebeurd? Hoe is ze gestorven?

910 Vader, ik wil het van u horen.

U zwijgt. Zwijgen helpt echt niets in ellende.

Het hart immers, dat alles verlangt te horen,
blijkt ook in ellende nieuwsgierig te zijn.

Het is echt niet billijk, vader, dat u uw tegenspoed

915 voor hen, die uw vrienden en meer dan dat zijn,
verbergt.

Theseus

O, jullie mensen, die vaak jullie doel missen zonder
effect, waarom dan doceren jullie ontelbare
vaardigheden en bedenken jullie alles listig en
denken jullie alles uit, maar weten jullie één ding niet
en hebben jullie dat nog niet opgespoord:

920 aan de verstandlozen leren bezonnen te zijn.

Hippolytos

U hebt van een geducht sofist gesproken,
als hij in staat is onverstandigen te dwingen
verstandig te zijn. Vader, u spreekt niet op het juiste
moment scherpzinnig, maar ik ben bang, dat uw
tong aan uw ellende voorbij gaat.

Theseus

- 925 Ach, mensen zouden een zeker bewijs van hun
vrienden moeten hebben en inzicht in hun binnenste,
wie een echte vriend is en wie niet, en alle mensen
zouden twee stemmen moeten hebben,
de ene eerlijk, de andere zoals hij ook maar is,
930 opdat de stem, die denkt, wat onrecht is,
weerlegd zou worden door de eerlijke. Wij zouden
dan niet bedrogen worden.

Hippolytos

- Maar heeft een vriend mij bij u in opspraak gebracht
en ben ik zonder enige schuld verdacht?
Ik sta echt versteld, want uw verkeerde,
935 waanzinnige woorden verbijsteren mij.

Theseus

- Ach, het menselijk verstand, hoe ver zal dat gaan?
Wat voor grens aan moed en onverschrokkenheid zal
er komen?
Want als men van generatie op generatie trotser
wordt en als wie later leeft, hem, die eerder leefde,
940 als schurk overtreft, zullen de goden
aan déze wereld nog één moeten toevoegen
om de onrechtvaardigen en slechten te bergen.
Kijkt naar hem hier, die uit mij voortgekomen
mijn bed heeft onteerd en die, zo toont de dode
945 duidelijk aan, zeer slecht is.
Maar aangezien ik toch bezoedeld ben,
moet jij je gezicht aan je vader laten zien.
Verkeer jij dan als buitengewone man met de goden?
Ben jij bijzonder en onbevlekt door kwaad?

- 950 Ik zal me wel niet door jouw gepoch ertoe laten
bewegen het mis te hebben door de goden gebrek aan
kennis van jou toe te kennen. Praal nu dan maar en
loop maar te koop met je plantaardig eten, en heb
Orpheus als heer en vier het Bakkhosfeest in
- 955 verering voor die vele onbetekenende Orphische
geschriften, want je bent betrapt.
Ik adviseer alle mensen, zoals jij bent, te mijden.
Zij jagen immers met grote woorden, terwijl ze
schandelijks beramen. Zij hier is dood. Denk je, dat
dat jou zal redden?
Hierin vooral ligt het bewijs van jouw schuld, schoft.
- 960 Wat voor eden immers, wat voor woorden
kunnen het winnen van haar, zodat jij aan je schuld
ontkomt? Jij zult zeggen, dat zij jou haatte en dat
bastaarden van nature de vijanden van wettige
kinderen zijn. Jij noemt haar dan een slechte
- 965 levensreiziger, als zij uit vijandschap jegens jou het
liefste heeft vernietigd.
Maar zul je dan zeggen, dat seksuele dwaasheid niet
in mannen, maar van nature wel in vrouwen steekt?
Ik weet, dat jonge mannen geenszins stabiel zijn
dan vrouwen, wanneer Afrodite hun bloeiend hart
verward heeft.
- 970 Maar hun manzijn helpt hen.
Nu dan... Waarom houd ik deze redetwist tegen jouw
argumenten, terwijl de dode als zekerste getuige
aanwezig is?
Scheer je zo snel mogelijk weg als balling uit dit land
en ga noch naar het door de goden gebouwde Athene
- 975 noch naar de grenzen van het land, waarover mijn
scepter heerst.
Als ik immers na dit leed het zal afleggen tegen jou,
dan zal Sinis van de Isthmos nooit getuigen,

dat ik hem doodde, maar dat ik zo maar daarop
 poch, en zullen de Skironische rotsen gelegen aan de
 980 zee ontkennen, dat ik schurken zwaar straf.

Koorleidster

Ik kan geenszins zeggen, dat er een sterveling
 gelukkig is. Want het hoogste is nu het laagste.

VIII. e. De verdediging van Hippolytos

Hippolytos

Vader, de woede en het hevige leed van uw geest zijn
 geducht. Deze aangelegenheid echter is niet fraai, als
 men haar openbaart,
 985 ook al is ze ontvankelijk voor goede argumenten.
 Ik ben niet erin geschoold tot een menigte het woord
 te richten, maar ik ben vaardiger in het spreken tot
 leeftijdgenoten én tot weinigen. Ook het volgende is
 fair en natuurlijk: zij, die onder de wijzen slecht zijn,
 990 zijn er meer in bedreven bij een menigte te spreken.
 Toch is het noodzakelijk, nu mij een ongeluk bereikt
 heeft, dat ik mijn stem laat horen.
 Ik zal beginnen daarop te reageren, waarop u mij het
 eerst aanviel met de bedoeling mij zonder
 weerwoord te gronde te richten.
 U ziet dit licht en land. Hierin is geen man,
 995 zelfs niet als u het ontkent, bezonnener dan ik.
 Op de eerste plaats immers weet ik de goden te eren
 en vrienden te hebben, die niet proberen mij onrecht
 aan te doen, maar die ervoor schromen kwaad voor
 te stellen aan hun vrienden en schandelijke
 wederdiensten te verlenen.

- 1000 Niet bespot ik hen, die met mij omgaan, vader
 en voor mijn vrienden, afwezig of in de buurt, ben ik
 dezelfde.
 Door dat ene, waarmee u me nu denkt te pakken, ben
 ik onaangetast.
 Want tot op heden is mijn lichaam vrij van liefde.
 Ik ken de liefde slechts van horen zeggen
- 1005 en van het zien van schilderijen. Zelfs verlang ik er
 niet naar dat te zien, omdat ik een maagdelijke ziel
 heb. Goed. Mijn kuisheid overtuigt u niet. Het zij zo.
 Dan moet u wel aantonen, hoe mijn hoofd verdraaid
 werd. Was haar lichaam het mooiste van dat van alle
 vrouwen?
- 1010 Of hoopte ik uw huis te zullen bewonen
 door de erfgename als vrouw erbij te nemen?
 Ik zou dan dwaas zijn, zelfs zonder een greintje
 verstand. Maar hoe aangenaam is het vorst te zijn?
 Voor de bezonnenen geenszins *tenzij de monarchie
- 1015 alle mensen, aan wie zij bevalt,
 van verstand beroofd heeft.* Ik zal wel op Griekse
 wedstrijden de eerste plaats willen innemen, maar in
 een stad als tweede burger gelukkig willen zijn
 tezamen met de beste vrienden. Want men kan
 politiek actief zijn en de afwezigheid van gevaar
- 1020 geeft het een grotere bevalligheid dan het
 koningschap. Eén van mijn punten is niet gezegd,
 maar de rest heb je.
 Als ik zo'n getuige zou hebben als ik ben en als ik,
 terwijl ze hier het daglicht zou zien, terecht zou
 staan, dan had u gezien bij het langsgaan van de
 feiten, wie slecht was.
- 1025 Nu echter zweer ik u bij Zeus, de god van de eed
 en bij de bodem van de aarde uw vrouw nooit
 aangeraakt te hebben en dat ik dat nooit gewild zou

hebben en nooit de gedachte daaraan zou hebben
 opgevat. Moge ik anders waarlijk te gronde gaan
 zonder roem, zonder naam, zonder stad, zonder huis,
 1030 als balling zwervend over de aarde en moge geen zee,
 geen land na mijn dood mijn stoffelijke resten
 opnemen, als ik een slechte man ben.
 Of zij nu uit vrees haar leven heeft beëindigd, weet ik
 niet. Want ik mag niet verder spreken.
 Zij is kuis geweest, hoewel ze dat niet kon.
 1035 en terwijl ik het wel kon, heb ik het niet goed
 gebruikt.

X. VIERDE EPEISODION

Bode

Wij waren dichtbij de door de golven bespoelde kust
 1175 met roskammen de haren van de paarden aan het
 borstelen onder geweën. Want een bode was
 gekomen met het bericht, dat Hippolytos, rampzalig
 door u verbannen, zich hier niet meer zou ophouden.
 En hij kwam met hetzelfde traanrijk lied naar ons
 naar de kust. Een geweldige menigte vrienden
 1180 en schare kameraden kwam tegelijk achter hem
 aanlopend. Maar eindelijk bevrijdde hij zich van zijn
 jammerklachten en zei: "Waarom ben ik hierom
 wanhopig? Ik moet vaders bevel gehoorzamen.
 Slaven, spant de paarden in onder het juk.
 Want dit is mijn stad niet meer.
 1185 Vervolgens echter haastte iedere man zich

- en sneller dan men het kan vertellen stelden wij de paarden gereed bij de meester zelf. Hij greep met zijn handen de teugels vanaf de wagenrand na zijn voeten vastgezet te hebben op de standplaats van de
- 1190 menner. En eerst sprak hij zijn handen openvouwend tot de goden: "Zeus, moge ik niet meer bestaan, als ik een slechte man ben, maar moge mijn vader van mij na mijn dood, of met het licht nog in mijn ogen bemerken, dat hij mij onwaardig behandelt."
- 1195 Tijdens deze woorden had hij de zweep in de hand genomen en legde haar op alle paarden tegelijk. Wij, dienaren, volgden de meester dichtbij de teugels onder de rand van de wagen over de weg, die recht naar Argos en het Epidaurische leidt.
- Toen wij nu in een verlaten gebied kwamen,
.... er is buiten dit land een kust,
- 1200 die reeds aan de Saronische golf ligt. Vandaar maakte een aards geluid zoals de donder van Zeus een zwaar gedreun, huiveringwekkend om te horen.
- De paarden hieven hun hoofd rechtop ten hemel
- 1205 en spitsten hun oren. Bij ons heerste een geweldige angst, vanwaar toch dat geluid kwam. Wij richtten onze ogen naar de kust en zagen, hoe een bovennatuurlijke golf oprees tot aan de hemel, zodat aan mijn oog de aanblik van de Skironische kust werd ontnomen. Hij verborg de Isthmos en de rots van Asklepios¹.
- 1210 En vervolgens opgezwollen en in het rond bruisend van het vele schuim onder het gebulder van de zee kwam hij op de kaap af, waar het vierpaardenspan was.

¹ Bedoeld wordt hier Epidauros.

- Tezamen met zijn vloedgolf zelf en stortvloed
zette de golf een stier, een woest beest, aan land.
- 1215 Heel het land, dat gevuld werd van zijn stemgeluid,
weergalmdde huiveringwekkend. Aan ons, die
toekeken, deed zich een schouwspel voor, dat te veel
was voor onze blikken. Direct immers beving een
geweldige angst de paarden en mijn meester, die veel
met paarden is omgegaan,
- 1220 greep met beide handen de teugels en trok zoals een
zeeman aan een roeispaan, terwijl hij met riemen zijn
lichaam achter zich had vastgebonden. Zijn merries
sleurden, al bijtend op de in vuur gesmede bitten
met hun kaken, de wagen voort zonder zich te
- 1225 bekommeren om de hand van hun menner, de
leidsels en de stevige wagen. Telkens als hij met de
dissel in de hand de rennende paarden naar de
zachte delen van het land probeerde te sturen,
verscheen de stier van voren, zodat hij het vierspan
keerde, terwijl hij het van vrees razend maakte.
- 1230 Telkens als zij razend van binnen op de rotsen
afstoven, volgde hij zwijgend, de wagen naderend,
totdat hij de wagen omgooide en omverwierp
door het wiel van de wagen tegen een rots te slaan.
Alles was verward. De naven van de wielen en de
- 1235 aspinnen vlogen omhoog. Hijzelf in de teugels
verstrikt en in moeilijk te ontwarren boeien
vastgebonden werd meegesleept; hij sloeg zijn hoofd
tegen de rotsen stuk, verbrijzelde zijn lichaam
en riep vreselijke dingen om te horen:
- 1240 "Halt, jullie, die bij mijn ruiven zijn gevoed,
vernietigt mij niet. Rampzalige vloek van vader¹.

¹ Theseus had Hippolytos niet verteld, dat hij hem vervloekt had.
Het moet dus na vs.1101 door iemand aan hem verteld zijn.

Welke aanwezige wil een voortreffelijke man redden?
 Wij wilden in groten getale, maar onze voeten legden
 het af en wij bleven achter en toen, op de een of
 1245 andere wijze van zijn boeien losgemaakt, doordat de
 riemen doorgesneden waren, viel hij, terwijl hij nog
 een beetje leefde. De paarden en het ongeluksdier, de
 stier, verborgen zich, ik weet niet waar, in het
 rotsachtige land. Heer, ik ben dan wel een slaaf
 1250 van uw huis maar dit zal ik nooit kunnen,
 van uw zoon geloven, dat hij slecht is
 zelfs niet als heel het vrouwengeslacht zich verhangt
 en de pijnbomen op de Ida¹ tot schrijftafeltjes vol
 aanklachten worden gemaakt, omdat ik weet, dat hij
 edel is.

¹ De Ida was een berg in de Troas, die rijk aan dennebomen was.

IV Appendix.

I. Algemeen

De legende van Hippolytos en Phaidra's liefde voor hem was één van de bekendste legenden, die door het Attisch theater ten tonele zijn gevoerd. Juist vanwege deze bekendheid kent deze legende verscheidene versies. Het raamwerk van het verhaal is altijd hetzelfde: Phaidra, de vrouw van Theseus, wordt verliefd op haar stiefzoon Hippolytos; wanneer hij haar afwijst, beschuldigt zij hem bij Theseus van verkrachting of een poging daartoe; Theseus bidt tot Poseidon hem te doden en Hippolytos wordt gedood; Phaidra pleegt zelfmoord.

De tragici van de vijfde eeuw v. Chr. hebben van dit verhaal drie verschillende drama's gemaakt. Van deze drie drama's heeft Euripides er twee geschreven. Zijn beide werken heetten Hippolytos. Om beide werken van elkaar te onderscheiden heeft men in later tijd het eerste drama *Kalyptomenos* (= Hippolytos, die zijn hoofd bedekt) en het tweede *Stephanias* of *Stephanephoros* (= de krans dragende Hippolytos) genoemd. Het derde werk, dat deze legende behandelt, is de Phaidra van Sophokles. Sophokles heeft waarschijnlijk de Phaidra tussen de *eerste en tweede* Hippolytos laten opvoeren. De eerste Hippolytos van Euripides en de Phaidra van Sophokles zijn niet overgeleverd. Van beide verloren drama's is de datum van opvoering onbekend.

Alleen de Hippolytos Stephanephoros is over. Dit stuk is in 428 v.Chr. opgevoerd. Het was waarschijnlijk het laatste stuk van de drie Hippolytos/Phaidra-tragedies. Het was overigens geen normale zaak, dat een tragicus één onderwerp twee keer in een tragedie verwerkte, maar waarschijnlijk is Euripides door de slechte ontvangst van zijn eerste Hippolytos en door de (relatief) goede waardering van Sophokles' Phaidra daartoe gebracht. De titels van de drie andere stukken van de tetralogie, waartoe het behoorde, zijn onbekend maar bekend is wel, dat deze tetralogie één van de in totaal vier eerste prijzen, die Euripides gewonnen heeft, behaalde.

II. De legende en haar hoofdfiguren

Willen we de legende van Hippolytos op de juiste manier benaderen, dan moeten we bij Hippolytos' vader Theseus beginnen.

Theseus was geboren in het plaatsje Troizen . Hij was de zoon van Aithra, dochter van Pittheus de koning van Troizen. Over zijn vader bestaan twee lezingen:

1. volgens de traditie van Troizen was Poseidon, de grootste god van Troizen, Theseus' vader;
2. de Atheense traditie vertelt, dat Theseus zich naar Athene begaf, toen hij volwassen was geworden en dat hij daar ontdekte de zoon van Aigeus, koning van Athene, te zijn, zodat hij diens troonopvolger werd.

Van beide lezingen heeft de Atheense de overhand gekregen.

Vervolgens is het noodzakelijk de figuur Hippolytos nader te bekijken. Hippolytos was niet alleen een legendarische figuur, maar hij had ook een cultus te Troizen en te

Athene¹. Zijn cultus te Troizen schijnt zich ontwikkeld te hebben uit een heroscultus rond een graf², waarvan men dacht, dat de held daar leefde³ en met riten, die bij een dodencultus hoorden, zoals het wijden van haarlokken door bruidjes⁴.

Op een zeker moment echter -wanneer, is niet bekend- kreeg de cultus rituelen, die eigen aan een god waren. Van de Attische cultus is weinig bekend. Hippolytos had in de vijfde eeuw v.Chr. een heiligdom met een grafheuvel aan de zuidkant van de Akropolis. Van de rituelen daar is niets bekend. De cultus van Athene had enkele interessante overeenkomsten met die van Troizen:

1. in beide gevallen stond op het heiligdom van Hippolytos een tempel van Afrodite;

2. in beide gevallen was zijn heiligdom verbonden met een heiligdom van Asklepios en was dat heiligdom van Asklepios later dan dat van Hippolytos gekomen⁵.

Men gaat ervanuit, dat de Hippolytos-cultus in Athene vanuit Troizen is geïntroduceerd. De legende komen we voor het eerst tegen in de Attische tragedie. We hebben geen direct bewijs van de legende uit de tijd vóór de tragedies maar we kunnen wel een aantal gegevens afleiden uit het materiaal, dat we hebben:

¹ Zijn cultus te Troizen schijnt oud en belangrijk geweest te zijn (cf. vs. 1423 e.v.) en die te Athene tamelijk onbelangrijk.

² Euripides noemt Hippolytos in zijn eerste werk (fr. U) een heroos.

³ Op het heiligdom van Hippolytos te Troizen was een grafheuvel (cf. Pausanias 2.32.4).

⁴ cf. vs. 1425 e.v.; in bepaalde andere Griekse steden wijdden bruidjes hun haar aan heroën (cf. Pausanias 1.43.4).

⁵ Waarom Asklepios met Hippolytos verbonden was, is onduidelijk.

Hippolytos' vader is altijd Theseus; wie zijn moeder was, is onbekend maar in de vijfde eeuw v.Chr. is zij een Amazone; Hippolytos is kuis; hij geeft zich over aan de jacht en aan paardrijden; de legende, die aan de zijne wordt gekoppeld, is eigen aan volksverhalen, nl. dat een getrouwde vrouw op een jonge man verliefd wordt en hem probeert te verleiden en dat zij hem bij haar man beschuldigt van verkrachting of een poging daartoe, als de jonge man haar liefde afwijst¹; in ons geval is de getrouwde vrouw Hippolytos' stiefmoeder Phaidra; het gevolg van het feit, dat zij hem beschuldigt, is, dat Hippolytos, rijdend op zijn wagen langs de zee gedood wordt door een stier, die door Poseidon uit de zee gestuurd is, nadat Theseus Poseidon te hulp heeft geroepen.

Waarschijnlijk heeft de legende deze vorm voor het eerst in Troizen gekregen o.a. omdat Poseidon vooral met Troizen verbonden was (Poseidon was de belangrijkste god van Troizen) en omdat in de legende van Troizen Theseus met Poseidon verbonden was (Poseidon was Theseus' vader). Bovendien zou Euripides moeilijk de tragedie in Troizen hebben kunnen laten plaats vinden, als het Atheense publiek er vanuit ging, dat de legende op eigen grond ontstaan was. Jammer genoeg bestaan er geen literaire bronnen vanuit Troizen die de hypothese, dat de legende te Troizen ontstaan is, kunnen staven.

Als de legende te Troizen ontstaan is, geldt dat waarschijnlijk ook voor de Phaidra-figuur, omdat ze verder niet voorkomt. Weliswaar kende het Athene van de vijfde eeuw van haar ook het verhaal, dat zij aan Theseus twee zoons, Akamas en Demophon, baarde, terwijl Theseus al de bastaard Hippolytos, de zoon van de Amazone Antiope

¹ cf. De verhalen van Peleus en de vrouw van Akastos en van Bellerophon en Stheneboia.

of Hippolyte¹, had. Het is echter aannemelijk, dat Phaidra hier een andere moeder heeft vervangen².

Verondersteld kan worden, dat de legende niet later dan de zesde eeuw in Athene terecht is gekomen en dat het verhaal op essentiële punten ongewijzigd is. In één opzicht is verandering echter aannemelijk namelijk, dat men de plaats van de handeling veranderd heeft in Athene.

Hiernaar verwijzen de feiten, dat te Athene een cultus en een grafheuvel van Hippolytos waren en dat de handeling van de eerste Hippolytos van Euripides en de Phaidra van Sophokles zich te Athene afspeelde.

III. De twee vroegere drama's over de Hippolytos-legende

i. De eerste Hippolytos

In zijn eerste tragedie hanteerde Euripides de traditionele legende zonder matiging: Phaidra was een schaamteloze en gewetenloze vrouw, die verliefd werd op Hippolytos en hem opzettelijk probeerde te verleiden; hij wees haar af; zij, boos en zichzelf verdedigend, beschuldigde hem bij Theseus van verkrachting of een poging daartoe; Theseus

¹ Waarschijnlijk heeft de Attische traditie de Amazone in de legende geïntroduceerd.

² cf. Pind. fr. 176S. = 159 Bowra en Plout. Thes. 28.2. Pindaros vertelt, dat niet Hippolytos maar Demophon de zoon van Theseus en Antiope was; volgens deze lezing waren dus noch Hippolytos noch Phaidra met de Theseus-legende verbonden en was de Amazone Antiope de wettige echtgenote van Theseus.

vervloekte hem; Poseidon zond de stier en Hippolytos werd gedood; vervolgens kwam Phaidra's verraad aan het licht en doodde zij zichzelf.

Met betrekking tot dit stuk zijn de volgende veronderstellingen waarschijnlijk: Hippolytos en niet Phaidra was de hoofdfiguur; de plaats van handeling was Athene; Phaidra benaderde Hippolytos persoonlijk op het toneel; Hippolytos bedekte zijn hoofd uit afschuw -vandaar de titel *Kalypomenos* - ; toen zij hem bij Theseus beschuldigde, zette zij haar beschuldiging kracht bij met valse bewijzen of geweld; er volgde een discussie tussen Theseus en Hippolytos en tenslotte vervloekte Theseus zijn zoon; toen Hippolytos op zijn wagen langs de zee reed, werd hij door de stier, die uit de zee kwam, gedood; nu kwam de waarheid aan het licht en Phaidra nam zich het leven; aan het einde van de tragedie verscheen een *deus ex machina*, die de toekomstige cultus van Hippolytos voorspelde.

Deze Hippolytos kreeg geen gunstig oordeel van het Atheense publiek. De conventionele doorsnee Athener keurde de weergave van de ongeoorloofde passie van Phaidra af.

ii. Sophokles' Phaidra

Over dit drama kunnen we het volgende slechts op grond van waarschijnlijkheid zeggen.

Het karakter en lot van Phaidra en niet van Hippolytos stonden centraal. De plaats van de handeling was Athene. De plot berustte op het feit, dat in het eerste deel van het stuk aangenomen werd, dat Theseus dood was: hij was

jaren geleden weggegaan naar Hades om Peirithoos¹ te helpen Persephone te roven en hij was nooit teruggekeerd. Zodoende was Phaidra's liefde voor Hippolytos in ieder geval in opzet niet overspelig. Aan het einde van het stuk nam Phaidra zich het leven, niet omdat ontdekt was, wat ze gedaan had, maar omdat ze dat in berouw had bekend. Hippolytos nam geen deel meer aan de handeling, nadat hij Phaidra's liefde had afgewezen. In afschuw was hij direct naar Troizen gereden. Zijn vlucht werd door Theseus als bewijs van zijn schuld gezien. Theseus vervloekte hem en de stier kwam uit de zee, toen Hippolytos langs de zee reed.

IV. Hippolytos Stephanephoros

i. De plot.

De plaats van handeling is Troizen². De tragedie wordt geopend door een monoloog van Afrodite en ze vertelt de situatie van dat moment. Hippolytos is in Troizen

¹ Peirithoos was de beste vriend en strijdmakker van Theseus. Ze hadden met elkaar de afspraak gemaakt beiden een dochter van Zeus te schaken en elkaar daarbij te helpen. Eerst ontvoerden ze voor Theseus Helena uit Lakedaimonië en brachten haar naar Aphidnai (Attika). Omdat Peirithoos Persephone wilde hebben, drongen beiden in de onderwereld binnen om de godin te ontvoeren. Hades liet beiden echter aan een rots groeien. Theseus werd later door Herakles bevrijd, maar Peirithoos moest voor altijd in de onderwereld blijven.

² Aannemelijk is, dat Euripides zijn nieuwste Hippolytos in Troizen heeft geplaatst om zijn tweede versie van de eerste te onderscheiden.

opgevoed door zijn grootvader Pittheus. Hij is een toegewijd jager en gelovige van Artemis¹; hij veracht vrouwen en de liefde. Toen hij een keer in Athene was, was Phaidra op hem verliefd geworden. Nu is Theseus samen met Phaidra voor een jaar in Troizen om de moord op zijn neven de Pallantidai uit te boeten. Phaidra wordt nog zwaarder verliefd op Hippolytos. Ze houdt haar liefde geheim en kijnt weg.

Na de openingsmonoloog begint de handeling. Theseus is weg uit Troizen om een orakel te raadplegen. Er komt een korte scène, waarin we Hippolytos in zijn reinheid en zijn onverdraagzaamheid zien. In deze scène brengt hij na de jacht een offer aan Artemis. Het feit, dat hij op een stille onbetreden wei de bloemen voor de krans van Artemis geplukt heeft, is een symbool voor de reinheid van zijn wezen. In schril contrast hiermee staat zijn gesprek met een oude dienaar, waarin hij weigert het beeld van Afrodite, dat voor zijn huis staat, de nodige eer te bewijzen. Uit dit optreden van Hippolytos blijkt, dat zijn trotse kuisheid tegelijkertijd *hybris* (overmoed) is, omdat hij de grote levensmacht, die Afrodite is, loochent. Vervolgens komt een scène met Phaidra. Zij wordt op een brancard op het toneel gebracht. Ze ligt al drie dagen op bed en weigert eten; ze ijlt bijna en is wanhopig ziek. Haar oude voedster probeert erachter te komen, wat ze heeft. Aanvankelijk zegt Phaidra geen woord maar de voedster weet het hoge woord er eindelijk uit te krijgen. Omdat Phaidra door het prijsgeven van de naam van haar geliefde haar zwakheid erkent, is zij van plan om te sterven zonder dat ze haar

¹ Opvallend is, dat Hippolytos de enige mannelijke vertegenwoordiger is van de kuise Artemisdienaren; normaal is er sprake van een jageres of maagd, die zich aan de cultus van Artemis wijdt en zich van Afrodite afwendt.

liefde bekend heeft ten einde haar eer en haar kinderen te redden. De voedster echter wil haar redden. Zonder instemming van Phaidra doet zij Hippolytos binnenshuis voorstellen. Hij verwerpt dit in afschuw, trekt de conclusie, dat Phaidra hierachter zit en verwijt het haar meedogenloos. De voedster had hem echter van tevoren de belofte laten afleggen om zijn stilzwijgen te houden. Phaidra ziet zichzelf verraden door haar voedster en veracht door haar geliefde. Zij kan niet geloven, dat hij zijn eed zal houden. Ze hangt zichzelf op en laat uit woede om haar afwijzing en uit zelfverdediging een briefje achter, waarin ze hem beschuldigt van verkrachting. Theseus gelooft haar beschuldiging mede door haar zelfmoord en vervloekt Hippolytos. Nu verschijnt Hippolytos, probeert zich te verdedigen maar kan door zijn eed niets zeggen. Theseus verbant hem. Hij rijdt op zijn wagen langs de kust en Poseidon zendt de stier uit de zee. Dan verschijnt Artemis en vertelt Theseus de waarheid. Nu wordt Hippolytos stervend op het toneel gedragen. Artemis zegt hem vaarwel en belooft hem een cultus in Troizen. Vader en zoon verzoenen zich. Hippolytos sterft.

ii. De karakters en de handeling

In deze tragedie is Phaidra een deugdzame vrouw, die haar liefde probeert te overwinnen. Als zij ontdekt, dat ze te zwak is om die liefde te overwinnen, wil ze liever sterven dan op zichzelf en haar kinderen schande te laden. Ook het feit, dat ze Hippolytos belastert, heeft een eervol motief: het is het enige middel om haar kinderen te beschermen tegen een schande, die ze niet verdienen. Zonder twijfel zijn het Euripides' inventies, dat Phaidra weigert haar eigen liefde te accepteren, dat ze verraden wordt door haar voedster en

ook de effectieve timing van haar dood. Door deze inventies is Phaidra een tragische figuur geworden. Doordat Phaidra's zelfmoord haar beschuldiging aan het adres van Hippolytos versterkt, is het volledig natuurlijk, dat Theseus haar en niet zijn zoon gelooft. Omdat de tragedie die van Hippolytos is, is het bovendien goed, dat Phaidra dood is vóór de rampspoed van Hippolytos. Tegenover de toch sympathieke Phaidra is de fout in Hippolytos' karakter goed te zien, waardoor hij ten val komt: tegenover zijn kuisheid en deugd staat zijn kleingeestige onverdraagzaamheid van het algemeen menselijke, waardoor hij Phaidra, die met al haar krachten heeft gevochten tegen haar liefde, volledig ten onrechte kwetst en aanklaagt. Zijn afwijzing van Phaidra heeft niet alleen fatale gevolgen voor haar, maar ook voor hem. Hij is een eenzijdig gericht figuur, voor wie alleen de maagdelijke Artemis¹ en zijn aan Artemis gewijde kuisheid gelden. Afrodite wijst hij af.

Na de dood van Phaidra doet de derde hoofdfiguur zijn intrede: Theseus. Theseus is één van die tragische figuren, die in het midden van de rampspoed staan en door de anderen overweldigd worden. Dat hij overweldigd wordt, blijkt hieruit, dat hij te overijld zijn zoon vervloekt en hem zo in het verderf stort. Dit werpt Artemis hem dan ook aan het einde van de tragedie voor de voeten als zijn fout. Als we het drama bekijken, dan is Theseus' overijlde vervloeking slechts een middel voor de ontwikkeling van de handeling. Trouwens, zouden wij op het idee gekomen zijn hem die al te snelle vervloeking te verwijten, als Artemis dat niet op het allerlaatste moment gedaan had? Met andere woorden, Theseus' vergrijp is niet zo evident.

¹ Artemis beschermt de jeugd en de maagdelijkheid.

Als we de karakters van de tragedie bekijken, dan valt op, dat zij geen tragisch handelende figuren zijn; geen van hen doet opzettelijk een verkeerde keuze; alle drie worden ze voortgedreven door een innerlijke drift. De deugdelijke Phaidra sterft door haar fatale passie, die Afrodite haar heeft ingegeven. Integendeel, ze verzet zich hevig tegen deze liefde, omdat ze deugdelijk is en zodoende is ze een tragische figuur. Phaidra's dood leidt tot die van Hippolytos. Hun dood ligt niet in eigen hand maar is het gevolg van hun eenzijdige gerichtheid: Phaidra heeft zich volledig overgegeven aan haar liefde en Hippolytos aan Artemis en zijn kuisheid. Theseus wordt door de hem omringende rampspoed overweldigd. Hippolytos, Phaidra en Theseus zijn dus tragische slachtoffers.

De handelende figuren moeten dan ook niet in de drie hoofdfiguren gezocht worden maar in de twee godinnen Afrodite en Artemis. De handeling is het resultaat van de spanning tussen deze twee godinnen¹. Voor Euripides zijn beiden complementaire goden, voor wie we eerbied moeten hebben². De oorzaak van de spanning tussen beide goddelijke krachten in deze tragedie is het feit, dat Hippolytos zich volledig aan Artemis en aan zijn kuisheid gewijd heeft en dus de liefde kategorisch afwijst. Afrodite neemt aanstoot aan Hippolytos' gedrag, niet omdat hij Artemis eert, maar omdat hij zich zo hoogmoedig tegenover haar opstelt. Dit soort mensen vernietigt Afrodite. Om dit te bereiken gebruikt ze Phaidra en laat haar in een grote passie ontbranden, hetgeen uiteindelijk

¹ De spanning wordt door Euripides ook structureel duidelijk gemaakt: de tragedie wordt door Afrodite begonnen en door Artemis beëindigd.

² We moeten hierbij niet vergeten, dat Afrodite de godin van de liefde is en dat Artemis de maagdelijkheid beschermt.

tot haar dood leidt en waardoor ze het slachtoffer van Afrodite wordt. Nog heeft Afrodite niet haar zin. Om Hippolytos te vernietigen heeft ze nog één schakel nodig: Theseus. Door toedoen van de ramp van dat moment vervloekt Theseus zijn zoon te voorbarig, hetgeen tot de dood van zijn zoon en zijn eigen ongeluk leidt. Zo zijn beiden het slachtoffer van Afrodite en is haar verlangen naar wraak bevredigd. Euripides heeft in deze tragedie willen laten zien, dat een niets ontziende wraak onvermijdelijk was: een ongebalanceerde geest of stemming zoals van Hippolytos is niet veilig; of meer op deze tragedie toegespitst: een te veel aan Afrodite of een te weinig is gevaarlijk. Dit verklaart ook, waarom Artemis haar gelovige niet heeft geholpen: omdat bij Hippolytos de balans te veel naar Artemis overhelde, moest het evenwicht hersteld worden, zonder dat zij Hippolytos kon helpen. In vs.1420-2 kon ze alleen beloven om op haar beurt één van Afrodite's lievelingetjes te gronde te richten en dat te Troizen een cultus ter ere van Hippolytos zou komen.

V. De hypotheseis

Evenals op de Alkestis en de Medea zijn op de Hippolytos twee hypotheseis overgeleverd. De eerste hypothesis is slechts een korte samenvatting. Het schijnt niet bedoeld te zijn als korte inhoudsopgave ter inleiding op de tragedie maar waarschijnlijk is het genomen uit een boek met als titel " Verhalen van Euripides" en is het geschreven in de eerste eeuw v.Chr. met de bedoeling de onderwerpen van de tragedies van Euripides voor diegenen uiteen te zetten, die de tragedies zelf niet wilden of konden lezen. De

samenvatting is redelijk bekwaam gemaakt. Alleen ontbreekt de eed van Hippolytos om zijn stilzwijgen te bewaren ten gevolge waarvan hij zich niet tegenover zijn vader kon verdedigen.

De tweede hypothesis is slechts een fragment van die van Aristophanes van Byzantium¹. Zijn hypothesen waren zeer beperkte inleidende opmerkingen met het doel een geleerde lezer te voorzien van essentiële informatie over het stuk en zijn achtergrond. Van de meeste overgeleverde tragedies zijn fragmenten van dit soort hypothesen bewaard gebleven. Sommige hypothesen worden met naam en toenaam aan Aristophanes van Byzantium toegekend. Ze volgden een vast schema: een samenvatting van de plot in twee of drie regels, andere drama's over hetzelfde onderwerp, die door de grote tragici Aischylos, Sophokles en Euripides geschreven zijn, plaats, de samenstelling van het koor, de openingsspreker, de plaats van het stuk in het werk van de schrijver, datum van opvoering, resultaat op de wedstrijd, de namen van de vier drama's, die tot de tetralogie behoorden, die de schrijver liet opvoeren, de choreeg, gemengde opmerkingen, een kritisch oordeel.

HYPOTHESIS I

Theseus was de zoon van Aithra en Poseidon en koning van Athene. Nadat hij Hippolyte, één van de Amazones, gehuwd had, verwekte hij Hippolytos, die zich in schoonheid en ingetogenheid onderscheidde. Toen zijn vrouw gestorven was, huwde hij een Kretenzische vrouw,

¹ Aristophanes van Byzantium (ca.257-180 v.Chr.) was een belangrijke philoloog in Alexandrië.

Phaidra de dochter van Minos, koning van de Kretenzers, en van Pasiphae. Toen Theseus Pallas, één van zijn verwanten, had gedood, vluchtte hij samen met zijn vrouw naar Troizen, waar toevallig Hippolytos bij Pittheus werd opgevoed. Toen Phaidra de jongeman had aanschouwd, viel zij ten prooi aan hartstocht: ze was niet teugelloos maar ze vervulde de wrok van Afrodite, die besloten had Hippolytos op grond van zijn ingetogenheid te gronde te richten en daarom Phaidra tot liefde had aangezet en zo haar voornemens in vervulling deed gaan. Want hoewel Phaidra haar hartstocht probeerde te verbergen, werd ze na verloop van zekere tijd gedwongen haar hartstocht aan haar voedster te openbaren. Deze voedster beloofde haar te helpen, zodat zij zelfs in strijd met Phaidra's besluit de jongeling voorstellen deed. Toen Phaidra bemerkte had, dat de jongeman kwaad werd, voer ze uit tegen de voedster en hing zichzelf op. Op dit moment verscheen Theseus; hij haastte zich haar, die zich verhangen had, omlaag te halen en vond aan haar vastgemaakt een brief, waarmee zij Hippolytos met kwade opzet van verkrachting beschuldigde. Omdat Theseus de brief geloofde, gelastte hij Hippolytos in ballingschap te gaan en zelf sprak hij tot Poseidon gebeden, die de godheid verhoorde en ten gevolge waarvan Poseidon Hippolytos te gronde richtte. Artemis verklaarde aan Theseus alles, wat er gebeurd was; zij uitte geen verwijten tegen Phaidra en troostte Theseus, omdat hij van zoon en vrouw beroofd was. Ze zei tot Hippolytos, dat voor hem inheemse eerbewijzen ingesteld zouden worden.

HYPOTHESIS II

Het toneel van het drama is in Athene¹ verondersteld. Het werd opgevoerd in het vierde jaar van de zeven en tachtigste Olympiade², toen Epameinon archont was. Euripides was eerste, Iophon³ was tweede en Ion⁴ derde. Deze Hippolytos is de tweede, die ook wel Stephanias genoemd wordt. Het is duidelijk, dat het als laatste geschreven is. Want dat wat ongepast was en lastering verdiende⁵, is in dit drama weer hersteld.

¹ Dit is onjuist; het is Troizen.

² sc.428 v.Chr.

³ Iophon was de zoon van de beroemde tragicus Sophokles. Hij deed mee aan de toneelwedstrijden. Vermoed wordt, dat hij soms werk van zijn vader opvoerde. Hij won de eerste prijs in 435 v.Chr.

⁴ De tragicus Ion was ca.490 v.Chr. op Chios geboren. Hij was goed thuis in Athene, waar hij deel nam aan de theaterwedstrijden. Hij stierf vóór 421 v.Chr.

⁵ sc. in de eerste Hippolytos.